

В. Винниченко

Відродження нації

(Історія української революції
[марець 1917 р.— грудень 1919 р.]

Частина II

Київ — Відень
1920

Друковано 15.000 примірників.

Оглав.

Доба Центральної Ради.

Період другий.

Організація юридично-правової влади.

Стор.

Розділ I. Контрреволюційний виступ Корнілова.

- 1. Гуртування чорних сил 13
- 2. Буржуазна чи соціалістична? 16
- 3. Генеральське розв'язання питання 21
- 4. Дійсне обличчя товарних джентельменів 24
- 5. Гойдалка революції 26
- 6. Проблеми революції й українська демократія 28

Розділ II. Остання боротьба в Тимчасовим Правительством.

- 1. Стара мацапура в обороні законности 37
- 2. Не мир, а тільки перемирря 41
- 3. Кадетський міх на український гореп 47
- 4. Гній старих ран 49
- 5. Туга за владою 53
- 6. Необхідність розв'язати руки 56
- 7. Остання „законність“ гнилнх можновладців 58

Розділ III. Робітничче-селянська революція в Росії й на Україні (листопад 1917 року).

1. Через що не за инчою „демаґогією“? 63
2. Комітет Охорони Революції. 66
3. Перемога третього 68

Розділ IV. Проголошення Федерації в Росією (20 листопаду [н. ст.] 1917 року).

1. Третій Універсал У. Центральної Ради 73
2. От тепер, коли руки розв'язано. 80

Розділ V. Основна хиба української демократії.

1. Не маси вишні 87
2. Соціалізм малоросійського хуторянина 89

Розділ VI. Фальшиве розуміння національно-української державности.

1. Наша „безбуржуазність“ 101
2. Страх перед безбуржуазною державністю 105
3. Що таке демократичний лад? 110
4. Поганенькі навіть демократи 114
5. Підбирання петроградського сміття 117
6. Туга за союзницьким ошийником 118
7. Безнадійне мадикування 122
8. Злочинна агітація проти українського національного визволення. 125

Стор.

Розділ VII. Війна в Східній Росії.

1. Зрадницький патріотизм 133
2. Причина й приводи війни 135
3. Ухиляння від отвертої відповіді 142

Розділ VIII. Боротьба за „свою лінію“.

1. Війна впливом 151
2. Своє слово з чужим змістом 155
3. Червона шапка й тверда влада 159
4. Єдиний вхід 161
5. „Своя лінія“ до кінця 164

Розділ IX. Парламентаризм, демократія й большевизм.

1. Російські Уст. Збори 175
2. Соціалісти-справедливисти 179
3. Теплий лід 185
4. Нетривкі успіхи 190

Розділ X. Мир з центральними державами.

1. Вибачення перед „союзниками“ 198
2. І німецький імперіалізм ближчий 202
3. Мир переможця 204
4. Німецька опіка не за-ради прекрасних очей . 208

Розділ XI. Боротьба за владу.

1. Дорогі жертви за чужу справу 215
2. Не в особах річ 217
3. Невдалі спроби доброго виходу 220

Розділ XII. Проголошення самостійности України (22 січня 1917 року).

1. Заручини хуторянки з товарним джентельменом 229
2. Четвертий Універсал Української Центральної Ради 244
3. Вигнання хуторянки з хутора 252

Розділ XIII. Національна політика руських большевиків.

1. Обпльована мати 259
2. „Мозговизм“ і націоналізм 261
3. Ні державности, ні національності 269
4. Кому ж це на користь 272

Розділ XIV. Закликання німців.

1. Мировий договір з Почвірним Союзом 283
2. Великодушний лицарь 290
3. „Визволитель“ України. 293

Розділ XV. Конфлікт двох сил.

1. Гості й друзі 299
2. Хуторянка й на німецькій гарматі 303
3. „Соціалістично“-хуторянська діяльність 306
4. Ні паничам, ні парубкам 308
5. І „ні туди Микито, ні сюди Микито“ 312

Розділ XVI. Кінець Центральної Ради (29 квітня 1918 року).

1. Світовий можновладець на службі в мужикуватих людей 317
  2. Дві причіпки 320
  3. Кінець Центральної Ради 325
  4. Наука історії 326
-

Доба Центральної Ради.

Період другий.

**Організація юридично-правової
влади.**

РОЗДІЛ І.

**Контрреволюційний виступ
Корнілова.**

РОЗДІЛ І.

Контрреволюційний виступ Корнілова.

1. Гуртування чорних сил. — 2. Буржуазна чи соціалістична? — 3. Генеральське розв'язання питання. — 4. Дійсне обличчя товарних джентельменів. — 5. Гойдалка революції. — 6. Проблеми революції й українська демократія.

1. Гуртування чорних сил.

Виступ Корнілова був неминучим наслідком тих внутрішніх соціально-політичних відносин, які за того часу панували в Росії. Боротьба за мир, боротьба за глибші й ширші досягнення революції, скінчилася поразкою тих елементів, які найбільш рішуче й послідовно виступали, — большевиків. Рада Робітничих і Салдатських Депутатів, яка тоді була під впливом меньшевиків, у цій боротьбі не знайшла в собі досить одваги й послідовності стати на бік большевиків. Через те, хоч-не-хоч мусіла зайняти ворожу до них позицію. Ворожість же до большевиків зразу кинула в дружність до буржуазії. А це в свою чергу в той же мент ослабило й знесило

саму Раду. Тим то після розбиття большевиків буржуазія заговорила таким незалежним, таким самовпевненим тоном, тим то всю відповідальність свою бачила можливою „тільки перед своєю совістю“.

Тоді реакція всіх відтінків почала також забірати голос, почала гуртуватися, єднатися. Розметені фєвральсько-мартовською революцією реакційні сили почали виповзати з своїх темних закутків, почуваючи, що настає їхній час. Рептільна, воздыхаюча за минулим Державна Дума стала збирати своїх недобитків і майже отверто зітхати за монархією. Кадети Мілюков і Родичев почали обійматися з Пуришкевичем, зворушливо-дружно єднаючись в одному спільному прагненню: остаточно знищити ради робітничих і салдатських депутатів, остаточно ліквідувати силу пригноблених кляс.

Торговельно-ж-промисловий з'їзд у Москві просто таки заборонив своїм членам брати участь в Уряді. Купці й фабриканти були цілком певні, що хутко вся влада буде в їхніх руках, отже, зовсім нераціонально було ділити її з своїми клясовими ворогами. Вся влада буржуазії!—такий був їхній непроголошений, але обстоюваний усіма засобами лозунг.

Військова реакція також спішила об'єднатись. Головна рада воєнної ліги скликала, наприклад, у палаті княгині Ольги Алексан-

дровни нараду представників різних організацій, у тім числі ради Союзу козацьких Військ, Союзу георгієвських Кавалерів, Общества 1914 г. і т. п. Нарада відбулася при діяльній участі реакційного члена Державної Думи князя Мансирева й ухвалила ряд реакційних резолюцій, направлених між инчим і проти Ради Робітничих і Солдатських Депутатів.

Коаліційний Уряд робив надлюдські заходи, щоб примирити класові протиріччя, які силою обставин все більш і більш визначались. Для цього, наприклад, було скликано знамениту „Московську Конференцію“, на якій соціалдемократ Церетеллі простягав руку представникам буржуазії й з зворушливим довіррям кликав її до співробітництва в ім'я ... революції. Буржуазія ніби приймала простягнену руку, але тут же демонстративно вчиняла овацію генералу Корнілову, приймаючи його гарячіше й шумніше, ніж „самого“ Керенського.

З другого боку робітництво Москви, де засідала Конференція, також робило демонстрацію проти сього примирення класових протиріччів величезним страйком.

І таким способом Московська Конференція не тільки не внесла ніякого примирення, а ще виразніше, наочніше показала неможливість його.

2. Буржуазна чи соціалістична?

А в результаті в найтяжчому становищі була так звана „революційна демократія“, се-б-то ті соціалістичні елементи, які щиро хотіли зберегти революцію й у той же час боялись її дальшого розвитку. Найбільша трудність полягала в розв'язанню основної проблеми: який характер мала революція — буржуазний чи соціалістичний. Не поставивши цього питання отверто, руба, не розв'язавши його, не можливо було займати виразних позицій.

Як же визначити той чи инчий характер?

Насамперед, розуміється, тими активними чинниками, які творили революцію, а з них, у першу чергу, живими людськими силами. Далі тими цілями, які ставилися свідомими рушіями революції й які намічалися в економічно-соціальних умовах Росії.

І нарешті тими взаємовідносинами, які створені були до революції й творилися самою революцією.

Головним активним чинником революції були дві класи: пролетаріат і селянство. (Військо було тим самим пролетаріатом і селянством, переодягненим у салдатську шинелю.) В цьому ніякого сумніву ні в кого бути не могло. Отже силами пригнічених, працюючих клас провадилася революція.

Які ж цілі мали ставити собі ці класи? Закладені в природі цих клас тенденції, розуміється, були соціалістичні, се-б-то, такі цілі, які давали б цим класам можливість вийти з свого пригніченого, поневоленого становища експлуатованих. Це прагнення лежить у суті самої річі, самого факту існування цих клас. Не треба ніякої партійної агітації й пропаганди для створення тенденції визволення. Партії тільки усвідомлюють, організують, доцільно направляють ці закладені з природи класові прагнення.

Отже, ясно, що коли б мати на увазі тільки ці чинники, то революцію можна було би без вагання одзначити, як соціалістичну.

Але був ще один чинник, який грав не малу ролю в революції: соціально-економічне становище Росії, ступінь розвитку її продукційних сил і з того випливаюче взаємовідношення соціальних сил.

Не-большевістська соціалістична течія в Раді Р. і С. Депутатів цьому факторові надавала особливого й навіть рішачого значіння. Цій течії трудно було допустити, щоб у Росії, де більше 80 процентів населення в селянство, де капіталізм стояв у початкових формах розвитку, де рівень розвитку селянських і робітничих мас був дуже низько, щоб у такій Росії могла бути соціалістична революція й щоб вона могла мати успіх.

З другого ж боку, визнавши, що революція є буржуазна, силами працюючих класів творити панування буржуазії, також виглядало нелогічно, непослідовно.

І через це вся політична акція цієї течії була хистка, нецевна, непослідовна. Визнавши основу громадського ладу, капіталістичний лад непорушним, незмінним, визнавши соціальну нерівність на далі існуючою, признаючи законною владу буржуазних класів, меньшевики-соціалдемократи й соціалісти-революціонери одночасно намагалися провадити таку політику, яка була явно шкодливою для тих же самих буржуазних класів.

Наприклад, у сфері соціальної політики. Большевики, визнаючи революцію соціалістичною, змагаючись до знищення всякої нерівності а надто соціальної, цілком послідовно, логічно прямували по шляху цих домагань. І з їхнього штандпункту вимога робітничого контролю була першим етапом у цьому напрямі. Знаючи, що така міра порушить усю систему, весь характер капіталістичного господарства, вони й домагалися робітничого контролю іменно з цією метою.

Меньшевики ж, не маючи на меті руйнувати систему капіталістичного господарства, цю міру все ж таки приймали, „трохи“ її змінивши.

Але ця зміна як раз спиняла хід соціальної революції, бо контроль над підприємствами мав бути не робітничий, а державний. Це викликало невдоволення робітництва. Але не давало задоволення й буржуазії, бо все ж таки ця міра мала на увазі спиняти розмах експлуатації робітників і населення.

Так само в другому ґрунтовному питанню революції, — в питанню війни й миру. Не маючи на меті руйнувати капіталістичного ладу, меньшевики в той же час хотіли, щоб і російський капітал і навіть закордонний відмовились від істотної мети цієї учиненої ними війни, від завоювницьких намірів, від плянів імперіалістичної колоніальної політики, від бажання панувати над світовими ринками, се-б-то як раз від усього того, що лежить у самій природі розвиненого, модерного капіталізму, що являється законом його існування. Звідси походили всі відозви Ради Робітничих і Салдатських Депутатів до народів усього світу про мир, звідси знаменита формула „без анекцій і контрибуцій“, звідси безрезультатні вимоги виявлення цілей воюючих держав і т. п.

І, розуміється, тут так само ця середня лінія нікого не задовольняла. Війна все ж таки тяглася. Союзники з одного боку одмахувались од революційних відозв „революційної російської демократії“ діпло-

матичними, коректними нотами, а з другого грозилися японським кулаком. Російський Уряд усіма силами вихилявся їй перед союзниками їй перед Радою Роб. і Салд. Депутатів. Але як уся його орієнтація була на революцію буржуазну, то, само собою, що їй політику він провадив тільки таку, яка була в інтересах як союзної так і російської буржуазії. І цілком справедливо пише П. Мілюков у своїй „Історії Другої Русської Революції“: „За часів керування М. І. Терещенка міністерством закордонних справ союзні діпломати знали, що „демократична“ термінологія його депеш є примусовою уступкою вимогам моменту їй ставились до неї вибачливо, міркуючи, що уступками по формі вони виграють по суті. Але наставали, нарешті, такі моменти, коли ця мовчазна згода Уряду з Радою Роб. і Салд. Депутатів з одного боку, а з другого з союзною діпломатією упіралася в межі, які не можна було перейти. І тоді мало виявитися для Ради, що політика М. І. Терещенка була, по суті, тільки „продовженням політики П. М. Мілюкова“, а для союзників, що всі принесені ними жертви не збільшили здатності російської революції до реальної підтримки союзної справи. Треба додати, що розчаровання Ради їй союзників настало одночасно, бо іменно натиск ціммервальдців у

Раді Роб. і Салд. Депутатів зробив неможливим більше мовчання союзників.“

3. Генеральське розв'язання питання.

І таким чином справа мала розв'язатися в той чи инчий бік. Корнілов і взяв на себе завдання розв'язати її в бік реакції.

Але розхвильований московськими купчинами, розпалений сласними мріями чорних безробітних лицарів, бідний генерал занадто захопився. Він мав можливість бачити й чути тільки те, що було навкруги його. Тут же все аж клекотіло від захвату, тут усі ненавиділи революції, лаяли її, мучились від неї, жагуче прагнули її загибелі й повернення старих, милих часів безтурботного, безоглядного, розперезаного панування.

І бідний генерал повірив, що ці чорні лицарі й є вся Росія, що устами цих соціальних зажурених бандитів говорили грабовані, неволені ними маси.

Але дійсність як раз і показала, що черевате купецтво, випещене деґенеративне дворянство, вивертливе, ввічливо-жорстоке банкирство, фабриканство, що всі ці кляси — є соціальні паразіти, що інстинкт народніх працюючих мас ставиться до їх з огидою й що ці кляси без підпертя експлуатованих ними кляс є до сміху мізерна, безпомічна й нікчемна купка людей. Корніловщина це вия-

вила блискуче. В Москві на купецьких банкетах, на всяких засіданнях і конференціях здавалось, що треба тільки пальцем кивнути й „революційна сволоч“ (як ці паразіти лаялись) розлетиться на порошок.

От Корнілов і кивнув. І не тільки кивнув, а став у гордовиту, величну позу, склав по наполеоновськи руки на грудях і генеральським голосом ревнув на Петроград: Здавайтеся!

І поки генерал стояв у Ставці в своїй наполеоновській позі, поки круг його товпились вірні джури його, доти все віщувало, що Петроград мусить здатися, що він, генерал Корнілов, стане диктатором „всея Руси“, що Керенський згодиться задовольнитися замість ролі „національного героя“ роллю міністра юстиції, що всі ради робітничих і салдатських депутатів будуть скасовані, а розбурхане море народніх прагнень з слова й волі всесильного диктатора моментально уляжеться й знову покійрно понесе на своїх грудях веселі човники гулящих людей.

Так справа виглядала в Ставці, звідки Корнілов послав свого ультіматума Тимчасовому Правительству. Але трошки инакше вона стала виглядати, коли Петроград шпурнув у пику генералові його ультіматум, коли скинув його з посади головнокомандуючого й коли заарештував і посередників і прихильників „диктатора“.

Тоді довелося ґенералові силою реалізувати свій ультіматум. А це вже було трохи важче, ніж стояти в наполеоновській позі. Хоча штабне офіцерство палало „одважностю“ й бажанням задушити революцію, цього було ще мало. Петроград мав свої війська, свої гармати, своїх оборонців. Щоб задушити революцію, треба було насамперед задушити центр її, Петроград.

Але війська, але салдатські маси, а не офіцерня, зовсім не мали бажання класти своє життя за реакцію. Корнілов це бачив і розумів. Він мав декільки своїх вірних, так званих „диких дівізій“, складених з найбільш темних елементів кавказських „іногородців“ і козаків, але їх було занадто мало для побороення революції. Щоб посунути инчі війська на Петроград, довелось ґенералові прикинутись революціонером: він вів, мовляв, війська на Петроград для того, щоб урятувати Правительство й революцію від розбійників-большевиків. Тоді ще пропаґанда большевизму й вияснення суті його серед мас не мала ширшого характеру, особливо серед фронтowego війська, через те салдати повірили в цю брехню, повірили, що большевики є вороги революції й в ім'я рятування сеї корніловської революції пішли за Корніловим на Петроград. Поки що завзятий ґенерал міг більш-менш з надією дивитися вперед.

Але як тільки перед салдатами виявилась дійсна мета їхнього проводиря, як тільки фронтовики стикнулись з петроградським гарнізоном і їм було в'яснено, чого хоче Корнілов і на кого він веде їх, вони рішуче відмовились битись з петроградцями й стали переходити на бік Уряду. Корнілов лишився з своїми штабними героями й мусів тікати на фронт, де його потім і було арештовано. Так скінчилась реакційна афера.

4. Дійсне обличчя товарних джентельменів.

Але нездійснені генеральські мрії мали й деякі позитивні наслідки.

Насамперед, вони показали, що той клич „бережіть революцію!“, який почав уже ставати шаблоном, зовсім не був безпідставним; що позбавлені свого панування елементи зовсім не примірилися з таким кінцем.

Далі, ця авантюра виявила трошки виразніше обличчя товарних джентельменів.

Вони так захопились нею, з таким гарячим співчуттям розкрили перед нею свої обійми, так цинічно застрибали від радості, що навіть деяким з них самим соромно стало. В англійській Палаті Общин навіть довелося зробити „запит“ урядові: а чи знає він, що газети „Morning Post“, „Times“, „Daily Mail“

та інші ведуть недостойну політику проти Правительства союзної держави, називають членів уряду „острожниками“ і явно стоять за відновлення монархії в Росії?

Бальфур, англійський міністр закордонних справ відповів, мав сміливість відповісти, що він таких статей не читав, а коли він одержить числа тих газет і прочитає статті, то він подивиться, що треба зробити.

„Депутат Jaun: А чи відомо вельмишановному джентельмену (се-б-то Бальфур), що власники цих газет незабаром будуть нагороджені за свою діяльність і дістануть місце в кабінеті?

„Бальфур — не відповідає“.

Що міг цей джентельмен відповісти, коли за його прекрасно відповідали „Times“, „Daily Mail“ і інші „демократичні“ газети, майже офіціози?

І можна собі уявити, з яким сумом, з яким пригніченням товарні джентельмени довідались про ганебне фіаско їхніх надій в особі Корнілова. Недурно „Times“ почав так тужно, так докірливо писати про тяжкі умови ув'язнення Миколи II та про ті невигоди, які „зайво“ бідний „високий в'язень“ мусить перетерпівати. Товарні розбійники отверто зітхали за старим деспотом, за його п'яним безпардонним кулаком, яким можна було гнати на фронті мільони людей.

5. Гойдалка революції.

І, нарешті, через корніловську авантюру гойдалка революції гойднулася у другий бік. Всі дійсно революційні елементи затурбувалися, заворушилися, стали горнутися тісніще одне до одного, стали шукати засобів міцніше збитися в єдиний фронт.

І ніби знайшли.

Петроградська Рада Робітничих і Салдатських Депутатів скликала так звану Всеросійську Демократичну Конференцію з представників усіх демократичних ґруп, партій, організацій і громадських установ. На цю Конференцію накладалось завдання утворити єдину, тверду, сперту на довірря всіх клас і всіх станів владу.

Говорилось багато промов, запальних, щирих і довгих; Керенський скаржився на анархію, на неслухняність мас; меньшевики кликали до примирення, до єдності; члени уряду лякали союзниками, Японією, голодом, розрухами, розвалом, німцями. І кінець кінцем прийшли до того самого розбитого, кілька разів латаного корита: коаліції.

А як та „коаліція“ ніяк не хотіла бути відповідальною перед Радою Робітн. і Салд. Депутатів та навіть контролю її над собою не могла стерпіти, то було створено так зва-

ний „Тимчасовий Парламент“ з представників од усіх революційних течій. Але знов таки не для того, щоб Уряд відповідав перед ним за свої вчинки, а щоб був тільки перед контролем його.

І вже це одне показувало, що дійсної згоди не було. Большевики та ліві есери це й виясняли меньшевикам, доводили, що єдиний можливий рятунок є в утворенню однородного соціалістичного уряду без усякого співробітництва з буржуазними колами. Єдиний рятунок — це вести маси по шляху цілковитого, рішучого політичного й ^{*}головне соціального визволення, не звертаючи ніякої уваги ні на погрози союзників, ні на lamentації пануючих, визискуючих клас, маючи на увазі весь час тільки інтереси поневолених, ведучи їх одважно, з революційним натхненням до творення нових, дійсно нових форм людського життя.

Але меньшевикам, правим есерам, усій тодішній так званій „революційній демократії“ як раз і бракувало цієї одважності, натхнення, цього самовідданого горіння ради визволення пригноблених. І цей брак віри, мужності, революційного ентузіазму вони прикривали словами про страх за революцію, за єдність Росії.

А в результаті було утворено отой мертворождений Тимчасовий Парламент, а Уряд

складено в переважній більшості з буржуазних елементів. На чолі Уряду лишився все той самий гнучкий, легкий, пурхливий і тріскучий національний герой Керенський.

Корніловщина тільки злякала, а не навчила.

6. Проблеми революції й українська демократія.

Тепер дуже важно одмити відношення української демократії до цих проблем революції, які так трудно розв'язувались у Росії. Важно зрозуміти це відношення в самій суті його, в істотній, ґрунтовній дійсності, а не тільки в словесних виявах. Це необхідно для дальшого розуміння тих явищ, які потім так болюче й з такою шкодою для національного та соціального визволення українського народу виникли на Україні.

Основою, вихідним пунктом відношення української демократії тодішнього часу до всіх явищ і проблем було національне визволення України.

Українська демократія непохитно стояла на тому, що ні політичне, ні соціальне визволення не може бути дійсним визволенням без визволення національного.

І вся російська й українська революції як найкраще доказали справедливість цих тезисів.

Отже не в цьому, як думають деякі, були наші помилки. Поки ми твердо знали й пам'ятали, що вся наша акція, всі наші домагання й здобутки повинні безпосередньо, зараз же, очевидно й недвозначно бути звернені для працюючих клас українства, поки наша політика, тактика мала цю основу й цю мету, ми були сильні, ми були гармонійні, ми були непереможні своєю злітостю з переважною більшістю українського народу.

Але як тільки ця злітість почала розхитуватись, як тільки керуючі центри почали ухилятись від сеї основної мети, так вони стали слабнути, так почала пропадати в них чудодійна сампсоновська сила, так пішло болюче, надлюдське шукання загубленого талісману.

Про це докладніше мова далі буде. Тепер же варто зазначити відношення української демократії до вищезгаданих проблем, що так неудачно вирішувались на Московській і Петроградській Конференціях.

До Московської Конференції Центральна Рада поставилась цілком негативно з самого ж початку й не послала на неї своїх представників, яких запрошував Петроградський Уряд. Одним із мотивів такого відношення було й те, що Тимчасове Правительство оцінило силу й вагу українства всього тільки

в 5 представників. Але головною причиною було негативне відношення до самої ідеї конференції, що й виявляється в такій резолюції Центр. Ради з 22-VIII (н. ст.):

„Вислухавши запрошення Тимчасового Правительства прислати представників Центральної Ради на московську нараду, Українська Центральна Рада, признаючи: 1) що московська нарада, яку скликає в найблизших днях Тимчасове Правительство в Москві, не може висловити волі й думки народу цілого краю наслідком означеного Правительством складу учасників, а також з огляду на спосіб їх вибору; 2) що з огляду на се московська нарада не може допомогти укріпленню й зміцненню завойовань революції; 3) що навпаки московська нарада з огляду на буржуазний склад її учасників може допомогти зростові контрреволюції; 4) що тільки Всеросійські Установчі Збори й Українське Установче Зібрання на Україні можуть висловити правдиву волю народу й утворити діяльний демократичний лад у формі демократичної федеративної республіки, — уважає неможливим і навіть шкідливим брати участь у московській нараді“.

І це було цілком послідовне, цілком відповідне до суті українського руху рішення.

Так само послідовною й гармонійною з завданнями українства була позиція, занята

Центральною Радою на Петроградській Конференції.

Перед висилкою своїх делегатів до Петрограду Мала Рада зібралась (22 серпня) на засідання для вироблення директив своїм представникам на Конференції.

Це засідання виявило рішуче негативне відношення Ц. Ради до ідеї коаліційної влади.

Між инчим члени Ц. Ради, обрані потім делегатами до Петрограду висловлювали такі погляди:

Соціалдемократ М. Ткаченко говорив:

Російська буржуазія показала цілковиту нездатність організувати життя. Тому її треба усунути, а влада повинна перейти до рук селянства та пролетаріату. Для буржуазії необхідним є спинити революцію, щоб не віддати справи миру в руки демократії. Отже сей критичний момент треба взяти на організацію соціалістичного міністерства, щоб справу миру взяти в свої руки. Для одної справи миру варто здобути соціалістичне міністерство. Автономію ж України треба здійснити фактично й у повному об'ємі. Тоді тільки наші маси піддержать Уряд.

Другий представник с-д. М. Порш також заявляв:

У земельній політиці коаліційний Уряд, почавши від широкої діяльності земельних комітетів, кінчив боротьбою з ними. Так само

й з війною. З початку Уряд підносив гасла миру, тепер він принижує порив пролетаріату до вічного миру між народами. Отже чим швидче ми скинемо прінціп коаліції, тим швидче матимемо мир.

В тому ж дусі висловлювалась переважна більшість членів Малої Ради.

Тільки двоє соціалдемократів В. Садовський і Ковальський займали инчу позицію. Вони стояли на тому переконанню, що революція є буржуазна, а через те творити владу без участі буржуазії неможливо. Отже коаліція, на їхню думку, була й природною й необхідною.

З цього можна зробити цілком логічний висновок, що переважна більшість Ц. Ради дивилась на революцію як на соціалістичну й розвиток її вбачала тільки в цьому напрямі. І не тільки вбачала, але й хотіла того.

Для більш ясного зрозуміння дальших подій варто запам'ятати цей момент.

І наказ делегатам відповідно до загальної, прінціпальної позиції Ц. Ради було дано такий:

„1) Сформування однородного, революційного й соціалістичного уряду, відповідального перед демократією всіх народів Росії. 2) Передання всіх поміщицьких, монастирських і церковних земель у завідування земельних комітетів. 3) Заведення контролю

державного й краєвого над продукцією й розподіленням. 4) Передання в завідування краєвих орґанів влади найважніщих галузів промислу. 5) Оподаткування великого капіталу й майна та конфіската військових прибутків на користь окремих країв і цілої держави. 6) Признання всім націям права на нічим необмежене самоозначення. 7) Скликання кожною нацією та краєм, які того домагаються, національно-краєвих суверенних Установчих Зборів. 8) Передання цілої влади на Україні в руки У. Ц. Ради та її Г. Секретаріату, складеного на основі статуту з дня 29 липня с. р. 9) Признання недійсними тайних дипломатичних договорів. 10) Пороблення рішучих заходів коло заключення миру, для чого негайно випередити союзників в ініціативі в справі відкриття мирових переговорів. 11) Негайне скасування смертної кари. 12) Розв'язання Державної Думи й Ради. 13) Скликання Установчих Зборів у назначений час без дальших зволікань.

Цього всього, розуміється, Конференція не дала та й не могла дати. Але важним є те, що представники української демократії на цій всеросійській демократичній нараді виступали як послідовні демократи, як вороги всякого співробітництва з клясами буржуазними, а значить, як вороги всякої опортуністичної ідеології, (хоча в цих пунк-

тах наказу вже ховався черв'ячок того самого опортунізму, що потім з'їв Ц. Раду).

І почасти через це, а головним чином через те, що вони виступали, як українці, як члени нації, що не переставала ставити вимоги, яка не переставала струсювати панування руської нації на Україні, більшість демократичної наради поставилась до українського представництва без особливої прихильності. Відношення руського демократа на цій конференції до національних домагань поневолених націй у Росії доходило до смішних і недостойних учинків: під час промов представників нації руські „товариші“ грюкали дверима, голосно розмовляли, ввесь час перебивали вигуками на адресу промовців; президія не давала слова, урізувала час промов проти реґламенту, словом „старший брат“ і тут виявляв свою застарілу, свою непохитну приязнь до самоозначення націй. І так вони дуже хотіли, щоб українці як найкраще скористувались цим їхнім правом самоозначення, що одвели українцям аж... 7 місць у Тимчасовому Парламенті.

Центральна Рада подякувала за таку велику ласку й..ні одного представника не послала. Так Тимчасовий Парламент і помер своєю безславною смертю без участі українства.

РОЗДІЛ П.

**Остання боротьба з Тим-
часовим Правительством.**

РОЗДІЛ II.

Остання боротьба з Тимчасовим Правительством.

1. Стара мацапура в обороні законности. — 2. Не мир, а тільки перемирря. — 3. Кадетський міх на український горен. — 4. Гній старих ран. — 5. Туга за владою. — 6. Необхідність розв'язати руки. — 7. Остання „законність“ гнилих можновладців.

1. Стара мацапура в обороні законности.

Знаменитий кадетський утвір, дитя ображеної, злісної, мстливої душі руського буржуа, ота Тимчасова Інструкція, дійсно була явищем дуже тимчасовим.

Крім наївних людей, ніхто не дивився на неї серйозно. Всі знали, що це не мир, а тільки тимчасове перемирря, що боротьба її буде, її мусить бути. Обидва табори, користуючись перемиррям, збирали свої сили, робили їм огляд, підрахунок, організували їх, — словом готувались до дальших боїв. І ні та, ні друга сторона цього навіть не ховала.

Російський державний Сенат, наприклад, цілком отверто в цьому признався: він од-

мовився оголосити Інструкцію. Це старе, гниле луб'я, про яке забули всі, раптом вилізло з свого закапелку, тремтячими старечими руками взяло в руки свою заржавілу зброю й грізно стало на сторожі... законности. „Не дозволю! Нема мові згоди! Не допущу!“

Виступ на захист законности цієї старої, злої, обкаляної всякими беззаконіями та злочинствами мацапури викликав гомеричний регіт у всієї України та й навіть у Росії.

Але характерно те, що буржуазна руська преса, кусаючи губи, щоб не сміятись, поставилась з надзвичайною увагою й повагою до появи цього непохованого мертвяка. „Так, так, це таки, дійсно, незаконно. Опублікувати Інструкції ніяк неможливо. Адже ніякого урядового акту про створення самого Генерального Секретаріату не було. Як же можна публікувати Інструкцію для його. Браво, дідусю, справедливо, так їх, хахлів.“

А цікавіще ще те, що той самий пан-барон Нольде, який сам виробляв оту Інструкцію, який сласно обсмоктував кожний пункт її, який з такою єхидною посмішечкою подавав її делегації, той самий барон, юрист і законник також привітав виступ старого лахміття. І цей барон, і вся братія його, навіть не червоніла, навіть оком не кліпала, говорячи про виступ оборонця законности.

Скільки всяких беззаконних, злочинних, смердючих актів царизму опубліковував і узаконював цей старий хам, розстилаючись ряденцем перед паном. Та скільки вже за часів революції було вчинено Тимчасовим Правительством отих „незаконних“ учинків з погляду чистої хоча би юридичної формалістики, а старе ж луб'я сиділо собі в запічку й тільки сумно куняло, не сміючи й пискнути. І ніхто не був на його в претензії, ніхто не дивувався, що цей сторож законности мовчав.

І як підхопили дурне, злісне шамкання його, коли воно вилізло в українській справі, коли, може, це була єдина в його життю по суті законна справа.

Бо старе луб'я як раз відповідало настрою й думкам усього руського громадянства. Хоч і смішно, хоч і безглуздо, хоч і нікому не страшне оте старе патякання, а все ж таки старий правду каже: не допустити, не дозволити.

І „демократичне“ Тимчасове Правительство також ніби з поштивостю вислухало стару мацапуру, не цитькнуло на неї, не прогнало в запічок. Бо й воно знало, що старий правду каже: таки, справді, незаконно. Де ж таки, — майже триста літ не було ніякої України й раптом, маєте собі, якоюсь Інструкцією, як сказав пан-барон Нольде, накиннули Росії Україну.

Розуміється, й Тимчасове Правительство, й усякі панове-барони добре знали, що не Інструкція винна в тому, що після трьохсотлітньої смерті знову народилась Україна. Щоб могли, так вони й без старої мацапури вчинили б „законно“, на шматки роздерли б ту Україну разом з Інструкцією. Але в тому й була вся „незаконність“, що мусіли дати Інструкцію, мусіли примиритись з воскресенням недодушеного родича. Інструкція—дурниця: сьогодні дав, а завтра назад узяв. Чи опублікує її якийсь там Сенат чи не опублікує, а коли сил нема назад узяти, то оце й є найбільша „незаконність“.

А що Тимчасове Правительство на чолі з своїм „національним героєм“ цілком щиро прагнуло виправити свою „незаконність“, то це ясно було з усього його відношення до „свого“ Генерального Секретаріату. Наприклад, за весь час „співробітництва“ з Тимчасовим Правительством Генеральний Секретаріат не одержав ні одного ні офіційного ні не-офіційного паперу від Центрального Уряду. Не зважаючи на Інструкцію, Тимчасове Правительство з усіма своїми бажаннями й розпорядженнями зверталось безпосередньо до своїх урядовців на Україні, не сповіщаючи навіть Генеральний Секретаріат. Ми для його не існували.

2. Не мир, а тільки перемирря.

Це була явна заява, що Інструкція не мир, а тільки перемирря.

Так само, властиво, дивилась на ситуацію й уся руська демократія. Вона мусіла признати силу українства на Україні, вона боялась бути роздушеною цею силою й через те мусіла вступитися з дороги. Але щоб вона це робила з задоволенням, щоб вона охоче з тим мирилася й щоб вона не згожувалася з „законністю“ старої мацапури, то цього не можна сказати.

І руська демократія, так само як і її Уряд, дивилась на Інструкцію як на примусове тимчасове перемирря. І вона знала, що бої ще будуть, і готувалася до них.

І вибори, наприклад, до городських дум були для неї добрим оглядом сил. Город давно передався на бік „старшого брата“. Це осідок, насамперед, гулящих людей, це резиденції пануючих, паразитарних кляс. Пануючі українські кляси давно зрусіфікувались, прийняли руську мову, руську культуру, руський нагай і руську нагороду за зраду своєї нації та за її винищення. І вони не за страх, а за совість, — і нечисту, неспокоїну совість! — старались заслужити ласку своїх нагороджувачів. Найлютішим, найшкодливішим ворогом усякої справи є її зра-

дник, ренеґат. Ренеґат мусить заспокоїти своє власне сумління, він мусить якось очиститись перед собою, собі довести, що він зробив справедливо. І через те він старається свою зраду зробити явищем нормальним, загальним, він лютиться й піниться, коли щось стає йому на перешкоді. Чого, наприклад, усякі Савенки, Шульгини, Піхни на Україні були й є такими оскраженілими, такими найшкодливішими ворогами відродження своєї нації? Не тільки через те, що вони за це мали тридцять сребрянників, не тільки за „лакомства нещасні“, а ще й „ідейно“, ще „для душі“ це роблять, бо всяка душа, навіть така загижена й задріпана по царських притонах, як Савенковська, й та мусить мати в собі й для себе оправдання своїх учинків. Не може людина жити, вічно носячи в собі обвинувачення й огиду до самої себе. І Савенки також підлягають цьому законові, й вони мусять бути чистими перед собою. І через те вони так жагуче, так нетерпляче прагнуть навкруги себе задушити те, що самі в собі задушили вже давно за тридцять сребрянників.

От такі Савенки найбільше спричинилися до русіфікації українських міст. Хапаючись бути цілком подібними до своїх панів, вони й усе оточення своє підфарбовували під панську фарбу.

А їм, розуміється, охоче допомагав „старший брат“. Він зграями насилав своїх урядовців на Україну, цих чорних бюрократичних воронів, які обсідали тіло української нації й викльовували їй очі. Петербургські можновладці роздавали козацькі землі своїм придворним шлюхам, жіночого й чоловічого полу.

А ці шлюхи й їхні нащадки, маючи ці багатства, розуміється, мали й силу задавати тон усьому оточенню. А крамарь, а дрібний усякий прислужник панів мусів приймати той тон.

І таким чином українські міста стали „руськими“.

Руська демократія дуже тішилась і хвалилась, що вибори в городські думи давали їй переважаючу більшість голосів. Майже всі великі й середні міста були в її руках. Сумне вихваляння! Коли б руський демократ захотів чесно, розважливо подумати над тим, яким коштом дісталась йому ця перевага, може б він і не дуже голосно вихвалявся б тим, може, все ж таки стало б і в його на це порядности.

А коли б зхотів і зміг бути об'єктивним та не таким короткозорим, то міг би побачити, що ця перемога дуже й дуже сумнівна та недовгочасна. Хай побуде на Вкраїні з десять літ справжній демократичний лад та

українська школа, як ця руська перевага розтане, немов сніг на весні, зникне, розпливеться й з під неї виступить справжній ґрунт, справжня українська земля.

І нехай руський демократ раз на все собі запам'ятає: боротись з українством можна тільки деспотичним, драконовським режимом; справжній демократичний лад, отої самий лад, якого ніби добивається руський демократ, є найкращий засіб для перемоги українства над русифікацією. Отже нехай собі раз на все вибере цей демократ: або деспотизм і тоді можна вихвалитися більшістю голосів по українських містах; або демократизм (але не меньшевистський „демократизм“, а дійсне народоправство!) і тоді в цих містах через якийсь час більшість буде українська.

І вже знаки цього процесу навіть за такої короткої проміжок часу, як початок революції й вибори, з'явилися на Україні. Дійсно, великі міста голосували в переважній більшості за руські партії; але дрібніщі, ті, які ближче стояли до ґрунту, які не порвали рідних зв'язків з народом, ті вже мали більшість українську.

Та треба ще взяти на увагу, що єврейство, яке складає досить значний відсоток городів, під час виборів до дум ще скрізь трималось руської орієнтації, ще воно не вірило в перемогу українства й через те не

мало ніяких підстав голосувати за його. А коли б ці вибори припали в инчий момент, коли питання української державности вирішилось виразніше, навряд чи руські кандидати мали б таку значну перевагу, та й чи мали б її взагалі.

Та в кожному разі той факт, що таке зрусифіковане місто, як Київ, ця столиця не тільки української нації, але й усіх русифікаторських, чорносотенних сил на Україні, цей центр усіх ренегатів і московських „шлюх“, що це місто все ж таки дало 35.000 голосів за українських кандидатів, це є показник знаменний, це кричущє *memento mori* всім денаціоналізаторським силам на Україні.

Денаціоналізатори це й самі розуміли. А надто під той момент. І через те вони так цупко тримались за свою часову перемогу й так хапались використати її на користь собі. Тому то вони так уперто не хотіли давати більше українських шкіл у місті, ніж то припадало на кількість голосів. Вони стояли на „законному“ ґрунті: скільки дало місто українських голосів, отже на стільки українських дітей і повинно бути українських шкіл. З розвитком української свідомости серед населення Києва, з тенденціями загального життя на Україні, з логікою вони не хотіли рахуватися. Це зовсім не в їхніх інтересах було. А Інструкція також не

переконувала, факт існування автономії України також не позбавляв їх охоти триматись за своє становище переможців. Інструкція — не мир, а перемир'я. І хто зна, що далі буде.

І через це й Київська Дума, й інші, що були в руках руської демократії, ставились явно неприхильно, а часом і вороже до Генерального Секретаріату, до свого тепер ніби „законного“ Уряду. Вони, спираючись на формальне своє право свободи самоврядування тримались як цілком окремі, незалежні маленькі мійські Уряди.

Київська Дума, наприклад, довго не хотіла дати яке небудь мійське помешкання для „свого“ уряду, Генерального Секретаріату. І він мусів наняти в неї брудний, загижений отель „Савой“ на тяжких умовах. Бо на підставі прав самоврядування вона могла розпорятися мійським добром як хотіла.

Це факт дрібний, але він показує, як руська демократія охоче йшла на мир, як вона хотіла помагати творенню української державности. А з другого боку на цьому факті видно, яка ще слаба, яка безпорадна була українська влада, коли мусіла випрохувати, виторговувати в Думи якийсь паршивий, загижений отель для всіх своїх органів урядування.

3. Кадетський міх на український горен.

Само собою, що для українства тим менше Інструкція була тим досягненням, „єго же не преїдеши“. Ми найменше мали підстав дивитись на цей стан, як на сталий, тривкий мир.

Але Інструкція мала для нас і багато позитивних моментів. Насамперед це був перший щабель нашої „законної“, юридично-правової державности.

А ця „законність“ мала велике психологічне значіння для широких кругів мало-свідомого, затурканого, призвичаєного до всякої „законности“ обивателя. Він тепер уже инакше дивився й на Центральну Раду, й на Генеральний Секретаріат, і на всю українську справу. Тепер це було законне, справжнє Правительство, влада, сила. А всяка сила й влада імпонує, насамперед. Потім вона викликає поштивість, вона санкціонує те, що до того здавалось обивателю непевним, вона вирішує всякі сумніви. Той обиватель, що ще вагався, боявся, не знав, на яку ступити, тепер рішуче ступав на українську ногу, заявляв себе українцем, широко розчиняв двері свої неодважної душі для пробудженої ніжности. Тут Інструкція грала велику агітаційну, пропаґандистську роллю.

А другим позитивним моментом її було те, що вона була міхом на наш горен, що

вона дмухала в вогонь національної свідомості, не давала йому притихнути, розпикала до білого національну волю. Всі ті обмеження, які кадети так підступно поробили, на які покладали стільки надій, вони як раз служали нам на користь. Вони революціонізували маси й підтримували їхнє довірря до Українського Уряду. Коли Український Уряд немилій Тимчасовому Правительству, значить, він милий робочому народові. Коли Тимчасове Правительтво обмежує його, значить, ці обмеження — не справедливі, не корисні для простого народу.

Крім того вони об'єднували, ці обмеження, гуртували соборну Україну. До Інструкції „окраїни“ (Таврія, Харківщина, почасти Катеринославщина), будучи віддаленими від центру національного руху, виявляли відносно малу національну активність. Інструкція ж, одрізавши їх від усього національного тіла, зразу вдмухнула гаряче почуття спільності інтересів, чуття образи, гніву, обурення. „Окраїни“ заворушились, захвилювались, стали тягнутись до „автономної“ України.

Розбурхане національне чуття стало кристалізуватись і формуватись у виразні домагання. З усіх кінців України посипались протести проти поділу єдиного народу, проти шматування національного тіла. Клич єдиної, неподільної України залунав по всій укра-

їнській землі, єднав усіх, збивав до одного цілого навіть ті елементи, які до того часу були байдужими до національного відродження. Інструкція прислужилася до зміцнення й об'єднання національної самосвідомості краще, ніж сотні агітаторів.

Так само вона спричинилася до кращого вияснення суті й розміру українських домагань. Обмеження Генерального Секретаріату в сфері й об'ємі його компетенції послужили як раз для того, що вся Україна, навіть не українські елементи почули конечну необхідність у задоволенню цих сторін державного будівництва України. Обмеження підкреслили настійну необхідність самоорганізації й окремої державности земель, заселених одним народом, з одними економічними, побутовими, культурними й історичними умовами життя.

Інструкція ще раз нагадала, що мир, дійсний мир між націями здобувається боротьбою, творенням своїх сил, єднанням їх і єднанням в інтересах працюючих. Коли ці інтереси порушено, миру не може бути, а всякі угоди й договори є тільки тимчасовим передихом для нової боротьби.

4. Гній старих ран.

А інтереси організації життя на Україні порушувались Інструкцією дуже помітно.

Іменно треба було яко мога більше організації, продуктивної праці, розчищення всіх сфер економічного й політичного життя від старих пережитків, від гною старих ран, від нечисті й отруйних елементів старих часів. Треба було яко мога більше засобів для того, яко мога більше сил.

Розхитане війною економічне життя України підупадало. Голод примарою ходив уже по Росії й подихав холодом на деякі частини українських губерній сумежних з Росією (Чернігівщина). Продовольчих запасів було мало, сама продовольча справа провадилась хаотично, безладно, без системи. Петроград просто вигрібав усе, що міг з України й тим обмежувалась уся його продовольча політика. Розуміється, він ні за що не хотів дати Україні право самій порядкувати цею справою в себе.

Фінанси стояли ще гірше. Податків ніхто ніяких не платив. Населення не почувало ніякої пошани до Уряду, не чуло ніякої організації й через те не хапалось з виплатою своїх залеглостей.

Селянство, змучене війною, знервоване революцією, убоге в духовному життю, бідне на розвагу, на засоби одхилення психіки від тяжких явищ життя, кинулось у алкоголізм, шукаючи в йому забуття й розваги. По всіх селах розплодились у колосальній кількості

саморобні гуральні, які курили горілку-„самогонку“. Сотні тисяч пудів дорогого хлібу без жалю винищувалось на вироб цієї п'яної отрути. Село напивалось, дуріло, труїлось, мучилось і рятувалось тою самою „самогонкою“.

Міліція сільська (та й міська) була організована зле, ніхто її не поважав, не боявся, не слухався. Подекуди траплялись випадки хабарництва міліції. Стара поліцейська нечисть під назвою міліції пробіралась знов до своїх теплих посад. А з нею пробіралась і контрреволюція.

Суд не функціонував. Народ не вірив цій закостенілій, продажній і пристосованій до захисту привілегій і законів пануючих клас інституції. Народ сам шукав рятунку й справедливости в собі. Пішла пошесть самосудів.

З фронту цілими масами сунули дезертири. Вимучені й розлючені своїми стражданнями в пеклі побоїща, вони страшною темною силою йшли на країну, забивали всі залізниці, додавали ще безладдя й часто виливали на неповивних свою лють і свій одчай.

Скликаний зараз же по прийняттю Інструкції Секретарством внутрішніх справ з'їзд комісарів з України розгорнув сумну й загрозливу картину безладу, розпаду, ди-

чавіння. Всі комісарі в один голос жалілись на брак засобів для організації органів порядку. Але де ж було їх взяти, коли Тимчасове Правительство навіть ту нещасну обіцяну крихту в 300.000 карбованців для внутрішніх потреб Генерального Секретаріату не хотіло видати. А тут же треба було сотні мільонів кинути, щоб скласти міцні, тверді органи охорони ладу.

Отже не диво, що населення само, як сказано, шукало якихсь засобів рятунку. Самосуди не могли задовольнити. Це були швидче акти помсти, розправи, а не охорони.

І от цілком природним шляхом виникає „вільне козацтво“. Найбільш свідомий, — політично й національно, — елемент села брав на себе завдання охорони порядку й ладу в своїй околиці. Складалась організація, розпреділяла ролі, вводила дисципліну, діставала зброю, коней, заводила навіть форму одягу й несла охоронну службу в своєму районі. Одне село зносилося з другим, волость з волостью, організації вільного козацтва перекидались у другі повіти. І таким чином пішли „сотні“, „куріві“, „коші“ козацькі. Особливо цей рід самооборони населення розвинувся в прифронтівій смузі, де найбільше було дезертирства й грабіжництва. Через те на тому самому з'їзді комісарів ті комісарі, що були з прифронтівих губерній,

гаряче обстоювали необхідність підтримки її розвитку сієї корисної її природної організації населення. А комісарі з дальших губерній, де ця організація ще не встигла прищепитись, побоювались її, страхалися „самочинности“ її були проти неї.

Але Генеральний Секретаріат справедливо бачив у ній один із засобів хоч трохи навести лад у краю. Практика вільного козацтва вже показувала, що вільне козацтво притягало елемент розвинений, революційний і національно свідомий. Був навіть якийсь романтизм у всьому духові цих сотень, курнів, навіть в одягу (жупани, старі шаблі, козацькі шапки). Сам народ пригадував колишні часи, обтирав порошок з старих, забутих традицій і звертався до них за порятунком.

Але знов таки, щоб допомогти її цьому явищу, треба було засобів, треба було грошей, зброї, одяжі для добровільних охоронців ладу її життя населення.

І знов натикався Генеральний Секретаріат на стіну, знову почував себе безсилим, позбавленим усякої можливості робити щось корисне її необхідне для організації краю.

5. Туга за владою.

А Генеральний Секретаріат уважався ж владою, Урядом. Все населення тепер дивилось на його як на єдиного упорядчика

всякого лиха й неладу. Він мусів навести порядок, дати людям хліба, спинити грабіжи, навезти товарів, прикрутити дезертирів, хабарників, спекулянтів, спинити війну, розподілити землю, поліпшити залізні дороги, підвищити платню служащих, обмежити й знищити здириство та експлуатацію капіталістів. Адже Генеральний Секретаріат був тепер Правительством України.

А це Правительство не мало навіть тих кільки десятків тисяч рублів для завдатку київській городській Думі, без якого цей „демократичний“ орґан не хотів пустити в смердючий отель Правительство. Петроград не відповідав на домагання Г. Секретаріату, на його донесення в справі орґанізації краю. Це була розрахована, подла провокація вигнаних можновладців: а ну, мовляв, нехай попробують без усяких засобів творити свою автономію! Нехай здіскредітують себе перед своїм власним народом, нехай на них окошиться гнів населення за все те паскудство, яке ми там наробили.

Населення ж не знало цих єзуїтських способів боротьби Тимчасового Правительства з його волею. Населення бачило свій Уряд, воно ждало від його праці, помочі, всього того, для чого повинен істнувати дійсно народній Уряд.

А згага сильної, твердої влади була не

тільки у широких мас населення, не тільки у знервованого й зтомленого обивателя, але й у більш організованих, свідомих елементів, навіть серед кругів самої Центральної Ради. Їм так хотілось, щоб був, нарешті, справжній, свій, сильний, порядкуючий Уряд, що вони забували все, що знали, й в один голос кричали Генеральному Секретаріатові: „Беріть владу в свої руки! Та будьте ж сильні, тверді, будьте справжнім урядом!“

І коли все ж таки, не вважаючи на їхнє жагуче бажання, на благаюче домагання всього населення, яке так охоче приймало ту тверду владу, коли тої влади Ген. Секретаріат не виявляв, його обвинувачували в неумінню, в нетвердості, в нездатності бути урядом.

І Генеральний Секретаріат під батогами цих криків, під пресом дійсної потреби дати лад розколошканому краєві робив надлюдські усилля, щоб справді, не дискредитувати перед усім народом ідею української влади.

Але що він міг зробити, коли, насамперед, кровоточива рана в тілі народу, ота війна, оте джерело всякого неладу, знесилля й анархія, коли та рана не загоювалась, коли її руська буржуазія не переставала піддержувати, роз'ятрювати? Що міг зробити новонароджений український Уряд, коли він

мав зв'язані руки, коли в найважливіших галузях господарського життя йому було перекопано шляхи?

6. Необхідність розв'язати руки.

І цілком зрозуміло, що єдиним виходом з цього трагічного становища було якомога швидче розплутати пов'язані руки й узяти в них усі засоби, які належиться мати тому, хто повинен робити творчу державну роботу.

І цілком природно, що Генеральний Секретаріат тільки в цьому напрямі й міг бачити свою діяльність продуктивною. Це він і заявив цілком виразно в своїй декларації на засіданню Малої Ради з 12 жовтня (н. ст.).

Заявивши, не зважаючи на Інструкцію, свою цілковиту відповідальність тільки перед Центральною Радою, а також про твердий намір разом з усією українською демократією добиватись точно зазначених державних форм, що мають забезпечити „майбутній національно-політичний стан яко рівноправного державного тіла в федеративній республіці Росії“, розповівши про становище в краю й про намічені заходи що до поліпшення його, Генеральний Секретаріат рішуче ставав на шлях поширення як своєї компетенції, се-б-то включення в неї всіх виключених секретарств, так і об'єднання всіх одрізаних губерній з усією Україною.

Кінчалася Декларація заявою, що Секретаріат буде „черпати свою силу з самого джерела тої сили: волі народу“.

І цілком зрозуміло, що таку декларацію було ухвалено не тільки українськими, але й неукраїнськими демократичними партіями. Бо вони самі виразно бачили, що без цих поширень Інструкції буде не організаційна, не творча робота, а тільки побільшення безладдя, від якого могла виграти хіба що контрреволюція.

Це й підтвердилось як раз тим, що кадети, що були в Ц. Раді, не погодились з цим поглядом, не схотіли згодитись з декларацією й виступили з складу Центральної Ради. Для них безладдя й поглиблення його були не страшні, а бажані.

А з другого боку цей виступ кадетів яскраво підкреслював, що, дійсно, Інструкція для них була тільки примусовим перемир'ям, яке вони охоче зривали. А зриваючи, розпочинали нову боротьбу.

Тимчасове Правительство, будучи цілком вито в руках кадетів, розуміється робило тільки те, що диктувалося ними. Воно, як сказано, не давало грошей Генеральному Секретаріатові, не зверталось до його ні з якими справами, ігнорувало, провокувало. Наприклад, історія з призначенням на посаду Київського Комісара К. Василенка без

порозуміння з Генеральним Секретаріатом, навіть без оповіщення його про такий важний факт у життю столиці України, було ніщо інше, як провокація. І характерно, що соціалдемократ-меншевик К. Василенко, „тоже-малоросс“, який навіть один час був членом Генер. Секретаріату, прийняв цю посаду, прийняв проти бажання всієї укр. демократії, проти бажання Генер. Секретаріату. Розуміється, це був уже стан війни.

7. Остання „законність“ гнилих можливо-владців.

А особливо цей стан виясвився, коли в Центр. Раді та в Ген. Секретаріаті виразно встало питання про скликання Українських Установчих Зборів. Українська демократія хотіла раз на все точно й „правильно“, загальним голосуванням вияснити волю населення всієї України. Українські Установчі збори мали бути логічною й послідовною реалізацією права самоозначення націй.

Але така послідовність здалася гнилій петроградській владі до того страшною, що вона рішила вступити з українством до рішучої боротьби.

Але як? Спочатку „законники“ хотіли повести справу „законно“: притягти до суду Генеральний Секретаріат за „сепаратизм“. З цією метою було навіть дано з Петрограду

наказ київській судовій владі розпочати проти Генер. Секретаріату судовий процес.

Але, очевидно, така „законність“ здалась буржуазним шахраям небезпечною. Хто його зна, що з того могло вийти. Адже цей процес мав відбуватися на Україні, де населення, не виключаючи й війська, ставилось з деякою відмінністю що до кадетських прокурорів і до Генерального Секретаріату.

І з усієї справи міг вийти такий наслідок, що й пани-кадети й пани-прокурори могли опинитися під судом народу. А такий суд не віщував цим панкам нічого доброго.

Отже постановлено було на цей ризикований шлях не ставати. Навіть чутки й поголоски про цей намір яко мога чистіще позамітати.

Замість того вибрано було инчий, не такий „законний“ спосіб боротьби, але, як здавалось кадетам, певніший: викликати більшість українського Уряду в Петроград, немов би на конференцію, а там... видніше буде, що з ними зробити. А зробити мали просту річ: арештувати Генеральних Секретарів у Петрограді, а в Києві розігнати Центральну Раду швидким і рішучим наскоком.

Ні Центральна Рада, ні Генеральний Секретаріат про ці плани не знали. Потім тільки вияснилось, що в Петроградській тюрмі вже було наготовлено камери для Генеральних

Секретарів. Ми гадали, що Тимчасове Правительство хоче на нас „воздїйствовать“ у конференції. Нам також треба було „воздїйствовать“ на його й в'яснить, коли можна, хоч трохи його дурну політику. І через те декільки членів Генерального Секретаріату рішили виїхати до Петрограду на запросини Тимчасового Правительства.

Але вони приїхали туди в той день, коли большевики вже обстрілювали Зімовий Палац і коли наші „законники“ тікали від „беззаконного“, але могутого вибуху робітничої революції. Ні конферувати ні змагатись не було вже з ким, „грізна“ влада розлетілась на всі боки, як купка злодійкуватих горобців.

На тому й скінчились відносини Українського Уряду з „демократичним“ Тимчасовим Правительством.

РОЗДІЛ Ш.

Робітничче-селянська революція в Росії й на Україні
(листопад, 1917 року).

РОЗДІЛ ІІІ.

Робітничче-селянська революція в Росії й на Україні

(листопад, 1917 року).

1. Через що не за инчою „демаґогією“? — 2. Комітет Охорони Революції. — 3. Перемога третього.

1. Через що не за инчою „демаґогією“?

Вороги большевиків люблять пояснити їхній успіх у боротьбі з Тимчасовим Правительством їхньою демаґогією, наклепами, потуранням темним інстинктам мас і тому подібним.

Коли це пояснення йде від щирого серця, то воно — тільки наївне й жалюгідне. Коли — нещире, то воно виявляє злу безсилість.

А хіба ж прихильники Тимчасового Правительства, запальні оборонці коаліції з буржуазією не вживали демаґогії, наклепів на большевиків? Хіба не кричали всі ґазети про большевиків, що вони — німецькі шпіони, запродавці, зрадники, потайні прихильники монархізму? І хіба це не кричалось у той час, коли большевицькі ґазети було закрито, коли їм було затулено рота?

Далі. Хіба есери не „потурали інстинктам“ селянських мас „демаґогічними“ обіцаннями землі?

І хіба ж у руках коаліції не було всіх апаратів влади, всіх засобів як найкраще поставити пропаґанду своїх ідей і намірів? А один „божественний“, „душка“ Керенський? Він же літав з фронту на фронт і невгамовно „одушевляв“ армію.

І чого ж то так сталось, що маси повірили большевицькій демаґогії, а не коаліційній? Через що вони не злякались, що большевики — німецькі шпіони, зрадники й запродавці? Чому маси на фронтах і в тилу так люто трощили ту коаліцію?

Та дуже просто: самі маси були з природи своєї, з свого класового становища большевиками, се-б-то, вони всією своєю істотою хотіли повного політичного й соціального визволення. І, розуміється, вони охотніше вірили тим, хто кликав їх до такого визволення, хто їм обіцяв його, ніж тим, хто спиняв, хто кликав далі віддавати своє життя в ім'я чужих і гидких інтересів.

Але в чому ж, власне, була та демаґогія большевиків?

Тимчасове Правительство не хотіло й не могло спинити війни. Воно лякало маси гнівом і карою союзників; воно їх розчулювало слезливими словами про вірність своїм дру-

зям, про честь держави, про обов'язок революції піддержати боротьбу проти німецького мілітаризму.

А большевики на це казали: європейські капіталісти, грабіжники своїх і чужих народів, не можуть бути союзниками революційного, російського робітництва й селянства. Ніяких з'обов'язань що до них не може й не повинно бути. Є вищий обов'язок: спинити страшне злочинство війни, припинити нищення сил російського народу. Тимчасове Правительство не хоче й не може цього зробити, бо воно упадає перед союзницькою й своєю буржуазією. Коаліція демократії з буржуазією також не здатна це зробити, бо ця коаліція є тільки засоб прикрити дійсне панування буржуазних клас. Єдина можливість спинити війну — це взяти працюючим класам владу в свої руки, порвати всякі з'обов'язання що до союзників і заключити мир з німцями. Коли ж союзники спробують ужити якихсь репресій до революційної Росії, то боронити свою волю всіма силами.

Отже нічого дивного не було в тому, що на боці Тимчасового Правительства не лишилось ні одного полка, коли большевики вдруге в листопаді (н. ст.) виступили проти його. Значна більшість Петроградського гарнізону, майже все робітництво з зброєю в руках, свідомо й рішуче стали до

боротьби за здійснення большевицької „демаґогії“.

А за Петроградом розкотилась революція по всій Росії й за якийсь тиждень-півтора вся коаліційна влада, так само як колись царська, розлетілась на трісочки, й замінилась владою робітниче-селянською, владою Рад Робітничих, Селянських і Салдатських Депутатів.

В Петрограді сформувався новий Уряд, Рада Народніх Комісарів, який оповістив „війну війні“, війну капіталізму, боротьбу з буржуазним устроєм держави й творення в Росії підвалин нового ладу, — соціалістичного.

2. Комітет Охорони Революції.

На Україні робітниче-селянська революція прибрала инчі форми, ніж у Росії. Тут на арену боротьби виступила третя сила — українство. І ця сила перемогла обидві: й большевизм і коаліцію.

Як тільки в Петрограді вибухло повстання й Тимчасове Правительство майже все було заарештоване большевиками й звістки про це дійшли до Київа, тут, звичайно, також піднялось заворушення. Большевики мали серед київського ґарнізону деякі свої частини, але їх було не настільки багато, щоб можна було з ними виступати до рішучого бою з правительственними військами. В той же час військовий урядовий штаб робив усі заходи

щоб напасти на большевиків. Перемога Уряду, розуміється, насамперед повела б до реакції, контрреволюції, а тим самим і до антиукраїнства.

Отже, щоб перехопити ініціативу в свої руки, українська й неукраїнська революційна демократія сформувала „Комітет Охорони Революції“, який перебрав у ці дні всю військову й адміністративну владу в свої руки. Складався він з усіх партій і організацій, не виключаючи й большевиків.

Комітет видав дня 8 падолиста н. ст. відозву до населення України, в якій між инчим говорив:

„Власть Комітету, котрий об'єднює всі органи революційної демократії, всі революційні й соціалістичні партії нашого краю, як українські так і неукраїнські, поширена на всю Україну, на всі дев'ять губерній: київську, подільську, волинську, полтавську, чернігівську, харківську, херсонську, катеринославську й таврійську.

„Краєвий Комітет для охорони революції закликає всю людність до спокою, а всі революційні й демократичні організації об'єднатися в місцеві комітети для охорони революції під проводом Краєвого Комітету. Громадяне України, до спокою, праці й дружної оборони революції вас кличе Краєвий Комітет“.

3. Перемога третього.

Отже тут важно одзначити два факти. Перший: Краєвий Комітет Охорони Революції поширив рямці інструкції й включив у свою компетенцію одрізані кадетами губернії. З цього моменту Україна фактично об'єдналась.

Другий важний момент є той, що в складі цього комітету були й большевики.

Але, на жаль, не довго. Того ж дня, як видано відозву, большевики виступили з комітету. Причиною була принята Малою Радою резолюція про повстання большевиків. Такого змісту:

„Визнаючи, що влада як у державі, так і в кожному окремім краю, повинна перейти до рук усієї революційної демократії, уважаючи недопустимим перехід усієї влади виключно до рук Рад Робітничих і Солдатських Депутатів, які являються тільки частиною зорганізованої революційної демократії, Українська Центральна Рада через це висловлюється проти повстання в Петрограді.“

Цілком зрозуміло, що большевики не могли лишатися в тій організації, яка була проти них, і виступили з неї. Згоду було розірвано.

Київська Рада Робітничих і Солдатських Депутатів, що була під керівництвом большевиків, рішила триматися окремо від Центральної Ради.

Але й проти Краєвого Комітету охорони революції й проти Ради Роб. і Салд. Деп. на Україні рішуче виступив штаб округи, на чолі з новопризначеним поза плечима Ради начальником округи Поляком генералом Квєдінським і комісаром при окрузі Українцем ренеґатом Кириєнком. Опираючися на школах юнкерів і прапорщиків та на козаків, постановив штаб кроввю залити всяку спробу революції. На поміч собі викликав штаб з фронту ще деякі козачі часті, чесько-словацький баталіон і кілька так званих баталіонів смерті, вірних скинутому правительству. Краєвній Комітет охорони революції проголосив штаб розпущеним. В дождданню помочі з фронту штаб ухвалив розправитися з Радою Робітничих Депутатів, провід якої був у руках большевиків.

З цією метою штабом було зроблено провокаційний трус і арешт большевиків в палаці на засіданню Ради роб. і салд. депутатів. Трус і арешт було зроблено не вважаючи на те, що, як відомо було й штабові, Рада роб. депутатів не мала наміру робити виступу, не почуваючи себе для того сильною. Не вважаючи на протест представників Ц. Ради, що взялися мирно улаштувати конфлікт, арештованих не випустили й одвезли в військову тюрму.

Тоді большевицькі військові часті, роз-

лючені провокацією різних Кирієнків кинулися до бою з численно переважаючими їх правительственными військами.

Розпочався справжній бій на улицах Києва. Пущено було в акцію кулемети, гармати, рушниці. Большевицьких сил було мало. Чехо-словаки й юнкери, опора штабу, вже почали перемогати. Але тут вмішались війська Центральної Ради й вирішили всю справу. Юнкери почали тікати. Чехо-словаки запротестували проти свого начальства, що вело їх у бій проти народу, й штаб мусів прохати миру.

Умови миру було складено такі:

1) Певний контроль над штабом в особі окремого комісаріату, 2) увільнення арештованих большевиків, 3) приведення міста до мирного стану, 4) розслідування подій у палаці, 5) вивід з Києву військових частин, приведених у зв'язку з подіями.

Штаб умови ці прийняв, але, розуміючи, що це умови тільки на якусь хвилину, не схотів дожидатись свого арешту й увесь утік, разом з „землячком“ Кирієнком, комісаром Тимчасового Правительства. І таким чином уся влада в Києві перейшла до рук Центральної Ради й Генерального Секретаріату.

71

РОЗДІЛ ІV.

**Проголошення Федерації з
Росією**

(20 листопаду [н. ст.] 1917 р.).

РОЗДІЛ ІV.

Проголошення Федерації з Росією

(20 листопаду [н. ст.] 1917 р.).

1. Третій Універсал У. Центральної Ради. — 2. От тепер, коли руки розв'язано...

1. Третій Універсал У. Центральної Ради.

Центрального російського Уряду, з яким складалося умови, договори й інструкції не стало. Недобитки його метушилися по фрон-тах і ріжних закутках Росії, намагаючись при-вернути до себе „загублений рай“ колишнього панування. В Москві й инчих містах Росії одбувалися люті жорстокі бої за владу.

Отже для української демократії питання стояло так: або визнати петроградський Уряд Народніх Комісарів і йти з ним разом, по-діляючи всю його соціальну й політичну проґраму, або вести цілком самостійну, ні з ким уже не пов'язану акцію.

Центральна Рада вибрала другий шлях. Своєю резолюцією в справі повстання большевиків вона вже з самого початку поставилась неґативно до большевицької влади.

Другий же шлях, розуміється, перш усього консеквентно вимагав: викинути на смітник історії Інструкцію й провадити організацію української державности тільки своєю волею й своїм розумінням. А ця воля й розуміння, а також уся загально-російська й українська ситуація вимагала як найшвидшого об'єднання українських земель в одну цілість, перебрання до рук української влади всіх галузів політичного й господарського життя на Україні й самостійного, негайного вирішення питання про війну, мир і землю.

Властиво, силою обставин Україна фактично відрізалась од Росії, маючи з нею тільки номінальний федеративний зв'язок. Центральній Раді лишалося тільки відповідним актом зафіксувати цей стан.

Це й зробив 3-й Універсал, оголошений Центральною Радою 20 листопаду (н. ст.) 1917 року. Він звучав так:

Народе український і всі народи України!

Тяжка й трудна година впала на землю Російської Республіки. На півночі в столицях іде межусобна й кривава боротьба. Центрального правительства нема й по державі шириться безвластя, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без влади, дужої, єдиної, народньої Україна також може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе українській! Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, в ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо:

Віднині Україна став Українською Народньою Республікою.

Не відділяючись від Російської Республіки й зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на наших землях, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, й нашому правительству — Генеральному Секретаріатові України.

Маючи силу й власть на рідній землі, ми тою силою й властю станемо на сторожі прав і революції не тільки нашої землі, але й усеї Росії.

Ото ж оповіщаємо:

До території Народньої Української Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернигівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Укра-

їнської Народньої Республіки, як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і сумежних ґуберній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді зорґанізованої волі народів.

Всіх же громадян сих земель оповіщаємо: Віднині на території Української Народньої Республіки існуюче право власности на землі поміщицькі й інші землі нетрудових хазяйств сілсько-господарського значіння, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі—касується.

Признаючи, що землі ті єсть власність усього трудового народу й мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна Рада доручає генеральному секретареві земельних справ негайно виробити закон про те, як порядкувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо:

На території Народньої Республіки України від сього дня встановлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і грізний час, який перебуває

вся Росія, а з нею й наша Україна, вимагає доброго упорядкування виробництва, рівномірного розділення продуктів споживання й кращої організації праці. І через те приписуємо Генеральному Секретарству праці від сього дня разом з представництвом від робітництва встановити державну контролю над продукцією на Україні, пильнуючи інтересів як України, так і цілої Росії.

Четвертий рік на фронтах ллється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею й іменем Української Республіки ми, Українська Центральна Рада, станемо твердо на тому, щоб мир установлено як найшвидше. Для того ми вживемо рішучих заходів, щоб через Центральне Правителство примусити й спільників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мирному конгресі права українського народу в Росії й поза Росією в замиренню не порушено. Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами всіх народів Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях, як на фронті, так і в тилу.

Останніми часами ясні здобутки революції затемнено відновленою карою на смерть. Оповіщаємо:

Віднині на землі Української Республіки смертна кара касується.

Всім ув'язненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до сього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальності не потягнений, дається повна амністія. Про се негайно буде видано закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу.

З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству судових справ зробити всі заходи упорядкувати судівництво й привести його до згоди з правними поняттями народу.

Генеральному Секретарству внутрішніх справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення й поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв'язку й співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській Народній Республіці мають бути забезпечені всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свобода слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканости особи й мешкання, право й можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами.

Український народ, сам довгі літа боров-

шися за свою національну волю й нині її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні суцїх, тому оповіщаємо: що народам великоруському, єврейському, польському й иншим на Україні признаємо національно - персональну автономію для забезпечення їм права та свободи самоврядування в справах їх національного життя. Та доручаємо нашому Генеральному Секретарству національних справ подати нам у найближчїм часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа харчова є корінь державної сили в сей тяжкій і відповідальній час. Українська Народня Республіка повинна напружити всі свої сили й рятувати, як себе, так і фронт і ті частини Російської Республіки, які потрібують нашої допомоги.

Громадяне! Іменем Народньої Української Республіки в федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руїнництвом та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоровля, силу й нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведене на Українських і Всеросійських Установчих Зборах.

Днем виборів до Українських Уста-

новчих Зборів призначено 27 грудня 1917 (9 січня н. ст. 1918) року, а днем скликання їх—9 (22 н. ст.) січня 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів негайно видано буде закон. У Києві 7 (20) листопада 1917 р.

2. От тепер, коли руки розв'язано...

Третій Універсал уже не зробив такого сильного вражіння на населення, як перший, хоча здобутки, зазначені в йому були без порівняння більші.

Це через те, що Третій Універсал явився не результатом безпосередньої боротьби, великого напруження сил, що дає при успіху вибух радості. Він, розуміється, також був наслідком нашої акції, нашої боротьби, він випливав із усієї ситуації, що склалась не без участі нашої волі й напруження сил. Але помітною, виразною силою, що випхнула Універсал на світ, були все ж таки зовнішні, незалежні від нашої волі обставини: робітничче-селянська революція в Росії. Вона розірвала ті нитки, якими пов'язало нас Тимчасове Правительство, увільнила наші руки, якими ми зараз же утворили зазначений в Універсалі стан на Україні.

Третій Універсал викликав швидче чуття глибокого задоволення, чуття розрішеної

справедливості. Тепер, нарешті, ми могли творити життя по нашому образу й подобію, і тільки по нашому. Тепер ми мали всі засоби для того. Всі державні апарати переходили до рук Генерального Секретаріату, всі фінансові засоби були до його розпорядимості, вся військова сила підлягала його наказам. Навіть та частина всеросійського фронту, що проходила по території України підлягала тепер Українському Урядові, якому головнокомандуючий південно-західнім фронтом генерал Володченко висловив свою підлеглість. Все населення, вся демократія України дивились на український Уряд з надією й вірою. Особливо ж найбільш революційна, себ-то найбільш колись соціально й політично пригнічена, упосліжена, — пролетаріат сільський і мійський. Навіть большевики не мали гострої й виразної ворожості до цього Уряду. Бо він для всіх був тим Урядом, який боровся з Тимчасовим Правительством, якому російська буржуазія в'язала руки й кидала колоди на шляху його творчої соціальної й національної праці.

Цим також можна пояснити те явище, що на Україні большевизм під цей час не мав сили. В той час, як по всій Росії, по всіх великих і малих її містах та й селах, ішла жорстока й кривава боротьба й влада переходила до рад робітничих, салдатських

і селянських депутатів, на Україні деякі спроби захоплення влади більшевиками не мали успіху. Ми це тоді пояснювали тим, що гаряче, свідоме національне почуття широких мас не допустило їх до „анархії“. Це не вірно. Дальші події виразно показали, що головною силою було не національне почуття мас, не їхня національна любов до української влади, яку вони підтримували проти замахів на неї, а соціальне довірря до неї, надії на те, що тепер, коли вона увільнилася від пут, вона розрешить швидко, справедливо й в інтересах їх, отих широких мас голоди всі насущні, наболілі питання.

Розуміється, національне чуття грало також велику ролю. Це доказується ось чим. Всі ті салдатські маси, а також українське національно-свідоме робітництво, що підтримували й оберігали Центральну Раду, зовсім не були ворожі до більшевизму. Вони не могли бути до його ворожими, навпаки, вони всією душою поділяли його лозунги цілковитого соціального визволення. Але вони разом з тим не дозволяли більшевікам скинути українську владу. Бо вони мали національну гордість, самоповагу, національну пробуджену ніжність, яка хотіла свого, в своїх формах того визволення. Вони нічого не мали проти лозунгу „вся влада радам“, але яким радам? Своїм.

А як така єдина на всю Україну Рада вже була, як вона вже сама раніше боролася з буржуазією, як сам Генеральний Секретаріат у своїй відозві заявляв, що Центральна Рада є не що інше, як загальноукраїнська рада робітничих, селянських і солдатських депутатів, то чого ж ще більше треба, для чого ще якісь інші ради? Центральна Рада справиться не гірше іншого уряду з усіма лихами на Україні, розв'яже всі питання так, як то потрібне для повного соціального й національного визволення всіх експлуатованих, всіх поневолених і уполі-жених.

І от ця віра, іменно ця, а не тільки національна, не допустила під той час большевизму на Україні.

РОЗДІЛ V.

**Основна хиба української
демократії.**

РОЗДІЛ V.

Основна хиба української демократії.

1. Не маси винні. — 2. Соціалізм малоросійського хуторянина.

1. Не маси винні.

Але українська демократія не зрозуміла дійсної суті прихильності українських широких мас до своєї влади. І це нерозуміння було одною з причин тих помилок і неудач, які так щедро посипались далі на голову молодій українській державності.

Коли аналізуєш тепер усі ті події, які таким бурхливим, болючим вихором проносились крізь історію українського відродження, то перш усього задаєш собі питання: як же то так сталось, що ті маси, які так гаряче, так віддано піддержували й боролися українську владу, які так горіли національним чуттям і виявляли таку міць національної самосвідомості, як воно так сталось, що вони раптом одвернулись від нас, покинули й навіть повстали проти своєї влади?

Ми тоді, коли прихильність мас до нас

гасла їй помірала, пояснювали це большевизмом. Большевики, мовляв, здеморалізували салдатські маси, з'агітували їх, обстріхали українську владу перед ними, розпалили своєю демаґогією їхні темні інстинкти, потягли за собою безсовісними, безоглядними обіцяннями всяких нездійснених благ, — от маси їй пішли за ними. А ми, мовляв, чесно поводитись, ми не обіцяли того, що неможливо, ми дбали про організацію життя, ладу, порядку, ми не хотіли руйнувати господарських сил країни, ми кликали маси до дисципліни духа, до роботи, а це здеморалізованим масам не подобалось і вони через те одвернулись од нас.

Так ми тоді роз'ясняли ситуацію. Так, мабуть, будуть роз'яснять її українські історики. Але таке роз'яснення буде або нещире або наївне, як воно було їй у нас.

Так пояснялось і пояснятиметься особливо ще їй для того, щоб виправдати наші маси, щоб довести, що вони таки мали національну свідомість, а що їх тільки збаламутили вороги українства їй через те вони так схибнули під той час.

Так само вороги українського відродження будуть посилатися на цей момент і доводити, що ніякої національної свідомости у мас не було, бо от-же вони повстали ж самі проти української влади.

І те й друге пояснення — не вірне. Вся причина в тому, що українська влада, що вся керуюча, партійна українська демократія розійшлася з своїми масами, що вона була соціально непослідовна, нерішуча, невиразна й не соціалістична.

2. Соціалізм малоросійського хуторянина.

Повторяю сказане мною в початку сієї праці: ми, всі українські керуючі партії, були не соціалістами, а тільки демократами, республіканцями й національними революціонерами.

Правда, ми всі називали себе соціалістами: соціальдемократи (ніби правовірні вже, давні соціалісти), соціалісти-революціонери, соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники. Все соціалісти. Але це все були не вірні назви. Одна тільки ґрупка, що створилася під час революції, цілком вірно, щиро й чесно назвала себе, а іменно: „національна революційна партія“. Члени сеї „партії“ отверто називали себе не-соціалістами, але характерно те, що вони цілком погожувались з усіма постановами, з усією соціальною політикою керуючих соціалістичних партій Центральної Ради.

Що соціалізм був тоді в моді, що кожний протестант проти царських поліцаїв називав себе соціалістом, це відомо. Але через що

ж усе таки іменно соціалістами себе називали? Чому не революціонерами? Чого назва тільки революціонер, демократ, республіканець не задовольняла й конче треба було ще „соціалістом“ назватись?

Бо маси, мовляв, найбільше вірили тільки соціалістам. І через те бідні люди, які до революції ідейно ворогували з соціалістами, які все своє життя жили як добрі, спокійні буржуа, які ніколи ніякої революції ні в якій галузі буржуазного життя не допускали, раптом мусіли назвати себе соціалістами, коли хотіли брати активну участь у політичній чи національній революції. Бо маси инакше й слухати б їх не схотіли.

Так, дійсно, маси б їх инакше не схотіли слухати. Бо маси, коли не науково, то інтуїцією відчували суть соціалізму, вони своїм класовим інстинктом угадували дійсний зміст цього учення. Коли б не було справжніх соціалістичних партій, які давали лозунги масам, які їх вели по шляху соціалізму, то самі маси під час цієї революції витворили б такі лозунги, як витворювали їх вони, наприклад, на Україні під час Хмельниччини, гайдамаччини, коли маси боролись за лозунги соціального визволення: геть усяких соціальних експлуататорів! (А як такими експлуататорами були переважно класи поміщицькі та торгові, а вони репрезен-

тувались поляками й євреями, то звідси й клич „геть ляхів і жидів“ був, більш соціального, ніж національного характеру.)

Бо з того часу, як одна частина людськості поневолена другою, як одна кляса визискує, топче другі й користується ними, як гноєм для своєї сили й росту, з того часу серед цих поневолених живе невгамоване, невтихомирене, вічно непокійне, вічно болюче прагнення до свого визволення, до скинення панування одних людей над другими, до соціальної справедливості, се-б-то до знищення поділу людей на кляси, на пануючих і поневолених.

Працюючі, соціально-поневолені, визискувані є з природи своєї соціалістами. Бо ще раз: соціалізм є визволення від усякого утиску, рабства, глуму й визиску. Але соціалізм поневолених є не той соціалізм, який розуміють і розуміли ті „соціалісти“, що для довірря мас підфарбувалися під його.

А також і не той, який розуміла українська демократія, не виключаючи й наших „марксістів“ соціальдемократів. Ми, українські соціальдемократи, вихолостали марксизм. Ми вирізали в його життєву, творчу, активну частину й лишилися безплідними, неактивними, гладкими кабанцями. Ми лишили собі з цього революційного, жагучого, повного протесту, гніву й великої волі вчення тільки

одну половину: об'єктивний хід подій. Ми прийняли з його тільки те, що нам може дати незалежний від нашої волі, від наших прагнень, механічний розвиток соціальних відносин.

О, ми з легким серцем, з великою охотою прийняли такий марксизм. Коли, мовляв, людське громадянство розів'ється до свого логічного кінця, коли розвиток продукційних сил капіталістичного ладу дійде до свого необхідного, історичного довершення, коли назріють самі собою нові сили, новий лад, тоді царство капіталу само собою упаде, тоді настане соціалізм, рівність, вища соціальна справедливість.

А до того часу такий „соціаліст“ міг бути й поміщиком, і фабрикантом, і активним визускувачем чужої праці, паразитом, дармоїдом, міг жити етикою пануючих, піддержувати всі установи буржуазного ладу, міг без протестів, без найменьчих усиль бути вірним прихильником несправедливого ладу, — бо що, мовляв, зробиш, коли такий об'єктивний хід річей, коли законів громадянства не перевернеш усиллями особи чи партії, поки в йому не визріє новий лад з новими законами.

Такий „марксизм“ був подібний до того легендарного малоросійського гладкого хуторянина, який лежав під деревом і ковтав

вареники, що росли на тому дереві й падали йому в рот. Ще самі й у сметану вмочалися. Наш соціалізм був цілком подібний до цих вареників. Ми лежали собі, ситенькі, гладенькі, в буржуазному холодочку, тішились на м'ягенькій травичці, мугикали собі малоросійські пісенькі й ждали, що вареники соціалізму визріють на нашому хуторянському дереві й падатимуть нам у рот. Наше ж усилення буде тільки в тому, щоб роззявити свого малоросіянського ротика й ковтнути чудодійний плід об'єктивного розвитку річей.

Та й то ще коли те буде! Не за нашого віку, хіба що внукам упаде в рот.

І ми тим, по правді сказати, дуже й не клопотались і не журилися. Виростуть на вербі вареники, чудесно, ми нічого не мали проти їх, навпаки, ми ж самі казали, що вони таки колись визріють. Не визріють? Ну, що ж, ми не винні.

А все ж таки ми соціалісти, марксісти, бо ми маємо програму соціалістичну, ми в своїх промовах і статтях завжди вживаємо такі вирази, як: „пролетаріат“, „буржуазія“, „розвиток продукційних сил“, „клясові протиріччя“ й інші хороші, учені марксістські слова, а дрібна буржуазія, оті всі есери, есефи, не люблять уживати цих слів, отже вони, значить, не чисті соціалісти.

Не маючи самі жагучого, одважного пра-

гнення знищення в самих його основах, у самому його ґрунті капіталістичного ладу, ми й другим не вірили, не розуміли їх, не розуміли великої, могутньої простоти большевизму, тої простоти, яка є властивою всім щирим, послідовним, для блага великої більшості людськості напрямленим вченням. Не демаґогія, а велика простота й щирість їхніх стремлінь, їхньої акції тягли до себе страждучі, експлуатовані маси. Наприклад.

Большевики оповіщають війну війні. Вони викликають своєю агітацією й пропаґандою огиду, обурення й ненависть поневолених клас до цього страшеного зла, до цього злочинства пануючих клас, які в ім'я своїх класових інтересів убивали мільйони людей, руйнували життя десятків мільйонів родин, нищили сотні й тисячі мільйонів рублів на це нечуване побоїще. І з повною послідовністю, з невмолимою упертостю роблять усе, щоб спинити це страхіття: руйнують армію, розкладають її, знесилюють, примушують Тимчасове Правительство серйозно думати про припинення побоїща, про мир. Вони ні перед чим не зупиняються. Договори з союзниками? К чорту всякі договори з світовими грабіжниками, інтереси мільйонів працюючих вище всяких договорів. Інтереси Росії? Міжнародня ситуація? Ніяких міжнародніх, імперіалістичних інтересів у працюючих клас

немає й не може бути. Маса, розуміється, не могли не відчувати цієї щирости, цієї відданости большевиків їхнім інтересам.

Далі. Большевики агітують за дійсну революцію, за знищення панування паразитарних, експлуататорських клас, за повне соціальне визволення широких мас. І послідовно, твердо, непохитно, до самого кінця провадять свої ідеї в життя. Вони нищать усі апарати, всі органи класового панування буржуазії, перевертають до гори ногами всі поняття, викидають на смітник усі закони пануючих, усю їхню етику, звичаї, моди, все чисто. Вони мають на меті тільки інтереси покривджених і працюючих. Хто працює, той має право на владу, на повагу, на життя. Всі паразіти, дармоїди, всі, хто не творить цінностей життя, — не повинні мати місця в новому громадянстві.

І як же могли оті покривджені, працюючі не відчувати симпатії до большевиків, не вірити їм, не йти за ними?

Большевики робили, діяли тільки для мас, і через те вони вірили тільки в маси, через те у них був запал, воля, прагнення, захват, ентузіазм.

Ми ж не мали ні віри тої, ні захвату, а, значить, не мали й довіря мас. Це було в нас у першій період творення нашої державности, коли соціальний і національний

моменти зливались в одне сильне, сміливе ціле. Тоді був і наш ентузіазм, і наша непереможність, і непоборима, непохитна віра мас.

Але далі в нас не вистарчило сміливости, одваги, широти й далекосяжності погляду. Ми злякались „темних інстинктів“ мас, ми перестрашились їхньої великої простоти, нам забракло дальшого, більшого ентузіазму.

А забракло через те, що ми не мали сильного, національно свідомого пролетаріату. Наше робітництво силою проклятих історичних умов було в переважній більшості своїй зденаціоналізовано, зрусифіковано. Через те ми не мали широких пролетарських мас, які б силою свого войовничого, революційного духу підпихали нас, керівників, які б вимагали від нас рішучости, які б виділили з себе нові кадри революційних керівників, і національно свідомих, і соціально одважних. Наша головна опорна сила була в селянстві. І то не в голоті сільській, а в більш заможному селянстві, як більш розвиненому й національно-свідомому. Селянство ж само по собі ніколи в соціальних рухах керуючої ролі не грало, воно завсігди йшло за більш розвиненими й революційними клясами. Отже воно й у нас не могло витворити сили ініціативи, не могло дати нових керівників. Найбільше, що воно могло зробити, це од-

---

вернутись від тих, хто не задовольняв його, й піти за рішучими й сміливими.

Але замість того, щоб іти до свого пролетаріату, хоча би й ще не зовсім пробудженого національно, замість того, щоб будити його й набіратись у його соціальної рішучості й одважності, замість того, щоб, пішовши з ним соціально, повести його за собою національно, ми одсахнулись від його, ми злякались його й навіть того селянства, що пішло за ним.

Це була основна помилка й хиба наша.

А з неї вже консеквентно стали випливати й усі наші дальші, болючі й шкідливі помилки. І головною з них було фальшиве розуміння нашої національно-української державности.

РОЗДІЛ VI.

**Фальшиве розуміння
національно-української
державности.**

РОЗДІЛ VI.

Фальшиве розуміння національно-української державності.

1. Наша „безбуржуазність“. — 2. Страх перед безбуржуазною державністю. — 3. Що таке демократичний лад? — 4. Поганенькі навіть демократи. — 5. Підбирання петроградського сміття. — 6. Туга за союзницьким ошийником. — 7. Безнадійне мадикування. — 8. Злочинна агітація проти українського національного визволення.

1. Наша „безбуржуазність“.

Як тільки ми переступили межу морально-правової, революційної влади, як тільки наблизились до творення юридичної державності, так з того моменту й почалось забування дійсної суті нашого руху: інтерес наших працюючих мас, їхнє національне й соціальне відродження. Засоб цього відродження, — тільки засоб! — ми почали приймати за ціль і єдину ціль нашого руху. Державність стала домінуючим мотивом наших дій.

Але не в цьому вся помилка. Державність, як найкращий, всеобхоплюючий засоб

національного життя, мусіла бути, мусіла досягатися, творитися.

Але яка державність?

Ми ввесь час казали всім, що ми — нація робітників і селян. В наших Універсалах, відозвах, промовах скрізь ми підкреслювали, що ми робітничче-селянська нація, що буржуазії в нас національно-свідомої немає, що наша історія так нас обчистила.

Отже, здається, так послідовно було би творити й далі тільки робітничче-селянську державність, таку державність, яка відповідала б характеру всієї нації.

І так воно ніби й намічалось в першому періоді, особливо під час боротьби з Тимчасовим Правительством. І влада наша немов би так творилася. Центральна Рада, дійсно, була складена з рад селянських, салдатських і робітничих депутатів, які вибиралися на відповідних з'їздах і посилалися в Центральну Раду. І Генеральний Секретаріат ніби з самих соціалістів було сформовано. І керуючі ж партії, соціалдемократи та соціалісти-революціонери, ніби виразно стояли на ґрунті соціальної революції. Згадаймо тут промови делегатів Центральної Ради на Петроградську Конференцію, М. Порша й М. Ткаченка.

А от, наприклад, виривки з резолюцій 4-го з'їзду української соціалдемократичної партії, виробленої тим самим М. Поршом:

„4. Сучасна російська революція з такими складними й величезними завданнями розвивається разом з тим в атмосфері виразних суперечностей буржуазії й пролетаріату, капіталістів і поміщиків з одного боку та пролетаріату й дрібного славперізованого селянства з другого боку; при таких обставинах у процесі революційного руху буржуазія й пролетаріат стають на ворожій позіції класової боротьби, а се робить неможливим співробітництво антагоністичних клас у творчій процесі великої революції в Росії.

6. Сучасна російська революція, тягнучи за собою нечуваний в історії всіх дотеперішніх революцій переворот у соціально-економічних відносинах, викликаючи широкий відгомін у величезних робітничих масах західньої Європи, збуджуючи в них нахил до скинення пут капіталізму, до соціальної революції, а рівночасно й спинення імперіалістичної війни, що може повести за собою повстання пролетаріату в західній Європі, — став прологом і початком всесвітньої соціальної революції.

Тому четвертий з'їзд української соціально-демократичної робітничої партії проголошує:

1. Що як у цілій державі, так і в окремих її краях мусить бути негайно утворена однородна революційна демократична влада, влада зорганізованого пролетаріату, селянства й війська.“

Отже ніби все як слід. І революція визнається соціалістичною, й капіталістичний лад має бути зруйновано, й через те співробітництво з буржуазією недопустимо й вся влада має належати „організованому пролетаріатові, селянству й війську“.

Але, на великий жаль, це була тільки фразеологія, необхідна для того часу. На великий жаль, ми не мали сили послідовности, чесности з собою, ми так само, як руський демократ в українському питанню, говорили прекрасні промови, складали хороші резолюції, а в реальному життю їх не додержувались, керувались зовсім инчими неписаними резолюціями.

І перші ознаки цієї непослідовности вже містяться навіть у цій самій резолюції 4-го З'їзду с-д. партії, в слідуячому її пункті, а саме:

„в) домагатися рішучого контролю державної і краєвої власти при найближшій участі зорганізованого пролетаріату, за продукцією й поділом продуктів фабрично-заводської промисловости“.

В цьому пункті вже ховався маленький червячок. Тут уже була меньшевистська позиція, та позиція, яка не допускала руйнації буржуазного ладу. Тільки державний контроль з участю робітництва. Словечко „рішучий“ нічого в суті не міняло. Бо рішучим

контролем міг бути тільки робітничий контроль, тільки передача всіх підприємств у руки самих працюючих.

Але ця резолюція виносилась ще під час боротьби з Тимчасовим Правительством, коли та боротьба давала нам одваги, запалу, сміливості й революційності.

Коли ж почало приходити ближче до творення власної державної влади, то тут почалося ще виразніше хитання.

2. Страх перед безбуржуазною державністю.

Резолюція Центральної Ради з осудом повстання большевиків була вже помітною ознакою нашої несмілості. Ми злякались їхньої консеквентності й рішучості. Ми не хотіли брати того на увагу, що большевики інакше ж не могли зробити, бо всі інші партії стояли на ґрунті коаліційної влади. Для того, щоб утворити ту „однородно-соціалістичну“ владу „організованого пролетаріату, селянства й війська“ треба було скинути коаліційну владу. А як же її скинути, коли всі інші „соціалісти“ підтримували коаліцію? Розуміється, коли з доброї волі не хоче вступитися, то треба спихнути її силою.

І як же могла Центральна Рада, яка сама ж стояла проти коаліції й за владу пролетаріата та селянства, як і через що вона

могла осудити тих, які здійснили її ж власні погляди? І чого замість осуду Центральна Рада сама не зробила того? Чому рішуче не взялась до розвитку тої революції, яку сама вважала соціальною?

А через те, що ми, як я сказав уже, боялись пролетаріату. „Вся влада радам“ це значило по суті вся керуюча роля мійському пролетаріатові. А ми того пролетаріату не мали в такій кількості, яка б нам забезпечувала наші національні домагання. Ми боялись, що з владою рад прийде та сама руська влада, з якою нам так тяжко доводилось боротись. Ми не вірили, що наш зрусифікований пролетаріат стане активно в оборону нашої державности, наших національних здобутків, в оборону того, що він не почував своїм, рідним і необхідним собі.

Це недовірря було величезною помилкою, як виявилось далі. Це було великою шкодою й для чисто-національної справи, бо це недовірря й дальша наша політика одвернули від національної справи зрусифікований український мійський пролетаріат, який також мав пробуджену ніжність, який мав би її без порівнання більшою, коли б українство не одпихнуло його саме своїм соціальним консерватизмом.

Та ми, власне, ніколи навіть не задумувались над тим, щоб будувати чисто нашу,

чисто селянсько-робітничу державу, се-б-то таку державу, яка найбільш відповідала характеру нашої селянсько-робітничої нації.

Стремління большевиків творити робітниче-селянську державу з метою створити за її допомогою соціалістичне громадянство, здавалось нам утопією, авантюрою, кривавою інтригою одної партії, яка домагається влади. Ми настільки мало були соціалістами, що не допускали навіть думки про зруйнування буржуазної держави. Де ж бо таки, мовляв, можливо в таких країнах, як Росія чи Україна, де величезна більшість населення є селянство, де капіталізм тільки в початкових формах, — заводити соціалістичний устрій. Ми навіть посилалися на Маркса, не знаючи його учення, не знаючи, що большевизм був ні що инче, як послідовний, чистий марксизм, що большевики здійсняли до літери те, що Маркс і Енґельс теоретично викладали в своїому вченню, що вони навіть мало що нового вносили після досвіду Парижської комуни.

Ми не знали учення Маркса й Енґельса про державу, про її ролю, характер, про завдання революційних клас у відношенню до держави.

Ми не розуміли того, що наша державність потрібна нам була, як засоб для повного соціального й національного визволення наших працюючих мас, як засоб для зни-

щення всякого клясового панування, як засоб знищення самої держави й усієї її машини й перетворення сучасного насильницького громадянства в громадянство соціально вільних і рівних людей.

Ми знали тільки одну державу — буржуазну, сучасну, з усіма її усталеними органами й апаратами. Ми вірили в її вічність, непохитність, незмінність. Ми знали, що ці державні органи й апарати були найкращими засобами нашого національного поневолення. Ми знали, що для того, щоб визволення наше було повне, ми повинні захопити ці апарати влади, зробити їх своїми, се-б-то здобути свою, національну державність.

Так ми й робили. На це йшла вся наша увага, енергія, сила, запал. Ми добували, будували й творили ту державність, яку ми знали, яка була перед нашими очима.

І скільки, справді, тої енергії, сян, завзяття, крові й життя ми вклали на те, щоб зробити... не свою державність, ворожу нашій нації, загубну для неї!

Кажучи по щирости, ми рішуче нічого не міняли в суті тої державности, що була за часів Тимчасового Правительства. Ні одної основи її ми не порушили. Ми тільки міняли національну форму її, — замість синьобіло-червоного прапору ми вішали жовтоблакитний.

Розуміється, народ, позбавлений національних форм свого розвитку, не може прийняти як слід ніяких самих кращих соціальних здобутків. Він є подібний до чоловіка з хворим шлунком, якому дають смашні й поживні страви.

Але з другого боку так само неможливо здоровому робочому шлункові давати їсти не здорову, руйнуючу все його здоровля їжу.

У нас же не вистарчило сміливости й натхнення, оздоровляючи шлунок нашої робітничої нації, дати їй ту їжу, яка була б поживна для неї й якої вона сама вимагала від нас. Замість того ми пропонували їй усякі панські, гнилі, отруйні страви à la moujik oukraiïen. Ті самісенські страви, якими годувало й Тимчасове Правительство.

Ми цілком справедливо виставляли раз-раз факт нашої одмінної національної природи: безбуржуазности. Ми цілком вірно доводили завсігди, що найбільшим ворогом нашого національного визволення були буржуазні класи на Україні. Отже, здається, повинно було би бути ясно, що поки на Україні лишиться панування буржуазних клас, се-б-то буржуазного ладу, доти й наше повне національне визволення не можливе. І нашим завданням, коли ми вже тільки на національну справу звертали всю свою увагу,

в інтересах хоча би тільки національного визволення треба було насамперед знищити панування буржуазного ладу на нашій землі, зруйнувати силу найбільш ворожих і чужих нашій національності клас. Вся наша особлива історія, всі умовини нашого історичного розвитку вимагали цього від нас, це було необхідністю дальшого нашого визволення.

А ми що замість того? Підтримували, скріпляли, боронили панування цих клас на Україні.

3. Що таке демократичний лад?

О, ні, — можуть мені заперечити самозакохані наші демократи, — ми боронили й скріплювали демократичний лад. Ми обстоювали принципи демократії, ми не хотіли насильства ні над одною класою, ми спірались на волю всього населення.

Дійсно, на українському прикладі можна найкраще переконатися, що так звана „демократія“, демократія сучасности, є тільки замасковане панування буржуазії, що демократичний лад не порушує основ капіталістичного ладу.

Ми були самим демократичним Урядом. То правда. І щиро демократичним. Але це не заважало тому, що вся система економічного й соціального життя лишалась суто буржуазною.

В той час, як большевики іменно цю систему ламали, руйнували, нищили, ми її всіма силами оберігали.

Розгляньмо чесно й отверто всю нашу діяльність.

Взяти хоча би таке вже питання, як земельне, де ми були й повинні були бути найбільш радикальними, (бо в йому полягала найбільша вага нашої влади). І ми в Універсалі, справді, виявили себе радикалами.

Але... бути в життю такими радикалами не змогли. Переведення в дійсність наших постанов одбувалось нерішуче, неупевнено, з огляданням на поміщицтво, з прислуханням до гвалту фабрикантів, заводчиків. Ми навіть мусіли давати „роз'яснення“ панам поміщикам. Голова Генерального Секретаріату через кілька днів по випуску Універсалу мусів заспокоювати великих землевласників, цукрових заводчиків і инчих переляканих панів, нятякаючи їм, що, хоч земля й одбірається у них, але, може, якось буде їм і відшкодовання.

Це „роз'яснення“ конче треба було дати, бо промисловці дуже хвилювались. А ми ж так боялись, щоб промисловість на Україні не постраждала. Ми зовсім не хотіли бути большевиками, які „вносили анархію“ в індустрію, які „демаґогічно“ одбірали в поміщиків землю й без усяких церемоній віддавали її селянам.

Так само ми не посміли й пальцем чіпнути фінансового капіталу на Україні, цієї найбільшої фортеці сучасного капіталізму. Ми корчилиось од браку грошей, не знали чим платити залізничникам, робітникам, не мали чим навіть своїх служачих удержувати, викликали проти себе невдоволення, наражали самий престиж української влади на небезпеку, а чіпнути банки, де лежали потрібні для краю гроші, ми ніяк не сміли. Бо ми ж були не большевики, а демократи, ми не могли допустити такого „незаконного“ вчинку, ми страшенно поважали „закони“.

А той знаменитий державний контроль над промисловістю? Хіба це не було нікчемним паліативом? Хіба він хоч трошки спинив експлуатацію робітників чи зменьшив „заробітки“ капіталістів? Хіба він порушив систему визискування одною клясою сили другої?

Ані трішки. Все лишилось незачепно в чистому своєму „законному“ вигляді. (Та, по правді сказати, ми взагалі ніякого контролю не вводили.)

А суд? Хіба ми торкнулись суті цього сторожового пса буржуазії? Хіби ми задумались над тим, що всякий суд у буржуазному громадянстві є не орган справедливості, а орган охорони всіх привілеїв і способів грабування пануючих кляс? Що весь

він з усією своєю сучасною системою права є фіксація існуючого стану соціальних відносин і що його завданням є усіма способами (штрафом, арештом, тюрмою, карою на смерть) берегти цей стан. Чи ми ж таке завдання одняли в „нашого“ суду? Чи ми ж його, дійсно, принамурили до потреб і інтересів працюючих, як то обіцяли в Універсалі? Чи посміли ми, як то зробили більшовики, викинути в помийницю історії весь „сводъ дѣйствующихъ законівъ“ царизму й пануючих клас і замінити його отвертим, народнім судом?

Та боже борони. Всі „дѣйствующіє“ закони лишились у повній їх силі, всі апарати охорони буржуазного ладу ми й нігтем не чіпнули. Вся наша „революція“ була в тому, що ми неукраїнців заміняли українцями й звеліли прикладати ті закони „іменем Української Народньої Республіки“.

А школа? От тут то вже, мабуть, одбився характер нашої робітничої нації. Це ж уже така сфера, де ми могли цілком безборонно давати нашій нації все, що вважали найкращим.

І що ж? Ми й тут тільки змінили мову, змінили учителів неукраїнців на українців. Але самої системи навчання, самої суті шкільної науки не змінили ні на іоту. Тільки переклали на українську мову все те

сміття, яким буржуазна шкільна наука набиває молоді душі. А коли мною було піднято одного разу питання про те, щоб виключити „закон божий“ з числа обов'язкових предметів і ввести предмет історії соціалізму, то ця пропозиція зустріла такий протест і викликала стільки аргументів, що не було чого й думати про переведення її в постанову. Та коли б і сталась така постанова, то її все одно всі урядовці міністерства освіти збойкотували б і не проводили в життя. Бо це ж уже пахло большевизмом, це ж могло настроїти проти нас усі „батьківські комітети“, могло викликати в них неприхильність до української державности.

4. Поганенькі навіть демократи.

Страшенно характерно, (але цілком відповідно до нашого погляду на державність), як ми тоді дорожили прихильністю до нашої державности буржуазних клас. Ми не боялись загубити прихильність клас працюючих, не боялись своїми цими вчинками, своєю цією політикою викликати їхнє недовір'я. Ми засліплено гадали, що вони до того віддані нам, до того проняті самим національним чуттям, що будуть іти за нами, в яку б соціальну пакість ми їх не вели, аби вона мала жовто-блакитний прапор.

Через те ми навіть не старалися бути,

як не соціалістами, то хоч би ж уже пристойними, послідовними демократами, поступовими людьми. А то й цього не було.

Наприклад.

Ні один наш видатний революційний акт не обходився без участі попівства. Кожний Універсал неодмінно читався на Софійському плацу, з парадами, з юрбою попів, з церковним дзвоном, молебнем, з усією тою негарною комедією, якою царизм і пануючі класи гіпнотизували темні шари населення. Нігде на всьому світі, ні за одної найбуржуазнішої революції цього не було.

А коли серед нас знаходились такі, яким було гидко й соромно від таких недостойних усякого чесного й поступового чоловіка засобів затверження своєї державности, їм зразу затуляли рота „нашою державністю“. Для „нашої державности“, мовляв, некорисно було настроювати проти себе духовенство, павпаки, треба було привертати його на свій бік, бо як-ні-як, а це при темноті нашого народу є велика сила. А крім того такі паради й молебні дуже імпонували масам во-яків, як разураз доводив генеральний секретарь військових справ С. Петлюра, по ініціативі й заходами якого разураз учинялись оті гидоти.

І вся „революційна“ влада, вся Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, усі наші

„соціалісти“ й „демократи“ виходили на плац, дзвонили в церковні дзвони, співали молебні, цілували попівські хрести, парадували, примушали наше військо брати участь у цьому, кричати „слава“.

Це, мовляв, „імпонувало“ масам і привертало прихильність попівства до національної української справи.

Чи привертало це прихильність попівства, це ще було під великим сумнівом. А чи прихильність цих слуг і обдурманувачів народа взагалі для дійсних демократів потрібна, це не підлягає ніякому сумніву.

Але що вже прихильність іменно отих „вожків“, отих широких народніх мас, яким хотіли імпонувати, цим одверталась, що викликалось недовірря й нарікання, що з нас глузували й підривали наш авторитет, то це був такий факт, який незабаром виявився досить недвозначно.

Так само ми не посміли порушити инчих „підпор сучасного громадянства“. Наприклад, у питанню залежності шлюбу від церкви. Весь час свого перебування в Уряді я намагався видати закон про горожанський, цивільний шлюб, незалежний від церкви. Але так і не довелось, — не було на це часу.

А не було через те, що ми з нехиттю, з нерішучістю ставились до всього, що могло хоч трохи порушити основи буржуазного ладу.

5. Підбирання петроградського сміття.

Отже не диво, що до нас з півночі скочувались усі черепки розбитих більшевиками буржуазних органів і апаратів. Ми з гордо-стю й самовдоволенням підбирали ці недоломки й поміщали їх на найкращі місця. Треба було тільки, щоб ці черепки мали синє-жовту фарбу. Більшість наших урядових і адміністративних органів були засажені цим викинутим більшевиками сміттям.

Ми їх називали спеціалістами, „фаховцями“, знавцями свого діла. О, вони, справді, були знавці „свого діла“, діла підтримування насильства й грабіжництва пануючих клас. Вони себе потім добре показали. Так, наприклад, генеральний секретарь внутрішніх справ В. Винниченко, соціалдемократ, дуже хотів призначити на товариша генерального секретаря одного такого „знавця“, відомого Лизогуба, старого царського бюрократа, октябриста, реакціонера. І тільки те, що він був октябрист, не дозволяло дати йому цю посаду й було зроблено тільки директором департаменту. Бо це був „фаховець“ у земських справах. І справді, як відомо, цей самий Лизогуб, будучи прем'єр-міністром при гетьмані, показав себе розстрілами, катуванням і карними експедиціями на селі чудесним „знавцем свого діла“.

А скільки всяких генералів, таїних і

дійсних „совѣтниковъ“, скільки просто всякої бюрократичної, цвілої, злої й смердючої гиді посипалось до нас з Совітської Росії, з якої вимітали їх большевики. Навіть міністри Тимчасового Правительства опинились у нас. Військовий міністр Верховський навіть пропонував тому „хохлацкому“ Секретаріатові, якого Тимч. Правительство хотіло посадити в тюрму, — свої послуги. Його пропозицію було одхилено тільки через те, що він був не українець.

А як ми пишались! Ага, а що! А хіба ми не такі „як люди“? Самі руські генерали, міністри, всі важні персони з Петрограду просяться до нас на службу. Отже, ми таки маємо державність.

І при цьому ми страшенно хвалилися тим, що в нас лад, порядок, тиша, спокій, — „оазіс“. А в Росії, мовляв, хаос, анархія, безчинство, руйнація всього життя. Всі „порядні“ люди мусять тікати з Росії.

6. Туга за союзницьким ошийником.

А що вже були ми втішені тим, коли й такі „найпорядніщі“ люди, як посольства союзників перебігли до нас, то цього й сказати не можна. От коли, справді, була в нас дійсна, справжня, законна державність: у нас були послы світових, великих, могутніх, європейських держав!

Правда, ці представники світових убийць і грабіжників, представники „товарних джентельменів“ були у нас тільки через те, що большевики вишпурнули їх од себе.

Але ми вже й тим одним, що вони були на нашій території, були задоволені. Ми забули, що ці джентельмени ще недавно називали нас „скаженими божевільними“ за наш рух, забули, що ці грабіжники підтримували проти нас Тимчасове Правительство, забули, що вони нищили мільйони наших кращих людей на фронтах, що нищили наш край, все забули ми в ім'я „нашої державности“. І люб'язно вигинаючись перед ними, заглядали їм в очі й жагуче чекали, коли вони нам повісять на шию опшійник і поведуть на ланцюжку за собою, як своїх... „союзників“, як „призану українську державу“. Це було б завершенням і тріумфом української ідеї!

Світові убийці не одпихали нас категорично й рішуче. Поперше, — вони все ж таки, як-ні-як, були на нашій території, в нашій, хоч і „скаженій“ державі. Отже треба було бути ввічливими. Подруге ж, — вони сподівалися, що ми будемо служити їм замість скинених старого деспота монархізма й його нещасливого спадкоємця Тимчасового Правительства, се-б-то, що ми їм дамо гарматного м'яса, яким би вони на східному фронті

могли годувати свого ненажерливого бога імперіалізму.

Через те вони любенько до нас посміхались, гладили нас по голівці й говорили приємні, склизькі компліменти. От молодці українці! От яка хороша, здорова, розумна нація. Не то що ті дикуни, варвари руські, які тільки можуть жити або під батогом деспотизму або в анархії, в хаосі. І який порядок на Україні, як все по людськи ведеться, зовсім ніби в Європі, закони поважаються, великий, священний інститут властности шанується, всі „культурні“, „демократичні“ установи оберігаються. От молодці українці. А коли б ще хоч трошки підправили свою армію та послали її на тих проклятих німців, яка прекрасна, знаменита нація була б.

Ми од компліментів мліли. Але... послати армію на проклятих німців все ж таки не могли. Перш усього ми її не мали. А коли б і мали, то все ж таки, навіть за французські компліменти, не послали б її в побоїще.

Але, щоб не викликати невдоволення „джентельменів“ та не загубити їхньої „пошани“ до нас, ми удавали, що маємо чудесну, сильну, далеко краще, ніж у руських, дисципліновану армію. Але... джентельмени повинні самі зрозуміти, що тепер такий час, що не можна попхнути в бій війська.

Так, так, джентельмени це розуміли. Вони вже на це й не сподівались. Але, може, можна було хоч тримати фронт? Держати кулак проти німця? Щоб він також мусів тримати на цьому фронті свої війська. От коли б українці були такі молодці, союзники, великі європейські держави напевне визнали б українську державу й навіть прислали б на Україну своїх справжніх послів.

Нам аж дух забивало від такої перспективи: мати послів великих, європейських держав у себе, посилати своїх туди послів, бути „рівними серед рівних“.

Правда, деяким з нас і тоді вже здавалось, що не таким шляхом треба добиватися признання нашої держави, не ласкою брехливих, лицемірних джентельменів, а силою, ласкою, довіррям свого народу. Цим деяким і тоді вже було помітно, що таким залицанням і підлабузнюванням до європейського імперіалізму ми губимо довірря свого народу, губимо свою єдину реальну силу. Але таких скептиків зацитькували зараз же „нашою державністю“, їх називали „недержавними людьми“, „наївними політиками“ й вони мусіли ховати свій скептицизм в ім'я „нашої державности“, в ім'я єдності національного фронту.

Те, що в початках було для нас корисне, необхідне („єдиний фронт“), тепер у силу діалектичного закону ставало своєю протилежністю.

7. Безнадійне мадикування.

Цілком натурально, що українська демократія, одкинувши цілі большевиків, одкинувши творення робітниче-селянської держави, не могла через цю основну причину визнати новий Петроградський Уряд, Раду Народніх Комісарів всеросійською Центральною владою.

Так само й другі „окраїни“, де утворились свої органи влади, розходячись з большевиками в ґрунті своїх соціально-політичних змагань, теж не признавали Петроградського Уряду.

А тим часом ні вони, ні Україна з російською державою не розривали. Росія, як така, як одне федеративне політичне й економічне ціле, все ж таки ніби існувала. Російська армія стояла все ж таки на фронтах, її все ж таки били й нищили, її треба було годувати, а головне її треба було хоч до якої небудь міри організовано демобілізувати, щоб вона не кинулась хаотично додому й не розтоптала все під собою. А для цього треба було негайно заключити мир з німцями. Тим негайніше треба було це зробити, що Рада Народніх Комісарів, узявши владу в свої руки, не гаючи часу, зразу ж запропонувала Німеччині сепаратний мир.

А хто, на думку цих не-большевицьких

Урядів міг заключити мир? Тільки всеросійський федеративний Уряд.

І от починаються заходи коло цієї явно-безнадійної справи. Тримаючи високо прапор своєї „соціалістичности“, Генеральний Секретаріат ставив усім окраїнам неодмінною умовою сформування „однородно-соціалістичного“ Правительства з представників усіх окраїн.

Окраїни (Дон, Кубань, Кавказ, Поволжя і др.) пресерйозно дебатували над цією пропозицією, змагались, сперечались. А сперечатись, власне, не було чого, бо таке „однородно-соціалістичне міністерство, починаючи від большевиків і кінчаючи народніми соціалістами“ абсолютно не уявляло б нічого страшного для буржуазного ладу, бо більшість його була би як раз з тих „соціалістів“, що піддержували й боронили Тимчасове Правительство. Большевики, розуміється, в такий Уряд не вступили-б. Генеральний Секретаріат, натурально, це знав, але вважав необхідним і справедливим послати й їм свою ноту з приводу формування Центрального Уряду, в якій на випадок згоди, пропонувалось прислати до Київа своїх представників.

Ніхто своїх представників не прислав, навіть, (за виїмком Дону), нічого не відповів.

Дін же голосом козачого з'їзду в Ново-

черкаську виніс резолюцію, в якій говорилося: „Верховну владу треба сформувати на принципі коаліції здорових організацій краю, південно-східного союзу, У. Ц. Ради, центральної ради робітничих депутатів першого скликання(!), кооперативів, земського й городського союзів і представників організацій державного значіння. Ініціативу створення влади по сьому принципу доручити об'єднаному правительству південно-східного союзу. Зорганізоване таким робом представництво буде Радою Республіки, з якої вибереться відповідальне міністерство. Рада Міністрів буде провадити діяльність до часу скликання Установчих Зборів.“

Таким чином честь ініціативи в створенню центрального Уряду донці перехоплювали в свої руки. Крім того вони хотіли творити його „на принципі здорової коаліції“.

По суті, як сказано, коаліція від „однородно-соціалістичности“ мало чим відрізнялась. Ми „однородно-соціалістичний“ Уряд не гірше донського коаліційного Уряду бергли й боронили проти „анархії“ всі священні підпори буржуазного ладу. І не в тому полягала причина неудачи в здійсненню цих заходів. А в тому, що кожна окраїна добре розуміла, що такий центральний Уряд, коли б він і склався, ніякісенького значіння для самої Росії (Великоросії)

не мав би, бо Рада Народніх Комісарів одшпурнула б його ногою, а маси її пальцем не кивнули б, щоб його підтримати. Кожна окраїна хапалася себе урятувати від небезпечної зарази большевизму, від економічного безладу, від загрози хаотичної демобілізації, від загальної анархії.

І справа з центральним урядом, „який користувався б довіррям усього населення Росії“, так і замерзла на своїх резолюціях та нотах. Життя не ждало, поки з'їдуться запрошені представники до Київа, її розвивалось далі по своїм законам.

8. Злочинна агітація проти українського національного визволення.

І от помалу, непомітно почало розвиватися таке цікаве явище. Що твердішою споверху, знадвору здавалася наша державність, що більше вона набірала вигляду „справжньої“ державности, то більше її більше слабляла й підупадала з середини, в своїх дійсно-справжніх основах—в широких народніх масах.

Ми, як уже сказано, пренаївно поясняли це розкладаючим, „безсовісним“ впливом большевиків, їхньою агітацією, демаґогією. Засліплені, загіпнотизовані, одурманені своїм ідеалом державности „як у людей“, ми не бачили того, що то ж ми самі були тими

агітаторами й демаґоґами, що розкладали наші маси.

Бо хіба вони не бачили, наприклад, нашого поводження в справі миру? Большевики скидають Тимчасове Правительство, яке було на шворці союзницького імперіалізму, яке гальмувало по його волі справу миру, й оповіщають сепаратний мир, оповіщають, нарешті, кінець усім стражданням і страхіттям побоїщ. Здається, український, народній, „свій“ уряд повинен би радісно підхопити це оповіщення й разом з большевиками яко мога швидче провадити цю справу до кінця.

А замість того що? Голова Генерального Секретаріату заявляє, що тільки створене центральне, фєдеративне, „однородно-соціалістичне“ правительство може вести таку важну справу. А генеральний секретарь військових справ С. Петлюра рішуче розсилає по всіх штабах армій, корпусів і дивізій цїркулярну телеґраму, в якій прекатеґорично забороняє всім українським частинам виконувати розпорядження Ради Народніх Комісарів, бо „Генеральний Секретаріат Української Республіки веде переговори з загальноармейським комітетом і з областями Росії в справі сформування Центрального Правительства з представників національностей і центрів революційної демократії, котре одне

може бути правосильним розпочати переговори в справі перемир'я. Всякі інші переговори принесуть нещастя, відкриють фронт для противника й поведуть за собою захват української землі“.

Хіба одна така телеґрама не була краще за купи „безсовісних“ большевицьких прокламацій?

І то ж робилося з пренаївною щирістю, з переконанням, що маси, дійсно, будуть чекати, поки Г. Секретаріат сформує таке повноправне Центральне Правительство й не будуть виконувати розпоряджень Народніх Комісарів, що увільняли їх від стількох мук. То ж було щире переконання, що маси так само жагуче прагнуть такої самої національної держави, якої прагнула Центральна Рада, й через те будуть з такою самою прихильністю дивитись на перебування в Києві представників союзницького імперіалізму, який три роки катував їх на фронтах.

А маси цілком вірно вгадували цілі й причини такого ласкавого відношення сих „джентельменів“ до української влади. І, розуміється, ця „ласкавість“ як раз проти-лежне вражіння робила на них. Ці „джентельмени“ були прекрасними большевицькими агітаторами; навіть більше: вони лучче всяких чорносотенських україножерів агітували серед мас проти самої української ідеї.

Ага, так он—вона яка, ота українська воля, з союзниками братається, їхньої ласки запобігає, їхнього признання шукає, для неї це признання дорожче страждань свого народу.

І хіба ж знову це була не найшкідливіша, не найзлочинніша проти нашого національного відродження, супроти самої ідеї його агітація?

Або такі явища. Коли сталась жовтнева революція в Петрограді й коли українська влада оголосила Українську Народню Республіку, багато українських військових частин, що стояли в тилу в Росії, стали виявляти жагуче бажання їхати на Україну, служити рідному краю, боронити й скріпляти Народню Українську Республіку. Не вважаючи на всякі перепони й перешкоди з боку большевицької влади, з великими труднощами й жертвами, але з великою вірою й любоввю до своєї державности, ці військові частини нарешті добивались таки до столиці України. З дороги вони весь час посиляли телеграми Центральній Раді, що от вони їдуть піддержувати й помагати своїй революційній, народній, соціалістичній владі. Цілком натурально, що вони сподівались, що їх приймуть привітно, тепло, щиро, як своє, народне військо.

Але... в більшості випадків їх зустрічали насторожено, недовірливо, — адже вони їхали

з большевицького краю й напевне пронялись большевицьким духом. Через те траплялось так, що деякі з таких полків українська народня влада тримала на станції по кілька днів у холодних брудних вагонах, без їжи, під „карантином“. Отже можна собі уявити, який настрої утворювався серед тих полків такою нашою „агітацією“, таким довіррям до них.

А далі? Ну, от пролши нарешті ті полки карантин, розташувались у своїй державі. І невже ж вони не мали ніякої змоги бачити, що діялось тут круг них і зрівнювати з тим, що робилось у большевиків? І хіба їм не видно було, що большевики всю свою увагу, всю акцію, всі сили направляли на знищення панування експлуаторських клас, що вони були рішучими, невмолимими, навіть жорстокими оборонцями бідноти проти всякого панства, проти всякої соціальної несправедливости й визиску? Вони ж бачили на свої очі, як там у Росії ломалось, троцилось, топталось згори донизу, в усіх соціальних і державних закутках оте панування панства.

А так само їм, оцим нашим воякам, нашим переодягненим у салдатські шинелі селянам і робітникам, видно було, що робила українська влада, як вона оберігала, шанувала, не допускала пальцем торкнуту основи того панування на Україні, як сама набірала

характеру старої бюрократичної буржуазної влади.

Всі ж наші недостойні парадкування з попами, всі наші реверанси перед поміщиками, банкирами, фабрикантами, всі наші залицяння до союзницького імперіалізму, все це одбувалось на їхніх очах.

І хіба це не була сама „безсовісна“, сама злочинна агітація наша проти великої ідеї національного визволення нашої нещасної наймички нації?

І яких ще большевицьких агітаторів треба було, щоб викликати глибоке недовірря до „свої“ влади?

РОЗДІЛ VII.

Війна з Совітською Росією.

РОЗДІЛ VII.

Війна з Совітською Росією.

1. Зрадницький патріотизм. — 2. Причина й приводи війни. — 3. Ухиляння від отвертої відповіді.

1. Зрадницький патріотизм.

І коли підходити до історії нашої боротьби з большевиками, до цієї сумної й тяжкої смуги в нашій боротьбі за національне відродження, то насамперед треба чесно, щиро й отверто, як перед самими собою, так і перед нашими працюючими клясами пригадати отой наш блуд, оту нашу зраду народніх інтересів. Бо в ній, тільки в ній є корінь усіх наших неудач!

Розуміється, з погляду людей, які не хотять знищення буржуазного ладу з усіма його привілеями й зручностями для заможних і багатих, таке признання неможливе. Вони, натурально, на тих, що знайдуть у собі мужність признати свої помилки й гріхи, зразу ж почнуть сипати цілі помийниці наклепів і брехень, прокричать їх зрадни-

ками, запроданцями й т. п. Вони будуть бити себе в патріотичному запалі в груди й кричати, що для них насамперед є нація, є наша держава, а не якісь партії.

Неправда: два роки я чув круг себе такі гупання в груди патріотичних кулаків і лемент „безпартійних“ лицарів. Глибока, свідомо або наївно-несвідомо неправда. Їхній патріотизм любить не нашу працюючу, експлуатовану, соціально-забиту, задурену націю. Їхній патріотизм хоче не нашої державности, не національно-української, не тої, яка тільки можлива для нашої селянсько-робітничої нації, а чужої нам, ворожої до нашої нації, з чужими нашої нації панами, попами, бюрократами, з усіма органами й апаратами пануючих клас, які ворожі до нашої нації. Їхній патріотизм є зрадницький, руйнуючий наше національне відродження, класово-еґоїстичний, жорстокий і злочинний патріотизм.

І тим людям, які дійсно хочуть національного відродження нашого народу, треба тільки з огидою одвернутись від такого патріотизму. Тим, що називають себе соціалістами й які щиро хочуть зрозуміти історію нашого руху, треба такий патріотизм одшпурнути від себе й з погляду инчого, суто-українського патріотизму розглядати весь хід подій.

2. Причина й приводи війни.

І коли з цього погляду дивитись на початок нашого конфлікту з большевиками, то треба признати, що перші винні були українські „соціалісти“, які керували всім нашим рухом. І не большевики, а тим паче не наші народні маси, яких ми так безсовісно, так дурновато й несправедливо обвинувачували в недостачи національної свідомости, патріотизму, любови до рідного краю й т. п. Вони, ці маси, мали дійсну любов до свого краю, й дійсний український патріотизм. А він, отой патріотизм, ота дійсна суть характеру української непанської нації, одвертав їх від нашої панської державности, від тої держави, яка охороняла привілеї й панування паразитарних неукраїнських кляс на Україні.

І от це наше оберігання й було основною причиною нашої ворожнечи з большевиками, а не тільки їхній імперіалізм, націоналізм і шовінізм, як ми це любимо поясняти.

Розуміється, й большевики не були бездоганні в своєму відношенню до справи національного визволення пригнічених націй у Росії, а особливо українців. Вони так само, як меньшевики й есери, в своїх емоціях і в впливаючих з цих емоцій учинках були в протиріччю з своїми теоретичними зая-

вами й виводами. Вони також мали в собі давнє, застаріле почуття пануючої, командуючої нації й з внутрішньою ворожостю ставились до прагнень українців до свого національного визволення. Вони це потім доказали на ділі, не мавши в собі досить сили в національній справі на Україні бути такими ж послідовними, рішучими й непохитними, як були в соціальній.

Але кажу ще раз, конфлікт виник не з їхньої вини, а з нашої. Вони з самого початку затвердження своєї влади в Росії устами Ради Народніх Комісарів заявили про своє признание Української Народньої Республіки, про стан федерації, про право кожної нації самоозначатись так, як вона вважає для себе найкращим. На знак такого прихильного відношення до Української Республіки, як до свого рівного члена по федерації, Рада Народніх Комісарів навіть збиралась урочисто видати українцям усі старі українські клейноди, які з часів московських царів однімались в українців і зберігались по руських церквах та музеях.

Але, на жаль, до цього не дійшло, бо відносини стали псуватися й незабаром прийшло до лютої боротьби.

Приводом до того послужали такі факти.

Після перемоги над військами Тимчасового Правительства в Києві залишились де-

які большевицькі військові частини. Скла-дались вони переважно з руських, але були деякі з них і українські. Спочатку вони виявляли прихильність і лояльність до української влади. Але де далі, то ця прихильність почала зникати й змінилась на глибоке недовір'я й ворожнечу. Большевицькі київські організації також спочатку ставились досить лояльно, але ще швидче, ніж їхні військові частини побачили ґрунтовну різницю між своєю позицією й позицією Центральної Ради та Генерального Секретаріату. Їм стало ставати ясним, що вони нічого не виграли в соціальному відношенню від зміни влади Тимчасового Правительства на владу Генерального Секретаріату, а в національному тільки програвали. І всяка лояльність зникла. Почалась агітація проти Центральної Ради в пресі, на мітінґах, у казармах, у відозвах.

Намагаючись з усіх сил бути строго-демократичною, українська влада спочатку не вживала ніяких репресій проти цього. Але українські організації відповіли контрагітацією. Ґрунтом її було національне питання: большевики, мовляв, тільки через те так агітують проти Центральної Ради та Генерального Секретаріату, що це — чисто-національна, українська влада, що большевики по суті, такі ж самі руські шовіністи й імперіалісти, як і мень-

шевики чи чорносотенці, й що їм ходить тільки о те, щоб зкинути на Україні українську владу й поставити свою, руську, централістичну.

І спочатку, коли соціальна позиція української влади ще не викреслилась до кінця, коли українські маси були ще повні довіря й поєднаности з нею, агітація большевиків не мала великого успіху. Але все ж таки дещо вже робила, — роз'ясняла перед масами внутрішнє значіння кожного нашого вчинку, зрівнювала з позицією в аналогічних випадках большевиків, викривала перед ними основу таких учинків, — і тим примушувала чисто-українські військові частини придивлятися уважніше до політики Центральної Ради.

Розуміється, українській владі така ворожа критика була не бажана й небезпечна. Але, не маючи одваги силою заборонити й припинити агітацію, особливо агітацію салдатів-большевиків, вона почала вживати всяких заходів, щоб розпустити большевицькі військові частини, або примусити їх розлізтися на всі боки. Для цього тим частинам почали неакуратно видавати харч, одягу, платню; їм робились різні дрібні прикрости й труднощі. Крім того видано було спеціального військового циркуляра, який було складено так, що він давав змогу більшості салдатів покинути свою частину й їхати додому.

Але ці заходи противною стороною вгадувались і роз'яснялись перед своїми частинами, чим викликалось гостре роздратовання, ще більша ворожнеча й ще дужча агітація проти Центральної Ради.

Тоді постановлено було вжити рішучих заходів: обеззброїти большевицькі частини й вислати їх за межі України.

Постанову цю вдалося перевести дуже легко, швидко, майже без пролиття крові й опору з боку большевиків, — вони були тоді занадто слабі в Київі.

Але це справи не поправило. Навпаки цей вчинок тільки дав у руки большевикам ще гострішу зброю.

Другим приводом до боротьби з Совітською Росією послужило відношення Українського Уряду до донських козаків.

Донське козацтво, темне, політично й соціально мало розвинене, під той час було ще досить дисципліноване й слухалось своїх генералів. Генерали ж, розуміється, до робітничеселянського Петроградського Правительства зразу ж поставились з непримиреною ворожостю. Почалася боротьба між совітською владою й донцями. Донці збирали всі свої сили на Дону й через те зтягали свої військові частини з усіх фронтів туди. Там зосереджувалась контрреволюція, туди ще в більшій мірі, ніж на Україну, стікались усі чорні, реакційні,

викинені з Росії елементи. Натуральна річ, що большевикам треба було за всяку ціну перебити це накопичування контрреволюційних сил на Дону. І вони робили все, що могли для цього.

Але тут, хоч і не по своїй волі, втрутилась у справу Україна. Донські козаки мали найближчий і найкращий шлях з фронту додому через українську територію. Отже виникло питання про пропуск донських військових частин українською владою. Інчими словами: виникло питання, хто українській владі ближчий: большевики, совітська влада, чи донська козацька „демократія“.

Коли підходити до справи з чисто формального боку, то ми немов були бездоганні. Бо ми говорили так: донці оповістили свою область федеративною частиною Росії. Росія розпалась на ряд окремих, рівних між собою державних формацій. Кожна така формація у своєму внутрішньому життю є суверенна й друга частина бувшої централістичної Росії не має права втручатись у те внутрішнє життя.

Отже, виходячи з цього погляду, ми не мали права ставати на той чи инчий бік, на бік Великоросії чи на бік Дону. А через те не мали права не пропускать ні донців, ні великоросів через нашу територію, коли вони хотіли їхати до себе додому.

Формально, я кажу, ми мали повну рацію так міркувати й так поводитись. Але по суті ми таким відношенням, таким своїм ніби строгим нейтралітетом ставали в дійсності на бік донців. Бо ясно, що, коли б ми поділяли стремління й цілі большевиків, коли б ми також мали на меті творити свою робітничеселянську державність, то ми, виходячи з цих своїх власних інтересів, повинні були б, мусіли б боятись донців і тих сил, що гуртувались на Дону. І через те ніяким способом не могли б виявити такого шкідливого для своєї державности нейтралітету.

Але в тому й річ, що *та* державність, яку ми творили, була ближча до державности донців, рідніща до них, а через те ми й не боялися пропускати донців.

Це одна причина нашого нейтралітету, головна й основна.

Друга ж та, що ми бачили в донцях спільників по боротьбі за федерацію. З цього погляду Дон нам був також ближчий, ніж Петроград, хоча останній і висловив своє признание Української Народньої Республіки.

(Власне, ця так би сказати, „федералістична прихильність“ до Дону була тільки послідовним переведенням у життя постанов з'їзду народів у Києві, (21—28 вересня н. ст.), завданням якого було об'єднати федералістичні течії всієї Росії.)

А третя причина нашого нейтралітету було — наше безсилля. Ми хоч і удавали, що маємо змогу так чи инакше поводитись, але в дійсности ту змогу не завсігди мали. Для того, щоб не пропустити озброєні, досить добре дісціпліновані козачі частини, треба було мати відповідні сили на своїх кордонах, треба було на випадок настійности донців вступити з ними до рішучого бою. А цього всього у нас не було в відповідній мірі, — ні таких військових сил, ні необхідности битися з донцями.

3. Ухиляння від отвертої відповіді.

Большевики ж, розуміється, не могли стати на наш, чисто формальний погляд і бачити в нашій акції тільки національно-державний її бік. Вони казали: коли вам ходить о цей бік, то ми ж визнаємо вас, як окрему державну одиницю, в цьому питанню ми з вами не розходимось і готові вас піддержувати. Але ж є ще друга сторона, соціальна. І от тут ви нам скажіть, на чийому ви боці: на нашому чи на контрреволюційному. Коли наше розуміння революції вам ближче й бажаніше, то ви не будете пропускать наших ворогів, коли на їхньому, то пропускатимете.

Але ми від отвертої, прямої відповіді ухилялись і все стояли на своїйому „нейтралітетові“.

От це все й спричинилось до того, що большевики, Рада Народніх Комісарів поставила нам нарешті ультіматум, який починався так:

„З огляду на інтереси єдності та братерства всіх знесилених робітничих мас, що страждають у боротьбі з імперіалізмом; з огляду на признання — численними резолюціями орґанів революційної демократії, радами, а насамперед першим всеросійським з'їздом рад — національних засад, соціалістичне Правительство Росії, Рада Народніх Комісарів підтвержує гноблене царизмом і буржуазією Великоросії право всім народам на вільний розвиток, включно до їх права відділятися від Росії. Тому Рада Народніх Комісарів признає Українську Народню Республіку та її право на повне відокремлення від Росії, як також на те, щоб вона ввійшла в переговори з російською Республікою про взаємні федеративні, а також інші відносини. Жадання України що до її прав і незалежності українського народу Рада Народніх Комісарів признає без обмежень і безумовно.“

Але далі йшли вже закиди що до відпошення Укр. Ц. Ради до фронту, до донців, до рад робітничих і салдатських депутатів. І ставились такі пункти обвинувачення:

„1. У. Ц. Рада робила дезорґанізацію на фронті, одкликаючи свої війська. 2. У. Рада

дозволила собі обеззброїти війська рад, що стояли в Києві. 3. Рада підпірала змову проти влади рад, покликуючись на вигадані права на незалежність Донської й Кубанської областей і тим способом покриваючи контрреволюційне повстання Калєдіна. Ставляючи опір інтересам і жаданням переважної більшості козаків, Рада замикає дорогу військам, яких вислано проти Калєдіна. Стаючи на бік ганебної зради революції й бажаючи помагати найнебезпечнішим ворогам як незалежності народів Росії, так і правительства рад, ворогам робітничих і визискуваних мас, кадетам і прихильникам Калєдіна, Центральна Рада примушує нас подати їй до відому, що ми негайно виповімо їй війну, навіть тоді, коли б Українську незалежну Республіку визнало представництво найвищої російської державної влади. Тепер Рада Уповноважених Народу з огляду на всі вище-наведені обставини ставить народам Української Республіки такі питання: 1. Чи Рада зобов'яжеться залишити всякі спроби дезорганізації на фронті? 2. Чи Рада зобов'яжеться без згоди шефа найвищої команди не перепускати ніяких військ, що йдуть у бік Дону й Уралу? 3. Чи Рада зобов'яжеться залишити всякі спроби роззброювати війська рад і червоної гвардії на Україні та чи віддасть негайно відібрану в тих військ зброю? В разі, коли протягом

48 годин не буде дано задовольняючу відповідь, Рада Уповноважених Народу вважає, що У. Ц. Рада є в стані отвертої війни з владою рад у Росії та на Україні. Рада Народніх Уповноважених.“

На цей ультімагум Генеральний Секретаріат 20 грудня дав таку відповідь через окружну військову Раду в Петрограді:

„Революційний штаб України, уповноважений республіканським правительством України й народом, має честь предложити республіканському правительству Великоруси висліди нарад штабу з правительством про ультімагум Ради Народніх Комісарів до У. Ц. Ради й відповідь республіканського правительства України на ультімагум. Переговори про мирне полагодження спору між Російською Республікою й Україною залежать від отсих умов: 1) Признання права українського народу й Української Республіки, що ніхто не має вмішуватися в справи Республіки. 2) Сповнення домагання українізації військ (перенесення відділів з інших фронтів на територію України). 3) Полагодження фінансових справ державного скарбу. 4) Невмішування Ради Народніх Комісарів, головної квартири й головнокомандуючого до управи українського фронту, себто румунського й південно-західнього фронту. Правительство Української Республіки думає, що признання поданих

принципів Радою Народніх Комісарів може стати основою для полагодження спору так, що оминеться війну між Україною й Великокорусю. Щодо участі в союзнім правительстві — на думку правительства Української Народньої Республіки Україна з огляду на значіння, яке тепер осягнула, мусить мати в нім неменше ніж третину заступників. Революційний штаб України уповноважений своїм правительством заявити правительству Великокоруської Республіки, що з огляду на фінансові труднощі предмети поживи будуть видавані на границі України за платою просто до каси Генерального Секретаріату земельних справ у готівці, а саме банкнотах, а у висоті одної третини в золоті. Революційний штаб України має надію, що братній спір буде усунений для обопільного вдоволення, й заявляє свою готовість напружити всі сили для осягнення сеї цілі“.

Розуміється, це була явно ухильчива відповідь і Рада Народніх Комісарів мала рацію поставити питання зовсім руба, що й зробила в своїй ноті з 21 грудня: „Відповідаючи на зроблене вами з уповажнення правительства У. Ц. Ради предложення приятельського полагодження конфлікту між У. Ц. Радою й Радою Народніх Комісарів, Рада Н. К. заявляє, що уважає ширшу акцію для усунення спору безперечно бажаною. Совітське Правительство

зробило все, щоб дійти до мирного полагодження справи. Щодо пропозиції У. Радою умов, котрі мають принципіальний характер, як право свободного розвитку народів, вони ніколи не були предметом переговорів або спору, бо Рада Народніх Комісарів признає повне здійснення тих принципів. У пропозиціях умовах У. Ц. Рада поминає мовчанкою дійсний предмет спору, а саме те, що Рада підпірає контрреволюцію буржуазії, кадетів і Каледіна, звернену проти влади рад, заступників селян, робітників і салдатів. Порозуміння з Радою можливе тільки під умовою, що Рада виразно відмовиться підпірати, як Каледіна, так і всю контрреволюційну змову буржуазії та кадетів“.

На це знов точної виразної відповіді ми не дали, не вважаючи на те, що з Петрограду для більшої успішности переговорів було вислано до нас делегатів. Ми все стояли на своєму нейтралітеті, на праві самоозначення народів, на невтручанню Велико-руси в наші внутрішні справи й т. п.

І розуміється, це не могло задовольнити большевиків і розпочалася справжня війна.

*Каледін
Док.*

РОЗДІЛ VІІІ.

Боротьба за „свою лінію“.

РОЗДІЛ VІІІ.

Боротьба за „свою лінію“.

1. Війна впливом. — 2. Своє слово з чужим змістом. — 3. Червона шапка і тверда влада. — 4. Єдиний вихід. — 5. „Своя лінія“ до кінця.

1. Війна впливом.

Але з ким та війна розпочалася? Формально, — ніби з Росією, Великоросією, з Петроградським Совітським Урядом. Але в суті з власними народніми масами.

Це не була війна в звичайному розумінню цього слова, бо ні одна ні друга сторона не мали самого необхідного засоба в звичайній війні — правильного, слухняного війська. Вважалось, що Рада Народніх Комісарів перебрала владу й вище командування над армією. Але там уже не було командування, бо не було послуху й дисципліни. Армія ледве-ледве держалась на фронтах у пасивному стані й не розбігалась тільки через те, що її не зачіпали й так-сяк годували.

Так само формально приймалось, що

Генеральний Секретаріат мав вищу владу над румунським і південно західним фрон- тами, де стояло кілька мільйонів салдатів. Але це була ще більш проблематична влада.

Щоб посунути ту чи инчу частину на яку небудь військову акцію, не досить було ви- щій владі дати для того наказ. Треба було, щоб той наказ зачіпав волю самих салдатів, щоб вони самі хотіли мати такий наказ. Отже начальство повинно було вміти не на- кази давати, а впливати на салдатів. Це була війна впливом, а не зброєю.

І от тут помітно було таке явище. Поки українські частини були поза межами Укра- їни, поки вони не стикалися безпосередньо з українською владою, совітська влада ніяк не могла посунути їх на бій з українцями. Навпаки, зачувши про ворожі відносини між руською й українською владами, українські частини зачинали хвилюватись і рватись на Україну, не зважаючи ні на які накази Ради Народніх Комісарів, ні на агітацію больше- виків.

Признання цього можна знайти у самих большевиків. Наприклад, військовий комісар Ликов 17 грудня посилав таку депешу головно- командуючому Криленкові: „Другий гвардій- ський корпус є в моїм розпорядженню. Роз- зброєю українців, але салдати відмовляються з огляду на те, що в кожному полку є до

1000 українців. Пробирав обеззброїти два ешалони гайдамаків, але це не вдалося через їхню непохитність. Один ешалон Волинців (большевиків) обеззброїли й розформували козаки. Щоб рушити проти українців, необхідно виділити українців і відіслати їх на фронт; тоді можна рушити на Київ. Іншого виходу немає. Ликов.“

Дійсно, національне почуття українських салдатів було таке сильне, що єдиним виходом, здавалось, було одправити їх усіх на фронт подалі від України. Оповідання ж війни Центральній Раді тільки більше розворушило це чуття й посунуло всі свідомі українські частини як раз навпаки: не на фронт, а на Вкраїну. Совітська влада робила всякі перешкоди в переїзді, давала накази, не давала вагонів, засипала агітацією, — нічого не помагало: українці накази зустрічали сміхом, вагони брали самі, агітацію ж в одне ухо впускали, а в друге випускали. Вони знали свою, українську владу, яка не гірше за руську, вони тільки їй хотіли коритися, тільки за її впливом іти.

І цим пояснюється також те явище, що большевики в початках ворожої акції проти України не мали ніякого успіху. Так, наприклад, коли отой згадуваний уже другий гвардійський корпус рушив на Київ, українські частини зупинили його на ст. Жмерин-

ка й рішуче поставили домагання здатися. Настрій був серед українців такий непохитний, що гвардійці не одважились вступити до бою й віддали всю зброю.

Так само було й на другому кінці України, в Харькові. Тут теж були спроби захопити владу силами руських салдатів. Так, напр., 16 грудня за допомогою салдатів 30 запасного полку большевики зробили виступ і вже були захопили телеграф. Але українські військові частини зразу ж ліквідували цей успіх і вибили большевиків із Харькова.

Аналогічні явища помічались як по всіх кордонах України, так і всередині її. Ні большевицька агітація, ні їхні наступи не мали майже нігде успіху. Це надавало, розуміється, нам бадьорости, певности в собі й тої хвастовитости, з якою Генеральний Секретаріат розсилав свої циркуляри, накази й відозви.

І з якою, наприклад, самовпевненостю промовляв під цей час голова Українського Уряду В. Винниченко:

„Перепущення через Україну військ тих націй, що тепер самоозначуються, ми будемо допускати. Але, стоячи на ґрунті строгої нейтральности, ми не будемо пропускати большевицьких військ для братовбивчої війни на Дону.... Агітація большевиків має на меті, щоб признавалося тільки те, що скажуть вони, москалі. А ми їм відповімо: Ні! На

Україні має силу тільки українське слово! Ми не допустимо в наш край реакції й анархії. Ми твердо ведемо свою лінію й доведемо її до кінця“. (З промови на засіданню Малої Ради 15 грудня).

2. Своє слово з чужим змістом.

Це було справедливо сказано: на Україні повинно мати силу тільки українське слово. Так і наші маси, наші військові частини це розуміли, що вони й обстоювали з зброєю в руках і своїм життям.

Але яке саме українське слово? Який зміст його?

От-тут ми й не знайшли в собі сили зрозуміти момент. У наше, селянсько-робітниче, здавна „просте“, трудове слово ми вклали чужий, ворожий нам зміст; зовсім не той зміст, який вкладали наші маси.

І в цьому була причина нашої поразки. Поки ми воювали з руськими большевиками, з москалями, доти ми мали скрізь перемогу. Але як тільки вспупали в конфлікт з своїми, з українськими большевиками, так загубили всю свою силу. Поки агітували большевики, агітація успіху не мала. Як стикнулись наші війська з нашою агітацією, з агітацією всього того ладу, який ми так ретельно почали „творити“, взявши всю владу в свої руки, як тільки маси наші ближче прислухались і

придивились до змісту того українського слова, як запал їхній, довірря до нас і охота піддержувати нас почали помітно падати. Почала розвиватися нехіть до боротьби з большевиками, почалися заяви наших найвірніших, найсвідоміших військових частин про небажання битись з большевиками. На наших очах „розкладались“ найміцніщі, найзавзятіщі полки, що прибували з таким ентузіазмом до Київа. Полки імени ріжних гетьманів, які так свідомо, так струнко, так рішуче вступали в столицю України для оборони й захисту її, які так веселили всі національні серця своєю національною свідомістю, щирістю, жовто-блакитними прапорами й українськими піснями, які так гучно кричали „славу“ українській владі, ці полки через якусь пару тижнів дивним способом спочатку губили все своє завзяття, потім упадали в апатію, в „нейтралітет“ до большевиків, а потім.... повертали разом з тими большевиками свої українські баґнети проти нас.

Ми ж страшенно дивувались і обурювались. От вам, мовляв, українці, оце вам така їхня свідомість, така сила їхнього патріотизму.

І через що? Повірили большевицькій агітації, повірили, мовляв, їхнім брехням і наклепам: ніби Центральна Рада складається з буржуїв, з панів, з контрреволюціонерів;

ніби Генеральний Секретаріат увесь із генералів сформовано, ба недурно ж і „Генеральним“ зветься. А яка ж вона „буржуазна“ та Центральна Рада, коли в ній ні одного буржуя нема, коли це є ні що инче, як загально-українська рада робітничих, селянських і салдатських депутатів. Було два кадети-буржуї та й ті вийшли давно. І яка ж то буржуазна політика, коли Центральна Рада одібрала землю у поміщиків, коли завела восьмигодинний робочий день, коли строго оберігає всі політичні свободи, скасувала кару на смерть, установила перша на весь світ національно-персональну автономію.

Почалась і з нашого боку гарячкова агітація й пропаганда. Всі українські газети й видавництва були мобілізовані для сеї мети. Всі партії й громадські українські організації кинулись до боротьби за вплив. Організовано було спеціальну державно-громадську інституцію, яка мала своїм завданням агітацію серед військових частин.

Роз'яснялась програма й діяльність Центральної Ради та Генерального Секретаріату. Доводилось усіми способами, що це найдемократичніша, найкраща влада, а що большевики хочуть знищити її через те, що вона — українська. Приводились списки членів Центральної Ради, з біографіями, з позначенням кожного, якого походження, де сидів

у тюрмі за царських часів, як стояв за народні інтереси.

І дійсно, в брошурах, газетах і відозвах ми не брехали; дійсно, майже вся Центральна Рада складалась з селян, робітників, солдатів; дійсно більшість Генерального Секретаріату були сини селян, робітників, або інтелігентних працьовників. Дійсно, це була демократична влада.

Але... апатія наших військ, їхня нехіть битись проти большевиків не зникала, а все росла й росла. Проти донців, каледінців з охотою, а проти большевиків—ні. В чому ж річ? Бо ми агітували не тільки своїми відозвами та брошурами, але й ділами. А діла весь час підтвержували й зміцняли те, про що агітували большевики.

А головне, не бачив той салдат з боку своєї української влади бажання стати рішуче на бік працюючих, не бачив з її боку тенденції щось радикальне робити в цьому напрямі, щоб як не сьогодні, то далі в майбутньому, переборовши всі труднощі, визволити свої трудящі маси з під соціального панування ворожих і нації, й працюючим клас. Замість того чув, як таке бажання большевиків, така їхня оборона простого, бідного люду проти всякого пана називалася в українців демаґогією, висміювалася, лаялася, заперечувалась.

3. Червона шапка і тверда влада.

Замість того він бачив, як його „рідна“ українська влада старалася „імпонувати“ йому, привабити його пошану парадами, молебнями, гучними церковними дзвонами й червоними шапками. Генеральний секретарь військових справ С. Петлюра, спеціаліст по часті молебнів і всяких инчих декорацій та реклам, покладав особливу надію в рятуванню української державности від большевицької пропаганди на... кольорові шапки.

Він пресерйозно запевняв, що червоні шлики на шапках роблять на „козаків“ просто гіпнотізуюче вражіння. За червону шапку „козак“ готов на все.

Дійсно, червона шапка причаровувала до нашої „генеральської“ державности деякі елементи салдатів. Дійсно, вони за неї готові були піддержувати кого-хоч. Але не треба багато сушити собі голову, щоб зрозуміти, що то був найменше цінний елемент, найменше свідомий і найменше вірний. Нехай противник дасть йому ще кращу шапку й він перейде за неї на його бік.

Так само намагались удержати при собі свої війська добрим харчом, теплим помешканням, великою платньою. Салдати охоче, з охотою, брали й харч, і платню, але битись проти большевиків такої ж охоти все ж таки не виявляли.

А большевики вже почали то тут то там потрошки перемагати. То в одному місці, то в другому наші військові частини переходили на їх бік і разом з ними проголошували владу рад.

Ми хапались за голову й нічого сенько не розуміли. Ні наші газети, ні паради, ні червоні шапки абсолютно не помагали. Очевидно, в чомусь була наша хиба, а в чому саме, ми не могли зрозуміти.

Ага, стали догадуватись: нема твердої, сильної влади; Генеральний Секретаріат не вмів справитись з анархією; деякі генеральні секретарі, особливо голова Генерального Секретаріату виявляють непростиме, злочинне потурання большевицькій агітації. Треба рішучих заходів.

І кинулись до „рішучих заходів“. Не покладаючись уже на „млявий, нерішучий“ Генеральний Секретаріат окремі громадяне української республіки взяли на себе справу „рішучої боротьби з большевизмом“. Результатом цього явилось потайне убийство проводиря київських большевиків П'ятакова. Прийшли вночі, арештували, вивезли за місто й чи пустили під лід чи так убили, — невідомо.

Цим малося на увазі перелякати большевиків. Але замість того досяглося протилежного: большевицька агітація стала ще більш приступніща до українських „козаків“.

4. Єдиний вихід.

Прихильників Центральної Ради серед широких мас ставало все менше й менше. Саме ім'я Центральної Ради почало робитись непопулярним. Коли б ми були хоч більше далекозорими, ми повинні були б зрозуміти, що ні червоними шапками, ні молебнями, ні навіть потайними убийствами сеї „стіхії“ не переламаємо; що треба щось радикально в собі змінити.

Таку радикальну зміну нам пропонувалось і більшевиками, й деким з посеред нас самих: перевибрати Центральну Раду. Хай усі місцеві робітничі, селянські й салдатські ради зроблять з'їзди, виберуть на них нових людей і пошлють замість старих. Часи настали нові, утворились нові настрої, нові ситуації, отже треба в центральний орган нових людей, а не з тих, яких вибіралось при зовсім инчих умовах.

Домагання було й розумне, й справедливе, й не шкідливе для українського національного відродження. Бо салдати наші, головна тоді сила, говорили: ми — більшевики, але ми українські більшевики й не треба нам московської влади. Хай стара Центральна Рада йде собі спочивати. Ми виберемо нову; яка буде, така й буде, а ми вже знатимем напевне, що там буржуїв не буде.

І це був єдиний вихід удержати владу в національно-українських руках. Ці руки, розуміється, були б уже не такі прихильні до царських генералів, бюрократів, помічників і всякого инчого панства. Але ці ж руки й національну справу вели би як не краще, то в кожному разі не гірше за стару Центральну Раду.

На жаль цей єдиний вихід було більшістю Центральної Ради одкинено. Одкинено з таких міркувань: 1. як що ми згодимось на перевибори Ц. Ради, то тим самим самі згодимось, що наша політика була неправильна; 2. перевибори дадуть більшість у новій Раді большевицьким елементам, переважно робітникам, а робітництво зрусіфіковане й через те вся влада перейде в руки руських.

Міркування цілком безпідставні. Що наша політика була невдовольняюча для широких мас, то це було ясно для всіх і без нашої згоди чи незгоди. Що маси вимагали зміни сеї політики, то це було видно й для сліпого. Що треба було хоч би в ім'я тої самої демократичности, яку ми так боронили, уступитися й дати місце тій політиці, якої вимагала більшість демократії, то за це говорила сама логіка.

Так само безпідставне те міркування, що влада перейшла би до руських. Більшість

салдатських мас були українці й мали національну свідомість. Вони б дали значну кількість національно-свідомих депутатів. Селянство дало б їх ще в більшій мірі. Частина робітництва також дала б українців. І більшість безумовно була би за українцями, а, значить, і вся радянська, соціалістична влада на Україні була би національно-українська. І сама собою спинилась би війна з руською радянською владою, й не вступило би українство на шлях світової контрреволюції, й не була би так здіскредітована й загижена серед найактивніших елементів пролетарської демократії українська ідея.

Я знаю, вороги соціалізму, наші „червоні шапки“ заперечять мені зараз же: а хіба влада була в українських руках, коли запанувала радянська, большевицька влада на Україні? Хіба большевики не показали себе такими ж самими ворогами нашого національного відродження, такими ж самими націоналістами, шовіністами й імперіалістами, як і всі інші руські течії? Хіба ними не нищилась українська культура?

На це можна сказати ось що: коли б радянська влада на Україні явилася результатом мирної виборчої боротьби в селах, казармах і фабриках, коли б українство, як таке, як національна ідея, показало себе не ворожим до соціальних змагань мас, коли б стара

Центральна Рада добровільно вступилася й зберігла за собою змогу агітації, коли б, словом, ми своєю політикою не спровокували українську національну ідею, не виставили її, як ворожу до соціалістичної революції, — то при таких умовах уся ситуація на Україні була б цілком інча.

Так, — боротьба двох національних ідей, української й руської, була би безперечно. Але українська ідея, згармонізована з соціальними прагненнями мас, була би напевно дужчою, вона не була би так ослаблена, як то було потім, коли всякий українець уважався другими й сам себе вважав природним ворогом большевизма, се-б-то широких (нехай навіть, на думку інших, непоміркованих, нерозсудливих) але тих соціальних змагань, які тоді панували нашими ж масами.

Ми цього тоді не розуміли. Перевибори — „провалили“. Гору взяв напрям „рішучої, непохитної своєї лінії“. Вести свою лінію до кінця! Не піддаватись! Рішучість і твердість імпонують.

5. „Своя лінія“ до кінця.

Цю саму „свою лінію“ ми провадили й на Всеукраїнському З'їзді рад робітничих, селянських й салдатських депутатів, скликаному на 17 грудня в Києві.

Самий цей з'їзд, його склад і напрям теж був виявом тої „своєї лінії“. Скликано його було з ініціативи київської ради робітничих депутатів. Але наші організації, маючи на увазі намір сеї ради, (що була під впливом большевиків) провести на цьому з'їзді резолюцію про перевибори Центральної Ради, напружили всі сили й привели одсел на цей з'їзд своїх прихильників, при тому в такій кількості, що селяне склали на з'їзді переважаючу більшість. І таким чином з'їзд зразу ж перевернувся в цілковиту маніфестацію в честь Центральної Ради та всієї її політики. Даремно большевики намагалися піддати цю політику критиці — селяне при найменшому вияві ворожості з боку промовців-большевиків зчиняли такий крик, що не було можливості говорити.

Бачучи таку перевагу селянства, большевики спробували підняти питання про правосильність такого з'їзду, так нерівномірно складеного, й пропонували признати його тільки нарадою, а постанови її не обов'язуючими нікого. Але, розуміється, така пропозиція не могла мати успіху в тої самої більшості, яка мала право вирішувати всі питання. І більшість постановила, що з'їзд є правосильним, а постанови його для всіх обов'язковими.

Ну, й само собою, що й усі інші питання було вирішено так, як хотіли ті організації,

що керували тою більшістю. Було винесено й відповідні резолюції, в яких підтвержувалось, ухвалювалось і вихвалялось усі позичі Центральної Ради й Генерального Секретаріату. Стіль і фразеологія, розуміється, найреволюційніші.

Наприклад, про перевибори Центральної Ради, про які між инчим перед тим голова Центральної Ради М. Грушевський заявив, що Ц. Рада ні на один день не затримає влади в своїх руках, коли „високі збори“ постановлять передати ту владу й з охотою скориться постанові з'їзду, коли він вирішить зробити перевибори, було винесено таку постанову:

„Приймаючи на увагу, що Центральна Українська Рада, представництво в котрій безперестанно поновлюється, складається з всеукраїнських Рад Селянських, Робітничих і Салдатських Депутатів, вибраних на всеукраїнських з'їздах, і з представництва демократії національних меншостей, через що вона уявляє з себе тимчасовий правосильний законодатний орган революційної демократії України, та зважаючи на те, що проголошенням третього Універсалу Ц. Рада стала на шлях широких соціальних і політичних реформ та приступила до найшвидшого скликання Українських Установчих Зборів, яким єдино може Ц. Рада передати всю повноту

влади на Україні, — з'їзд Рад Селянських, Робітничих і Солдатських Депутатів України вважає перевибрання Ц. Ради невчасним і непотрібним. Підкреслюючи своє рішуче домагання, щоб Ц. Рада в своїй дальшій роботі стояла твердо на сторожі здобутків революції, поширюючи й поглиблюючи невпинно свою революційну творчість і обороняючи непохитно класові інтереси трудової демократії, та щоб, не відкладаючи, скликала в свій час Українську Установчу Раду, яка єдино може виявити справжню волю всієї демократії України, — з'їзд Рад Селянських, Робітничих і Солдатських Депутатів України висловлює на сім шляху Ц. Раді своє цілковите довірря й обіцяє їй свою рішучу піддержку“.

В справі ультіматума Ради Народніх Комісарів теж постановлено те саме, що й Центральною Радою, се-б-то, що Рада Народніх Комісарів хоче зробити замах на Українську Республіку, що вона втручається у внутрішні справи України, порушуючи право на самоозначення, а через те боронитись усіма силами й... не допускати на Україні влади робітничче-селянських рад.

Було від цього з'їзду навіть видано відозву до народів Росії. Як історичний документ, яскраво характеризуючий усі тодішні наші позиції й навіть способи висловлення, я приведу її тут усю. От вона:

„Браття! Більше трьох років сини всіх народів, сущих у Росії, попліч билися в окопах. Довгі роки ми всі разом боролися з осоружним самодержавним ладом і спільними силами досягли перемоги революції. Першим ділом великої революції було проголошення прав усіх народів на самоозначення. Український народ використав се своє право та проголосив Українську Народню Республіку. Сій Народній Республіці Рада Народніх Комісарів оповіщає війну! З ген. Гінденбургом Рада Народніх Комісарів веде мирові переговори, а демократії всіх народів України вона ставить ультіматум і погрожує війною.

„На словах Рада Народніх Комісарів наче б признає право нації на самоозначення аж до відокремлення. Але се тільки на словах, а на ділі власть Комісарів намагається брутально вмішуватися в діяльність Українського Правительства, яке виконує волю законодадного орґану — Центральної Української Ради. Яке ж се право на самоозначення?! Певне Комісарі дозволяють самоозначуватися тільки своїй партії, всі-ж інші ґрупи людности та народи вони, як і царське правительство, хочуть тримати під своєю кормигою силою зброї. Але український народ не для того скинув з себе царське ярмо, щоб запрягтися в ярмо Комісарів. І не для того

народи Росії прагнуть замирення на фронті, щоб у тилу розпочати ще страшнішу братогубну міжусобну війну в рядах самої демократії.

Центральну Українську Раду Народні Комісарі проголошують буржуазною. Чи-ж се правда? Ні, се наклеп! Ц. Раду вибрали з'їзди робітників, селян і салдатів усієї України. Дев'ять місяців вона провадить боротьбу за права демократії та національних меншостей України. За сей час Ц. Рада зорганізувала коло себе селянство та робітників, з'єднала українське революційне військо, проголосила Народню Українську Республіку в складі федеративної Росії, передала землю без викупу трудовому народові, завела восьмигодинний робочий день і догляд за виробництвом, скасувала кару на смерть, дала амністію за політичні проступки та проголосила національноперсональну автономію для меншостей України. Всього сього вона досягла не нарушенням прав інших народів, а пошаною до них, не касуванням громадянських та політичних свобод, а їх обороною, не зброєю та насильством, а відкритою зорганізованою політичною боротьбою. От за яку працю Народні Комісарі обізвали Ц. Раду буржуазним правительством. Та саме за це вся демократія України підтримувала й буде підтримувати Ц. Раду яко найвищу в краю владу, утворену спілкою революційних селян,

робітників і салдатів, до того дня, коли на місце Ради стане верховний господарь Української Землі — Українська Установча Рада.

„Брати й товариші — робітники, салдати та селяне! Хіба це ви оповістили війну революційній демократії України? Хіба вам треба душити волю на Україні? Хіба ви уважаєте нас, демократію України, страшнішими ворогами ніж полчища Гінденбургґа?! Ні, ми сьому не повіримо! Поміркуйте! Скажіть тим, які ведуть вас, — Раді Народніх Комісарів, — що вони розпочали злочинне діло. Скажіть їм, що ви не нарушите тої братньої згоди між Україною й усіма народами Росії, на яку роблять замах петроградські комісарі.

„Чого ми хочемо? Ми хочемо утворити всеросійську федеративну владу, яка-б опиралася на зорґанізовану волю народів і країв. Ся влада повинна бути однородно-соціалістичною від большевиків до народніх соціалістів включно. Ми домагаємося негайного загального демократичного замирення. Отсе програма нашої діяльності й наших домагань. Отже питаємо, чи за сю програму ви згодитесь приборкати нас гарматами та баґнетами? Спиніться, брати й товариші! Щоб ні одна рука селянина, робітника чи салдата не замахнулася на свого брата. Щоб ні одной краплі крови не пролилося в братогубній війні. Досить крови!“

Але ні резолюції, ні відозва справи не поправили. Большевики, що були на з'їзді, виступили з його, переїхали до Харькова, улаштували там свій з'їзд і на йому вибрали Український Радянський Уряд. Той Уряд оповістив скинення Центральної Ради та Генерального Секретаріату, оголосивши себе єдиним робітничче-селянським Правительством на всю Україну.

Це для Совітської Росії був зручний вихід: не вона, мовляв, уже тепер вела війну з Україною, а Харьківський Український Уряд боровся проти Київського, тепер, мовляв, це хатня справа самого українського народу. Натуральна річ, що це була тільки одна формальність, бо харьківський уряд усі директиви одержував з Петрограду й вів військові операції силами руського уряду.

Але утворення цього Уряду дуже могло перемозі большевизма на Україні: всі невдоволені елементи зразу знайшли собі в йому організаційний центр і точку опертя.

РОЗДІЛ ІХ.

**Парламентаризм, демокра-
тія і большевизм.**

РОЗДІЛ ІХ.

Парламентаризм, демократія і большевизм.

1. Російські Уст. Збори. — 2. „Соціалісти“-справедливисти. — 3. Теплий лід. — 4. Нетривкі успіхи.

1. Російські Уст. Збори.

В цей же час відбувалися вибори до Російських Установчих Зборів, а трохи згодом і до Українських. Українські Установчі Збори були не допущені німецькою реакцією, введеною на Україну самими українцями.

Російські ж Установчі Збори розігнали большевики, Рада Народніх Комісарів. Розігнали через те, що Установчі Збори, вибрані ще тоді, коли ідея соціалістичної революції не була широко відома масам, представлені в більшості своїй антибольшевицькими партіями, не схотіли стати на ґрунт соціалістичної революції й визнати всі заходи Ради Народніх Комісарів у цьому напрямі. Політика більшості Установчих Зборів знов привела би до коаліції з буржуазними класами. Большевики нічого не мали проти самої інституції Установчих Зборів, але, коли

вона загрожувала тій справі, яку вони з такими жертвами розпочали й провадили, то не лишалось нічого инчого, як розігнати й її так само, як було розігнано коаліційне Тимчасове Правительство.

Цей вчинок страшенно осужувалось і осужується й тепер усіма „щирими“ демократами й оборонцями парламентаризму.

Отже варто зупинитись на цьому моменті. Парламентаризм уважається самою справедливою й доскональною формою демократії. Загальне, рівне, безпосереднє, тайне й пропорціональне виборче право є ніби найкращий, найвірніший спосіб вияву волі народу.

Формально ніби воно й так. Кожний громадянин, не позбавлений цього права, має змогу вільно виявити свою волю вибором тих депутатів, які найкраще розуміють і обстоюють його інтереси. Яких більше депутатів буде вибрано в представницький орган, ті, значить, і виявлятимуть дійсну волю більшості народу, ті матимуть право видавати закони, правити краєм, судити й карати.

Так мало би бути, коли б, дійсно, кожний громадянин мав справжню волю, змогу й свідомість дійсного виборця (і так воно й буде в соціально-рівному, соціалістичному громадянстві). Але в сучасному буржуазному громадянстві нігде тої волі й змоги немає. Гро-

мадянство поділено на класи. Одні класи панують і правлять, другі працюють на них і коряться їхній владі. В руках пануючих клас є всі державні апарати, які при виборах грають величезну роль. Адміністрація, суд, військо, гроші, засоби пересування, друку, взагалі всякі засоби агітації, навіть склад і весь механізм виборчих органів, все це є в руках пануючих клас і їхніх партій.

До цього треба ще взяти на увагу темність, забитість, несвідомість широких мас, особливо селянства (а надто українського чи руського селянства). Треба пам'ятати про велику роль пошівства, яке так само цілком стоїть за інтереси пануючих клас і за охорону існуючого ладу.

Коли не забувати всіх цих умов, при яких скрізь одбуваються вибори, то кожному ясно може бути, що перемога повинна бути разуром на боці пануючих клас, (чи їхніх партій, що все одно), тих клас, які мають державну владу з усіма її апаратами й засобами в своїх руках. І також ясно повинно бути, що перехід влади від одної класи до протилежної ніколи не може статися парламентарним шляхом. Тільки переворотом, тільки силою, тільки революційним шляхом однімається влада. А тоді вже та класа, яка однімає владу, може далі парламентарним шляхом піддержувати і охороняти

її, маючи в своїх руках усі державні та інші засоби, силою яких завжди можна зробити виборні органи безпечними й навіть корисними для себе.

Система парламентарного ладу в капіталістичному громадянстві, як і всі інші його установи, — суд, військо, поліція та ін., — є тільки один із засобів охорони іменно цього громадянства. Пануючі класи можуть допустити ту чи іншу зміну форм свого панування, але зміну основ усього ладу ніяк допустити не можуть, не допустивши своєї власної загибелі. І через те вони не можуть допустити також нічого такого, що могло би загрожувати їм у своєму розвиткові тою загибеллю. І коли ними допускається, піддержується й вихваляється парламентарний лад, то не може бути ніякого сумніву, що цей лад є для них корисним і не ховає в собі ніяких небезпек. Буржуазія охоче запинається в тогу демократичности, бо це є випробований спосіб вигідно спекулювати.

Але так само мусить бути очевидним, що класи поневолені, експлуатовані, упосліжені не можуть нічого іншого для себе бажати, як не бути експлуатованими й придушеними. У цих клас не може бути інших, важніших за ці інтересів. І хто може згодитись бути трошки менше визискуваним, трошки менше душеним, аніж

зовсім не знати цього? Розуміється, ні одна людина.

І коли все ж таки, не вважаючи на це, пригнічені маси вибирають до парламентів тих людей, які „трошки менше“ поневолення обіцяють їм, то невже чесний чоловік може сказати, що це є дійсна воля більшості працюючих і поневолених і що парламентаризм є найкраща форма виявлення справжньої волі демократії?

Це можуть сказати ті люди, які самі безпосередньо експлуатують (поміщики, фабриканти, банкіри, купці) або ті, які посередньо живляться з цієї експлуатації, піддержуючи й охороняючи такий устрій громадянства (вищі служащі заводів, фабрик, банків, бюрократія, офіцерство, адвокати, попи, словом, велика частина так званої привілейованої інтелігенції). Для цих людей, яким у сучасному громадянстві живеться легко, формальна сторона парламентаризму є все: кожний має право виявити свою волю в виборах; коли більшість висловлюється за такий лад, значить, це його дійсна воля, значить, у цьому є інтереси більшості.

2. „Соціалісти“-справедливисти.

Так міркують і деякі „соціалісти“, що звуться соціалдемократами, соціалістами-революціонерами й іншими назвами. Не мож-

на, мовляв, насилувати волю більшості й накидати їй те, за що та більшість не висловлюється.

Коли міркують і говорять так представники клас експлуатуючих, то в цьому, повторю, нема нічого дивного, вони мусять так говорити, бо инакше вони повинні самі себе засудити на смерть.

Але дивно, що так говорять ті, що називають себе (і часто зовсім щиро!) представниками клас експлуатованих. Дивно, що вони також гадають, що такі вибори виявляють справжню волю, справжні інтереси пригнічених і що то є насильство й несправедливість цю неусвідомлену, темну, забиту волю порушити й часом навіть проти сеї волі робити так, як вимагають інтереси поневолених, як ці інтереси мусять вимагати, як це бачать і розуміють дійсні й щирі представники цих поневолених, тільки свідомі й досвідчені?

Отже цікаво прослідити й розглянути закони психології таких „соціалістів“ — „справедливистів“. Ґрунтом, як і скрізь, у більшості випадків є особистий, матеріальний інтерес. Такі „соціалісти“ в буржуазному громадянстві здебільшого мають більш або менш забезпечене життя, користуються всіма здобутками культури й цивілізації, часто мають навіть „буржуазний“ комфорт. У цьому

самому нічого ні злого ні несоціалістичного немає. Соціалізм прагне як раз до того, щоб усі люди могли бути забезпеченими й користуватись і здобутками й комфортом цивілізації. А причина в тому, що в таких людей немає імпульсів у особистому життю до великої, жагучої активності в напрямі яко мога швидчої зміни сучасного громадянства.

(Я кажу про людей щирих у своїх переконаннях і не говорю про тих просто — мерзотників, які соціалістичні теорії, їхню фразеологію й етикетку „соціаліста“ використовують для своїх суто-еґоїстичних, матеріальних і часто хижацьких інтересів.)

Крім того часто такі „соціалісти“ або самі мають деякі капіталістичні підприємства або мають родичів-капіталістів, або самі матеріально залежать від них. Це також утворює не рішучу, не революційну психіку.

А для всіх треба мати на увазі звички життя з дитинства, різні зв'язки й порідненість з буржуазним товариством, усю буржуазну етику, звичаї, навіть буржуазний спосіб думання, яким проїмалася все життя душа такого „соціаліста“.

І з'окрема для українських соціалістів треба прийняти на увагу національний момент. Для деяких, які справді все життя своє були вірними й активними оборонцями пригнічених клас, які щиро боролися й з буржуаз-

ним ладом і з його етикою, які, дійсно, не мали ні фабрик, ні маєтків і були як клясово так і ідейно пролетаріями, для цих соціалістів неправильно зрозумілі ними національно-державні завдання заграли ослаблючу їхню соціалістичність ролю. Тільки невеличка групка українських соціалістів, які не загубили ні на крихту своєї національної волі, змогли бути послідовними соціалістами. (То була група Нероновича-Касьяненка.)

От усі ці причини разом чи зокрема утворюють отой нерішучий, неактивний, опортуністичний тонус соціалістичного світогляду. На ґрунті такого буття й такої психіки виростає й уся ідеологія опортуністів, „соглашателей“, реформистів, ревізіоністів і т. п. Вони вибірають з науки соціалізма те, що найбільш підходить до їхньої психіки, й роблять його корінем і істотою всього учення. Так, наприклад, українські соціальдемократи, взяли собі з учення Маркса теорію розвитку капіталістичного громадянства, взяли її, так сказати, в ідеальному розрізі, й нею прикрили свої дійсні, істотні й несоціалістичні, не марксістські прагнення. Сам, мовляв, Маркс сказав, що, поки не розв'ються в відповідній мірі продукційні відносини всередині самого капіталістичного ладу, доти не можлива зміна надбудови його. Отже, більше-

вики, мовляв, беручись заводити в нерозвиненій, недорослій Росії соціалізм, були не справжніми марксістами, не соціалістами, а шкودливими утопістами, бланкістами, анархістами й трохи не реакціонерами.

А те, що Маркс гаряче вітав французських большевиків 1871 року, парижських комунарів, які також мали на меті завести в недорослій селянській Франції соціалізм, що Маркс сам учився на досвіді тих „утопістів“ і вчив других, і що, розуміється, це вчення його ні трішки не розходило з його вченням про розвиток капіталізму взагалі, — це все у. с-д. пропускали без уваги, це їм не підходило. Їхній психіці, їхнім цілям більш корисно було думати, вірити й говорити, що ні Росія, ні Україна ще не доросла до соціалізму, а через те... не треба й порушувати цього росту, не треба перешкажати йому ріжними „передчасними експериментами“.

Цікаво, як уявляється таким „соціалістам“ прихід соціалізму. Перш усього психіка таких людей звикла до того, що це буде через якихсь сто-двісті літ; десь у далекій-далекій майбутности, не за нас та й не за наших дітей. Далі, це буде щось цілком-цілком нове, ідеально невинне, сенсіментально-гарне. Всі люди будуть смирні, як ягняточка, всі житимуть у прекрасних

палацах, літатимуть на аеропланах у гості одні до одних, а навкруги буде все так чисто, так естетично гарно, навіть машини, що виконуватимуть за людей усю працю, будуть як коштовні твори нового мистецтва.

Це, дійсно, приблизно так колись і буде. Але як, якими шляхами, через які етапи до цього дійде, про це такі „реальні“, не „утопісти“ соціалісти ніколи не думають. От-собі буде та й годі, неначе з неба упаде.

І, розуміється, їм і смішно, й чудно, й навіть гидко думати, що це може хтось почати заводити в якомусь паршивенькому, брудному, напівдикунському Пирятині, Фастові, Лохвиці. Соціалізм у Пирятині! І як вони сміються, глузують і переважно, самовдоволено випинають груди, коли в тому Пирятині за кілька місяців „експерименту“ не бачать отого ідеального соціалізму. І ще з більшою упертостю й тупостю боряться проти тих, які героїчними усилями пробують спихнути брудний півдикунський Пирятин на шлях перебудови, перечистки, на шлях реальної, руйнуючої й творчої праці для досягнення того ідеального ладу.

І який гвалт підняли такі „соціалісти“ разом з буржуазією, коли большевики почали робити таку перечистку, коли почали розкидати, ламати, до коріння нищити всі органи й апарати визиску й поневолення,

щоб на розчищеному місці будувати нове. Це вандалізм, це нищення культури, це божевілля фанатиків, це — анархія, це насильство, це той самий царизм, деспотизм, самодержавіє!

3. Теплий лід.

А ми, українські „соціалісти“, на якийсь час не допустивши в себе цього „насильства“, страшенно тим пишались і вихвалялись: от, мовляв, які ми хороші, тверезі, здорові політики, як у нас усе спокійно, вільно, демократично. І теж обурювались тим, що більшевики вживали насильства над пресою, над зібраннями, над свободами громадян.

І даремно вихвалялись: потім ми доказали свою демократичність. Життя само довело нам, що в клясовому громадянстві рівної волі для всіх громадян не може бути, це в утопія, це — теплий лід, це — все одно, що революційний опортунізм. Та кляса, яка захоплює владу, мусить боротись за неї й за свої цілі всякими способами. Вона мусить уживати в тій чи инчій формі насильства над ворожими їй клясами. І хіба то не було насильство з нашого боку, коли ми обеззброювали большевицькі полки? Коли не давали їм їсти, коли робили їм різні утиски? А хіба потім та сама „демократична“ наша влада не заборонила їй пресу й зібрання большевиків та чорносотенців?

Це мусіло бути, бо кожна клясова влада має проти себе ворогів у других клясах і повинна з ними боротися. А якими засобами, це залежить від умов і обставин боротьби, — часом тільки „культурними“ способами, коли сила почувається непохитною; часом строгіщими, коли влада чує себе не зовсім твердо; й часом зовсім лютими, кривавими, коли ту владу однімають.

Вся суть питання полягає зовсім не в цьому, а в тих цілях, в ім'я яких робляться ті насильства.

Що й в яких цілях, наприклад, робила поміщицька буржуазна кляса за царизму? В ім'я своїх цілей, в ім'я інтересів своєї кляси вчиняла насильства над инчими клясами. Цілі ж її були — експлуатація працюючих кляс, панування над ними, розкішно обставлене життя небагатьох за кошт злиднів і страждання величезної більшості других.

Що робила так звана „демократія“ після революції? Вона в цілях інтересів закордонного капіталу й свого власного вчиняла насильства над мілліонами людей, посилаючи їх на смерть. Вона всіма способами намагалася в своїх цих цілях зберегти свою владу. Спочатку, коли вона була певна в своїй силі, вона дала всім свободу писати, говорити, збиратись (та й то не зовсім усім, бо монархістам, коли б вони на це наслідлись,

напевно не дозволено було би тої свободи). Але далі, коли ця сила почала хитатись, коли інші класи почали загрожувати її владі, вона змушена була цією класовою боротьбою вжити засобів інших: арештів, заборон, тюрми й навіть розстрілів. Руські „соціалісти“ типа Керенського в ім'я збереження непорушними основ буржуазного ладу, се-б-то в ім'я того, щоб незначна меньчість могла визискувати й далі величезну більшість народу, — вживали насильств над тими, хто боровся з ними проти їхніх цілей.

Що ж робили більшовики? Захопивши силою владу в свої руки, вони також мусіли вчиняти насильства над тими класами, які були ворожі до їхніх цілей. Як було цілком необхідно з боку тих влад боротися за своє існування всякими способами, не виключаючи й насильства, так і більшовицька влада мусіла вживати насильств над своїми противниками. Та й як би інакше вони могли робити, почавши насамперед з такого „на-сильства“, як зкинення влади буржуазної демократії, а потім нищення всіх установ буржуазного ладу? Через що свобода обману друкованим словом повинна бути вище за свободу експлуатації працюючих на фабриках? Через що більшовики (й тільки вони!) повинні були дозволяти необмежену свободу слова й пропаганди, свободу впли-

ву на темні, забиті маси ворогам тих мас? Вони так само, як і всяка инча влада в громадянстві, поділеному на класи, були класовою владою. Вони також мали свої класові цілі, в ім'я яких гнітили цілі инчих клас. Але от-тут то й є деяка різниця: в ім'я яких саме цілей робилися одні й другі насильства. Цілі большевиків були: знищити владу буржуазної класи, створити владу працюючих клас (діктатуру пролетаріата й селянства), силою цієї влади змінити продукційні відносини в пролетарській державі й направити громадянство на шлях соціалістичного розвитку. Се-б-то знищити панування незначної меньчости людей над величезною більшостю, знищити всяке панування одної класи над другою способом знищення всіх клас і перетворенням класової держави в громаду працюючих, соціально рівних між собою людей. Вони вживали насильств і нерівності для того, щоб ввести рівність і знищити всяке насильство.

От в ім'я яких цілей большевиками творились насильства над гулящими людьми, над маленькою меньчостю ради інтересів величезних мас працюючих і всієї людськості. В ім'я цих цілей заборонялась і преса цих гулящих клас або тих груп „демократії“, які обстоювали непорушність буржуазного ладу та всі свої свободи боротьби за любий

їм лад. Твердо, послідовно, часом навіть жорстоко, але все тільки в ім'я інтересів усіх працюючих вони боролись усякими способами проти своїх клясових ворогів.

Отже ще раз: там, де є боротьба, й боротьба на смерть, там мусять бути всякі насильства. І не було, немає й не може бути такої клясової влади, яка би тим чи инчим способом не вживала би насильства над ворожими собі клясами. Значить, для всякого питання повинно бути абсолютно не в цьому. А в тому, в ім'я чого робляться ті насильства.

І от тут кожний вибере собі насильства тої влади, яка найбільше охороняє його власні інтереси, яка найбільше пасує до його власного світогляду й цілей.

Яка ж влада, чиї насильства повинні бути більш до душі тим, хто називає себе представниками працюючих кляс? Невже насильства купки капіталістів і поміщиків? Невже насильства того ладу, який тримає в темноті, злиднях і стражданнях величезну більшість усієї людськості? Невже інтереси тих, що ради своїх цілей вчинили таке люте, безмірне, криваве насильство над усім світом, як ця всесвітня війна?

Немов би дико, безглуздо навіть ставити таке питання.

А тим часом так воно було й так є й

тепер, що „соціалісти“ по всьому світі не тільки що підпірають владу й лад світових злочинців, а ще боряться, й жагуче, люто боряться й словом, і залізом, і вогнем проти тих, хто нищить той злочинний лад у себе й хоче знищити його по всьому світі.

4. Нетривкі успіхи.

Ми, українські „соціалісти“, на великий сором собі й шкоду, здається, найбільше поклали сил і життя своїх і чужих працівників на цю безславну боротьбу. І нехай не кажуть ті вперті, запеклі, сліпі прислужники гулящих, паразитарних клас, що ми боролись в ім'я справедливості, демократії, революції.

І не треба посилятись на наші успіхи в виборах. Це буде так само не совісно, не щиро, як і наша демократичність. Будьмо чесними з собою й другими: ми скористувались несвідомістю, забитістю мас. Не вони нас вибрали, а ми їм наклепили нас. Вони занадто темні, несміливі були, щоб добре розібратися в тому, що ми їм обіцяли. Коли ми, свідомі люди, які чули й знали про можливість знищення існуючого соціального ладу, так були загіпнотизовані ним, що не сміли подумати про можливість цього, то як могли темні маси селянства (головної нашої виборчої сили) стояти іменно за це? Вони пішли за нами через те, що ми обі-

цяли їм кращий стан, ніж вони мали, — „трошки менше поневолення“. Вони не могли вибрати між нами й кимсь другим, луччим, бо того другого не було ще тоді. І тільки через це й до Російських, і особливо до Українських Установчих Зборів папі українські есери мали таку переважаючу більшість.

А коли прийшов до нас отой „хтось другий і луччий“, коли до них як слід дійшов його голос і вони почули, що є на світі ще більше, ще краще й що це є іменно те, що вони самі невиразно, невисказано, неусвідомлено, але разураз, усе своє трудове життя почували й хотіли, то хіба (скажімо по совісти) не почали наші виборці заявляти: „ми — всі большевики“!?

Ми все любили казати: наша опорна сила — селянство. Наш селянин з натури своєї є індивідуаліст-власник, для його чужі й навіть ворожі ідеї большевизму. Яка неправда! І як той самий наш селянин, отой ніби антисоціаліст чудесно почув усю вагу соціалістичної, не тільки політичної але й соціальної революції. І як він прекрасно відріжнив нас від большевиків, і нас покинув, і нас навіть бив, і пішов за большевиками.

Скажуть: то не селянин ішов, а розбещені, здеморалізовані банди салдатства. А хто ж те салдатство? Чи не ті самі селяне? І чи не ми ж самі їх називали „переодягнені

ними в салдатські шинелі робітниками та селянами“ І чи не ті ж самі „банди“ ми так радісно вітали в Києві й називали їх „славним вояцтвом“?

Скажуть ще: ну, розуміється, большевицькою демаґогією можна довести найспокійніший елемент до сказу, можна розпалити темні інстинкти мас до божевілля й посунути їх на всякі злочинства.

Коли так кажуть поміщики, капіталісти та всі ті, чий стан панування було знищено, для кого це знищення їхнього панування є злочинство, то тут нема нічого дивного.

Але дивно, що так говорили „соціалісти“. Хіба ж нашому селянинові, хоча би й навіть „індивідуалістові“, власнику, хіба йому не краще, коли громадянство будується й розвивається на соціалістичних основах? Хіба ж у капіталістичному громадянстві він не оплутаний незримими нитками в усьому своєму життю, хоча збоку здається, що він ніби живе собі на своєму хуторі й знать нічого не знає? І хіба то не через капіталістичний устрій сучасного життя він є такий темний, духовно вбогий, калікуватий?

А національна його недорозвиненість і несвідомість хіба не є здебільшого результатом усе тих самих соціальних відносин сучасного громадянства?

Розуміється, селянин прекрасно зрозумів,

що для його далеко краще буде, коли не тільки в поміщиків одберуть землю, але й у капіталістів їхні фабрики, заводи, банки, коли панування непрацюючих клас буде знищено. І хіба в самій Центральній Раді не було випадків, що наші селяне, члени Ц. Ради (не большевики!) раптом несподівано виступали й питалися: ну, а коли ж ми заводи та фабрики передамо робочому народові? Ми таких селян зацитькували, а фракція есерів конфузилась, бо то ж їхні селяне були такі „недісципліновані“.

Отже нічого дивного не було в тому, що коли ідеї большевизму стали широко відомі в армії, серед салдатів, а через них і на селі, то село прийняло їх з прихильністю. А всі блискучі результати наших виборів лишилися тільки в паперах виборчих комісій.

РОЗДІЛ Х.

**Мир з центральними
державами.**

РОЗДІЛ Х.

Мир з центральними державами.

1. Вибачення перед „союзниками“. — 2. І німецький імперіалізм ближчий. — 3. Мир переможця. — 4. Німецька опіка не за-ради прекрасних очей.

1. Вибачення перед „союзниками“.

В цей же самий час провадилась також і друга важна справа всієї російської революції: справа миру.

Але й тут яскраво виступив характер наших прагнень.

Справа миру давала нам можливість закріпити й легалізувати на міжнародньому терені свою державність. Це, розуміється, для національного відродження нашого народу було би великим плюсом. Та й фактично: коли нація мала сили для внутрішнього сформування себе в державність, то тим самим вона мала право й відносини з другими державами вести з власної ініціативи й на власну відповідальність.

Правда, звичайне державне право виключає право федеративних частин вести між-

народні зносини незалежно від цілого. Але це був час незвичайний, отже всі звичайні норми сили не мали. Коли руйнувались такі „священні“ основи громадянства й „звичайної“ держави, як право приватної власності, то яка могла бути мова про додержування таких крихких і не скрізь однакових правових норм, як фєдеративне право?

І річ не в тому; хоча треба зауважити, що ми все ж таки хоч зверху, для так годиться ставились з пошаною до „верховних“ прав фєдеративного цілого. Ми ввесь час намагались створити всеросійський центральний фєдеративний Уряд, щоб він міг від усієї Росії вести справу миру. Не одержавши на свою ноту з 8 грудня ні від кого (крім донців) відповіді, Генеральний Секретаріат 18 грудня розіслав ще раз другу ноту з тими самими пропозиціями, (яка теж не дала ніяких позитивних наслідків).

Вся річ у тому, що ми й тут не свою, національну державність хотіли цією міжнародньою акцією скріпити, а чужу нашій нації—буржуазну. Весь тон переговорів, характер їх, усе було підігнано під „людей“.

В той час, як правительтво большевників, узявши владу в свої руки, зараз же приступило до страшної болячки—війни—, щоб за всяку ціну загоїти її, на всяких умовах заключити мир, хоч би й на ганеб-

них („похабныхъ“, як казали тоді руські); в той час, коли вони отверто казали, що це їм необхідно для розвитку революції, для боротьби з тим самим капіталістичним ладом, з представниками якого вони заключали мілітарний (а не соціальний) мир; у той час, коли вони, заключаючи цей мілітарний мир, у той же момент навіть серед військ противника вели агітацію й пропаганду за соціальну війну проти капіталу, (на що жалілись і обурювались німецькі генерали); коли, словом, більшевики й тут виразно й отверто на перше місце ставили єдину свою ціль — соціальне визволення працюючих мас, ми, „соціалістичний“ Уряд Української Республіки, цю ціль зовсім не брали на увагу. Першим нашим мотивом посилки своєї окремої мирової делегації до Берестя-Литовського, де заключалось перемир'я, було, як сказав голова Генерального Секретаріату, „для контролю над більшевниками“.

Ініціатива була не наша. Ми мусіли взятись за цю справу, щоб зовсім не оскандалитись перед своїми масами, й то тільки після того, як більшевики вже вступили в переговори з німецьким командуванням. Тоді тільки ми похопилися й собі взятись за цю справу й вислали свою ноту до воюючих і нейтральних держав, у якій, навівши докази свого права вести мирові переговори (3-й Універ-

сал), попрохавши в „милих союзників“ вибачення за ці переговори, пропонували почвірному союзові вступити в мирові переговори, навівши свою програму миру (яка знов таки була в основі майже переписана з большевицької [грудень 1918 р.]).

З цього видно як найкраще, чиєї ласки й прихильности ми шукали, перед ким вибачення прохали. Не в наших вимучених, покалічених мас його шукали, не за те, що не брались гаряче до спинення цього катування мільйонів людей, а в „союзників“, а за те, що, мовляв, мусимо припинити, бо що зробиш з большевиками, коли вони тим миром так деморалізували салдатські маси.

„Союзники“ були тоді в скрутному становищі. Російське гарматне м'ясо виприскувало їм з рук, східного фронту, значить, не було вже чим загатити. Англія мнялася, чухалась, усе сподіваючись чужими руками тягти каштани з вогню. Німці миром з Росією скріплювали своє становище. Отже для „союзників“, а особливо для Франції було страшенно важно, щоб хоч як небудь задержати справу миру на сході. І от через що вони так люб'язно посміхались до нас, українців, так розсипали перед нами свої французські, склизкенські, лицемірні компліменти. Вони навіть акредитували до нас свого... „представника“. (Заява про це на Ц. Раді викли-

кала бурхливі оплески.) Не посла, а тільки „представника“. Посла вони обіцяли потім нам дати, коли ми будемо молодцями, коли будемо тримати свій фронт, коли виявимо свою „державну зрілість“.

І вони таки потім прислали своїх офіційних послів, з нотами, з відповідними актами, з урочистими церемоніями. Отже ніби цим офіційно визнали українську державу. Але чого варто їхнє признание, це показалося потім; чого варті всякі офіційні й неофіційні слова представників того громадянства, в якому насильство, обман і брехня на користь паразитів народу є необхідною умовою існування такого ладу, — це ми на своїй шкурі знаємо тепер дуже добре.

Вони вчували нашу силу. Вони бачили, що наш народ визнає нас. І поки ця сила народнього визнання була в нас, доти й світові спекулянти торгувались з нами, дурили нас, намагались використувати нашу силу.

А ми радісно плескали в долоні й пишалися французськими реверансами! Ага, от-то ми вже маємо справжню державність. І цілком натурально, що коли ми існування своєї державности, „справжність“ її ставили в більшу залежність од визнання союзниками, ніж своїми масами, то ми й справу миру вели так, щоб більше подобатись „союзникам“, а не масам.

2. І німецький імперіалізм ближчий.

Та не тільки перед союзниками, а й перед німцями, перед німецьким імперіалізмом ми більше уклонялись, ніж перед своїм народом. У той час, коли большевики поводитись на мировій конференції з німецькими генералами так, ніби вони, большевики, були переможцями, (що самі генерали з обуренням зауважували), коли всім своїм поведженням виразно маніфестували весь час свою клясову й соціальну ворожість до них і навіть не ховали від генералів, що цей мир для них є тільки „передішка“ для зміцнення своїх сил для війни з світовою реакцією й з тими самими генералами, — українська делегація трималася зовсім инчого тону, — „приличного“, миролюбного, навіть почасти дружого. І загалом на мировій конференції в Берестю відносини української делегації до делегації почвірного союзу були кращі, ніж до большевицької делегації.

Це пояснити можна ще й тим, що в цей час велася війна між українським урядом і большевицьким, що почвірний союз, а особливо Німеччина в справі нашої державности грали в наших очах важнішу ролю, ніж якась собі там самочинна „Рада Народніх Комісарів“. Але найголовніше це те, що ці держави, як і „союзники“, по суті, були нам

ближчі, ніж більшовики. Ми в соціальному революцію зовсім не вірили (хоч і говорили в своїх резолюціях за більшовиками гучні слова), ми вірили в непохитність буржуазного ладу, вірили в міцність буржуазних держав, прагнули їй собі такої ж держави „як у людей“, отже їй шукали признання їй підтримки таких солідних фірм, як Германія, Австрія, Англія, Франція, а не якоїсь там дикунської, хаотичної, соціалістичної Великої Росії. І через те почували представників цих солідних фірм рідніщими собі їй потрібнішими.

Німці також бачили нашу відмінність від більшовиків і хвалили нас за це. Насамперед, вони дуже охоче прийняли українську делегацію на мирову конференцію. Цим вони вже немов би визнавали українську державу. Правда, справжнє визнання вони обіцяли нам дати тільки після підписання мирового договору, се-б-то так само, як „союзники“: коли будете молодцями їй дасте нам усе, що нам треба від вас, ми вам заплатимо своїм признанням. Бо їй вони, як і „союзники“, бачили за нами силу, а, головне, бачили багатства України, якими могли скористуватися.

І ми всім своїм поведженням і всіми мировими переговорами обіцяли їм бути „молодцями“ їй заслужити їхнє визнання нашої державности. І, натурально, що дружба з

большевиками не могла нам послужити на користь перед німцями.

3. Мир переможця.

На Берестейській конференції було три контрагенти: почвірний союз, Правительство Совітської Росії й Уряд Української Народньої Республіки. Кожний з контрагентів мав на меті свої цілі й інтереси, які, розуміється, дуже щільно припадати до інтересів других контрагентів не могли.

Почвірному союзові, головним чином, Германії, важно було, щоб Росія зняла з свого фронту війська й тим увільнила їй східну армію для операцій на західному фронті; важно було задержати як не офіційно, то сховано свою окупацію занятої території бувшої Росії; і, нарешті, дуже потрібно було дістати від держав бувшої Росії підпомогу хлібом і сировими продуктами.

Маючи ці цілі, делегація почвірного союзу й вела всі переговори так, щоб на підставі договору російська армія насамперед яко мога швидче перестала існувати. Як і ми, німці теж не дуже вірили в успіх соціалістичної резолюції в Росії, совітське правительство здавалось їм просто хвилевим явищем. Але вони спішили ним скористуватись, щоб той уряд, який прийшов би по большевиках, уже не міг відновити армії.

Як і для „союзників“, так і для німецького імперіалізму формула демократичного миру „без анексії і контрибуцій“ здавалась смішною, дитячою вигадкою. Та й справді: як може який небудь порядний, поважний імперіалізм, одгодований отими самими анексіями та контрибуціями, єдиною суттю існування якого є систематичні контрибуції, як він може прийняти оту вбийчу для всеї істоти його формулу?

Але, сміючись у душі, німецькі генерали пресерйозно трактували виставлені більшевиками формули, вдавали з себе найщиріших оборонців демократичного, справедливого миру й неухильно в той же час простували собі до тої самої анексії й контрибуції.

Більшевики, само собою, дуже добре розуміли, з ким вони мали діло й до кого звертали свої формули. Вони знали, що буде й анексія й у тій чи инчій формі й контрибуція. Але мусіли згожуватись, маючи свої дальші цілі, здійснення яких могло скасувати всякі договори. Який би тяжкий і „похабний“ цей мир ні був, усе ж таки, перш усього, це був мир, це було припинення безглузлого й злочинного нищення сил народніх. Далі цей мир давав „передішку“, давав змогу зібрати й зміцнити революційні сили. А скріплення й розвиток революції в Росії послужили б піддержкою й навіть тов-

чком для соціальної революції на заході, яка, на думку большевиків, неодмінно мусіла з'явитися, яко наслідок колосального струсу війною. Соціальна ж революція в Європі скасувала б усі договори й зобов'язання щодо буржуазних імперіалістичних урядів.

Розуміється, большевики добре здавали собі справу також і з того, через що німці виступали такими прихильниками самоозначення народів у... Росії. Вони добре розуміли, через що саме вони так гаряче обстоювали національно-державні права литовців, лотишів, поляків, білорусів, не говорячи вже про українців. Почвірному союзові було дуже важно, щоб російський велетень яко мога швидче розпався на шматки й щоб ті шматки не можна було легко й швидко зліпити знов тому, хто прийшов би по большевиках і схотів виступити знову проти центральних держав. Большевики це бачили. Але, як вони й самі проголошували принцип вільного самоозначення народів, то нічого не могли сказати проти самоозначення й Курляндії, й Литви, й Польщі, й Білоруси. Україну ж вони визнали й раніще, а на мировій конференції офіційною заявою й згодою на самотійну участь у переговорах окремої делегації від Української Народньої Республіки те визнання ще раз підтвердили. Їм важно було, скіль-

ки можна, вдержати ці території під своїм впливом, не стільки національно-державним, як соціально-політичним. Німцям же так само ходило о те, щоб удержати за собою й під своїм соціально-політичним і державним впливом.

В цій площині й велись усі переговори та торгування, кінчившись розуміється на тому, чого хотів переможець почвірний союз. В початках марта (н. ст.) було підписано мирового договору, по силі якого Росія відмовлялась від усяких претензій на Польшу, Литву, Білорусь (пункт 3), Ліфляндію, Естляндію (пункт 6), Батум, Карс, Ардачан (п. 4), Фінляндію (п. 6) і само собою Україну (п. 6). „Для названих країв не випливають з їх попередньої належності до Росії ніякі обов'язки до неї. Росія зрікається всякого вмішування у внутрішні відносини сих країв. Німеччина й Австро-Угорщина мають намір уладити будучу долю сих країв у порозумінню з їх населенням.“ (Пункт 3-ій).

Що ж до України, то в п. 6-ому говорилося так:

„Росія обов'язується негайно заключити мир з Українською Народньою Республікою й признати мировий договір між сею державою та державами почвірного союзу. Українську територію негайно очиститься від російських військ і російської червоної гвардії.

Росія припиняє всяку агітацію чи пропаганду проти правительства чи публичних установ Української Народньої Республіки.“

Не зважаючи на крик, гвалт і свист своїх політичних та соціальних противників, большевики прийняли цей мир і підписали його. Вони були мудрішими політиками, ніж ті „реальні політики“, що називали їх „фантастами“, „неуками“ й „злочинцями“. Історія насміялася з політично-освічених реальних крутіїв дипломатів, перевернула до гори ногами всі їхні „реальні“ комбінації й підтвердила справедливість позиції, занятої „фантастами“.

4. Німецька опіка не за-ради прекрасних очей.

Як видно з наведеного пункту мирового договору з Росією, почвірний союз узяв під особливу свою опіку українську державність, а українська „соціалістична“ влада не тільки в державній своїй справі шукала захисту й оборони в імперіалістичного почвірного союзу, але й у політично-соціальной. Німецькі генерали ставили навіть спеціальною умовою охорону правительства й публичних установ Укр. Нар. Республіки від агітації й пропаганди большевиків.

Такі сімпатії центрального імперіалізму до України полягали насамперед у тому, що

наша влада й наші „установи“ були не соціалістичні, не ворожі до їхніх установ і не загрожували, як „анархістична“ влада большевиків соціальною заразою їм самим.

Другим же й, мабуть, для того моменту ще більш важним мотивом була економічна сторона справи. Гр. Чернін у своїй промові 24 січня між инчим так говорив з приводу мирових переговорів у Берестю:

„Працюю над миром з Україною й Петроградом. Мир з Петроградом нічого не змінить у нашому дефінітивному становищу... Вивозити Петроград також нічого не може, бо там нема нічого, крім революції й анархії... Заключення миру инакше представляється з Петроградом, инакше з Україною, бо Україна має засоби поживи, які вона може вивозити, коли погодимося в торговельних справах. Справа продовольча є тепер клопотом усього світу й грає скрізь величезну роль.“

Отже всі вищезгадані причини, а також оця економічна умова поставили Україну в дуже вигідне становище на мировій Берестейській конференції.

Насамперед, нашу делегацію було прийнято як делегацію окремої держави, чим сама державність уже майже визнавалась. Потім у конфлікті з большевиками німці виразно стали на бік українців.

Спочатку делегація СРСР Росії визнала українську делегацію як окрему, самостійну й правосильну. Це було в початках мирових переговорів, коли війна Росії з Україною тільки починалась, коли результати сеї війни були ще неясні. Коли ж у Харькові склався Український СРСРський Уряд і коли мирові переговори українців з почвірним союзом зле відбивалися на мирових умовах Росії, большевики прислали від Харьківського Народнього Секретаріату своїх представників, яко єдиних правосильних заступників інтересів України.

Німцям, розуміється, така комбінація була не вигідна, бо тоді б виходив мир не з Україною й Росією, а з самою Росією. Українська делегація запротестувала проти харьківських представників і німці цілковито стали на бік українців, визнавши тільки їх правомочним представництвом від української держави.

Розуміється, німці це робили не заради прекрасних очей України, а також не через те, що вважали це справедливим, або що, дійсно, визнавали українську делегацію справжнім представництвом, або що бачили за українцями таку вже безсумнівну силу. Їм добре були відомі й наші сили, й дійсне становище на Україні. Вони знали, що харьківський Уряд набірав усе більше та більше влади на Україні й що Уряд Центральної

Ради все більш і більш губив значіння. А тим не менше німці вважали тільки його дійсним представником української держави, бо так вважати було для них корисно й потрібно.

І тільки цим можна пояснити ті великі успіхи, які мала українська держава на Берестейській конференції.

РОЗДІЛ XI.

Боротьба за владу.

РОЗДІЛ ХІ.

Боротьба за владу.

1. Дорогі жертви за чужу справу. — 2. Не в особах річ. — 3. Невдалі спроби доброго виходу.

1. Дорогі жертви за чужу справу.

Одночасно з мировими переговорами в Берестю провадилась далі війна на Україні. І провадилась не на користь Центральної Ради.

Як сказано, це була війна впливом. Ні большевики, ні ми не мали реґулярного, дисциплінованого війська, яким можна було розпорятися по волі керуючого центра, не зважаючи на те, що й як собі там думало й почувало те військо.

Наш вплив був меньчий. Він був уже остільки малий, що ми з великими труднощами могли складати якісь невеличкі більш менш дисципліновані частини й висилати їх проти большевиків. Большевики, правда, теж не мали великих дисциплінованих частин, але їхня перевага була в тому, що всі наші широкі маси салдатства не ставили їм ні-

якого опору або навіть переходили на їхній бік; що майже все робітництво кожного міста ставало за ними; що в селах сільська голота явно була большевицька; що, словом, величезна більшість самого українського населення була проти нас.

І, розуміється, при таких умовах ми не могли мати перемоги. Місто за містом, губернія за губернією стали переходити до рук большевиків. Спочатку Харківщина, потім Катеринославщина, далі й серце України — Полтавщина.

Ми робили надлюдські усилля, щоб спинити цю „навалу“, як ми називали, щоб прихилити на свій бік інертні до нас наші ж салдатські маси. Але вони навіть у самому Києві не виявляли ніякого бажання битись проти большевиків, братались з ними, переходили до них. Український Уряд не міг покластися ні на одну з тих частин, що стояли в Києві, й навіть для власної охорони не мав вірної частини. Часто бувало, що при Генеральному Секретаріаті, при будинкові, де засідало Правительство, на караулі стояли частини з большевицьким настроєм. Коли б вони мали більше ініціативи, то любого вечора могли б арештувати весь Уряд, вивести його в поле й розстріляти.

Єдиною активною мілітарною нашою силою була наша інтелігентна молодь і частина

національно-свідомого робітництва, яке гаряче стояло за українську державність, розуміючи за нами ту державність так само, як і ми її розуміли. Це, дійсно, були герої, самовіддані, одважні й послідовні до найбільшого кінця — до смерти. І не можна без великого болю й сорому згадати, як ми цвіт нашої нації, найкращий елемент її посиляли на смерть в ім'я боротьби за чужу нам державність, за охорону панування вічно ворожих до нашого національного відродження клас на Україні.

Але й ці жертви не помагали.

Наша молодь, студенти, гімназисти, наш найактивніший елемент пролетаріату гинув без пуття й без надії на перемогу. Большевизм непереможним вогнем обхоплював усе більші й більші простори української землі.

2. Не в особах річ.

Не бачучи, не хотючи бачити справжніх причин наших неуспихів, наші керуючі партії стали шукати їх в особах. Невдоволення впало на генерального секретаря військових справ С. Петлюру. Соціалдемократична фракція Центральної Ради взяла його діяльність під сувору критику. Йому було поставлено в вину й його любов до парадів, до зовнішніх ефектів, його нездатність до організаційної праці, його неуцтво в вій-

ськових справах, його метушливість і саморекламу.

Багато з цих закидів мало рацію. Та й звідки, наприклад, могло з'явитися у С. Петлюри знання військового діла, коли він ніколи навіть не був у війську, військовим же чоловіком уважався через те, що служив на фронті під час війни урядовцем Союзу Городів і носив напіввійськову одіж. У Військовий Генеральний Комітет його було вибрано не за його належність до війська, а через те, що він себе заявив членом соціалдемократичної партії*).

Так само справедливі були закиди що до парадів, самореклами, нездатности до широкої організаційної праці й інші хиби його як військового секретаря.

Але, розуміється, той закид, що він найбільше завинив у наших неудахах, не є справедливий. Коли б на місці С. Петлюри був самий геніальний чоловік, він нічого не зробив би, бо участь у наших неудахах брали сили більші за сили окремої особи.

---

*) Колись він був в с-д. партії, потім під час реакції як багато колишніх „революціонерів“ від неї одстав, не хотів брати участі в нелегальних революційних організаціях партії і навіть перед самою революцією заявляв, що до партії не належить. Але під час революції на першому військовому з'їзді знов заявив себе, як соціалдемократ.

І то підтвердилося дуже добре, коли соціально-демократична фракція одкликала з уряду С. Петлюру й замість його поставила на генерального секретаря військових справ М. Порша. М. Порш так само, як і С. Петлюра, не мав ніякого знання військової справи, але фракція сподівалась, що він виявить інші якості, яких бракувало С. Петлюрі, й урятує справу.

Але справу не було врятовано. Не в особах була річ. Коли б ожив Олександр Македонський чи Наполеон і захотів допомогти Центральній Раді та Генеральному Секретаріатові, то й то не допомогло би. Єдина поміч, єдиний рятунок був не йти всупереч з настроями мас, згодитись на їхнє бажання зміни влади й її соціальної політики, тим зберегти цю владу в національно-українських руках і не внести в маси конфлікту між національною й соціальною ідеєю. Не треба було національну ідею, всю справу національного відродження нашого народу робити справою буржуазного демократизму й тим баламутити широкі маси й одвертати активний елемент їх, пролетаріат, від самої ідеї національного відродження. Треба було бути, принаймні, розумними політиками, коли не могли бути добрими соціалістами: треба було зрозуміти дух часу, його тенденції й не випускати влади з українських рук.

3. Невдалі спроби доброго виходу.

Правда, для об'єктивності треба зазначити, що серед самих членів Ц. Ради й Г. Секретаріату були люди, які бачили безнадійність боротьби за владу нашого розуміння; вони бачили, що ця боротьба йде не стільки з руським большевизмом, не стільки з Російським Совітським Урядом, як з власними народніми масами, якими тільки користувався й керував Російський Совітський Уряд. Цим людям уже було видно, що влади нам не утримати. Ні влади ні „свої лінії“. І що для національної справи буде дуже погано, коли ту владу силою, збройною боротьбою віднімуть од нас. Тоді влада перейде не в укр.-національні руки й усі здобутки національного відродження будуть загрожені. І через те ці люди згожувались і на перевибори Ц. Ради, й на прийняття лозунгу „вся влада радам“, і навіть на переворот, на насильне скинення Уряду, але українськими ж силами.

Такий намір перевороту, між инчим, був у деяких членів лівої течії партії укр. с-р-ів. Це були переважно члени Російських Установчих зборів. Після розгону цих зборів большевиками, ліві українські есери, члени цих Уст. Зборів увійшли в порозуміння з Радою Народніх Комісарів що до утворення на

Україні української радянської влади. Вони мали приїхати до Києва й тут за допомогою місцевих лівих елементів як українців так і неукраїнців зробити виступ проти Центральної Ради й захопити владу в свої руки. З Харківським Народнім Секретаріатом вони також очевидно порозумілися б і таким чином національний характер совітської влади на Україні був би забезпечений.

На жаль цей план не удався. Змовщики, приїхавши до Києва, тримались необережно, не підготували сил і значну частину їх було арештовано в помешканню Центральної Ради комендантом Києва соціалдемократом Ковенком. Правда, їх було незабаром випущено, але вся справа „провалилась“.

В самому Генеральному Секретаріаті також виникали подібні плани. Голова Генерального Секретаріату, бачучи безнадійність і шкідливість дальшої боротьби, запропонував на одному з „вужчих“ засідань Генерального Секретаріату, (що складалось з 5 чи 4 членів Уряду, які, власне, керували всією політикою) такий план. Ті члени Г. Секретаріату, які останніми часами маніфестували себе „лівими“, які часом виявляли дуже революційну фразеологію, як, наприклад, М. Порш, повинні були виступити проти другої частини Генерального Секретаріату, арештувати голову Секретаріату й ще де-

яких членів, узяти владу в свої руки, й оголосити владу рад, перевибори Ц. Ради й негайно вступити в мирові переговори з Радою Народніх Комісарів. Таким чином, на мою думку, влада лишилась би в національних руках, за неї зразу встали б усі індеферентні в боротьбі з большевиками нац.-українські військові частини й припинилась би війна з Росією. Мало того: коли б цей план було переведено, історія революції на Україні пішла би зовсім инчими шляхами, не такими трудними, болючими й часом ганебними та й надзвичайно шкідливими для самої національної справи, не кажучи вже про політично-соціальну.

Але цей план було одкинено. Він, правда, вимагав розбиття нашої єдності. Це була велика ціна, але необхідна й, тепер можна сказати сміливо, вже потрібна. Вже та єдність ставала шкідливою навіть у чисто-національній справі. Вона кувала, гіпнотизувала й паралізувала більш сміливих і революційних. Кожний боявся бути першим, що візьме на себе відповідальність перед усією нацією за розбиття єдиного національного фронту. Кожний страхався осуду історії. Кожному було жаль давати своє ім'я на риск.

Бо головним усе ж таки фактором нашої непіддатливості на соціалістичну революцію на Україні було наше недовірря в успіх її,

а також відсутність гарячого бажання боротись за таку революцію, не зважаючи на те, чи буде успіх чи ні, в ім'я самої ідеї соціалізму й пропаганди його ділом, акцією, самим життям. І це, головним чином, не дало одваги прийняти цей план. І ті самі „ліві“ наші „соціалісти“ М. Порш і М. Ткаченко, які так гаряче виступали проти коаліції, за владу революційного пролетаріату та селянства, які один час здобули собі навіть реноме „майже большевиків“, (особливо М. Порш, який дуже добре умів володіти революційною фразеологією), ці самі „ліві“ найрішучіше стали проти цього плану. „Бути непохитними! Вести свою лінію до кінця. Ніяких хитань і вагань“.

І „своя лінія“ провадилась далі, хоч многі в неї вже не вірили, хоч вона декому здавалась уже помилковою, безнадійною й навіть шкідливою. Одним з таких був і я. Після одкинення мого плану я рішив скласти з себе відповідальність за дальший хід подій і вийти з Уряду. Виступити самому за здійснення мого плану я не мав можливості, бо я ж стояв увесь час на чолі того Уряду, який так боровся з большевиками, й через те моє ім'я не могло викликати довіря в революційно настроєних масах. Єдине, що я міг зробити, це віддати своє ім'я й самого себе, як „контрреволюціонера“ на арешт,

в ім'я врятування національної ідеї в масах і для збереження влади в українських руках.

Це також не вдалося й мені лишалося тільки відійти від тої політики, яку я вже не міг провадити з щирістю й вірою в її справедливість, як то робив раніше.

Моє бажання вийти з Уряду й заяву про це фракціям тим легше було здійснити, що в цей же час есерівська фракція Центральної Ради стала виявляти рішуче бажання взяти провід усієї політики в свої руки. Формальне право на це вона мала разураз, бо вона кількістю своїх голосів покривала всі інші складені до купи фракції. До сього часу вона не одважувалась на це, віддаючи провід соціалдемократам. Але тепер, коли той провід доводив до не таких уже блискучих наслідків, коли есерівська фракція могла й сама досягти подібних, коли не-удачі ставали все дошкульнішими, а невдоволення Г. Секретаріатом все більшим, вона рішила скористуватися своїм правом більшості голосів і взяти урядовий провід у свої руки.

Отже настала друга криза українського Уряду. Соціалдемократи висміювали есерів за цю кризу й за їхнє бажання влади, називали дітлахами, які вже вийшли з під опіки няньки-соціалдемократії, бажали їм на ділі показати себе дорослими, але все

ж таки уступитися мусіли, залишивши в кабінеті міністрів „для єдності фронту“ тільки двох соціалдемократів — М. Ткаченка й Д. Антоновича.

РОЗДІЛ XII.

**Проголошення
самостійности України
(22 січня 1917 року).**

РОЗДІЛ XII.

Проголошення самостійности України (22 січня 1917 року).

1. Заручини хуторянки з товарним джентельменом. —
2. Четвертий Універсал У. Ц. Ради. — 3. Вигнання хуторянки з хутора.

1. Заручини хуторянки з товарним джентельменом.

Але ця криза сталася тоді, коли большевики, захопивши майже всю Україну, наближалися вже до Києва, коли київське робітництво, підбадьорене й підсилене цим наближенням, готувалось до рішучого виступу проти нас зсередини, коли лишалось дуже-дуже мало надій на врятування ситуації.

Одним із засобів цього рятунку було скликання чергової сесії Великої Центральної Ради. Малося на увазі на цій сесії вирішити декільки важних питань і тим, може, трохи підкріпити себе.

Такими питаннями були: земельне питання й самостійність української держави.

Есери настійно домагалися переведення

закону про соціалізацію землі. Не здаючи собі добре справи з того, що, власне, є ота „соціалізація“, вони (та й навіть інші фракції Ц. Ради) гадали, що проголошенням сеї реформи вдасться заспокоїти широкі маси селянства й пригорнути їх на свій бік.

Що ж до самостійності України, то проголошення цієї форми нашої державності вимагалось з усією необхідністю й неминучістю тою ситуацією, яка складалася. Насамперед, проголошення Росією війни Україні само штовхало на розрив федеративних відносин. Український Уряд мав і формальне, й моральне право не вважати себе в зв'язку з тою державою, яка була з Україною в стані війни. Фактично ж ця самостійність уже була. Уже були самостійні міжнародні зносини, було своє окреме військо, свій фронт, свої всі державні установи. Фактичний стан річей вимагав з залізною послідовністю дальшого свого розвитку й довершення. Так, наприклад, той факт, що Російський Совітський Уряд проголосив нам війну й провадив її між инчим і тим, що не давав нам з центральної скарбниці грошових знаків, примусив нас до введення своєї власної монети.

Так само в цей же час було закінчено відділення суду від російського центру. Правда, український Уряд не посмів порушити характеру всієї системи цього суду, залишивши її

в суті своїй такою, як вона була й за царів. Тільки замість російського Сенату було утворено Український Сенат та ще пороблено деякі дрібні зміни, які не мали ніякого впливу на суть цього охоронного органу буржуазного ладу. Але цілком самостійний, не залежний від яких будь центральних вищих судових інституцій був свій український суд, навіть зовсім такий, „як у людей“, се-б-то з своєю власною „старою мацапурою“—Сенатом.

А що найбільше довершало самостійницьку форму державности України, так це те, що й Франція, й Англія, й інші держави, нарешті, дали своїх офіціальних представників при Українській Народній Республіці. Антанта тепер це, очевидно, вже забула й ніяк не могла останніми часами (особливо під час мирової конференції в Парижі) цього пригадати. Отже для того, щоб нагадати ці давно-забуті моменти так хутко зів'ялого кохання галантних „союзників“ до молодесенької селянської красуні я приведу в усій точности найважливіші їхні любовні листи-документи.

Ось один із перших „зальотів“. Відносини ще не ясні. Галантний джентельмен ще не зовсім певний, що має прекрасна хуторянка. Отже один із перших листів звучить так:

**„Mission Militaire Française
en Russie.**

Front SO.

Kiev, le 5/18 Décembre 1917.

Texte des paroles adressées à
Monsieur Vinnitchenko, Premier
Secrétaire général de la Répu-
blique Ukrainienne, par le Général
Tabouis de la Mission Militaire
Française au front sud-ouest le
5/18 Décembre 1917.

Les Puissances Alliés n'ont pas encore pris une décision officielle vis-à-vis de l'Ukraine, mais j'ai déjà été chargé de transmettre à M. Choulguine la sympathie des Alliés pour les efforts que fait le Gouvernement Ukrainien dans le but de rétablir l'ordre, de reconstituer une force de résistance et rester fidèle aux Alliés.

J'avais cru de mon devoir de ne pas attendre un Mandat officiel et de vous demander de m'entretenir avec vous, dans le but de ne pas perdre un temps précieux, de ne pas être pris au dépourvu si le moment venait d'agir, et par suite de préparer les matériaux d'une discussion éventuelle relativement aux secours financiers et techniques que les Alliés pourraient fournir à l'Ukraine pour l'aider dans son oeuvre gigantesque d'organisation et de relèvement.

Je suis heureux d'avoir pris cette initiative, car hier soir j'ai reçu ordre de vous inviter, en vue d'une aide financière et technique que la France pourrait apporter à l'Ukraine, à préciser

et à faire transmettre à l'ambassade de France au plus tôt, le programme que le Gouvernement Ukrainien pense réaliser et les besoins correspondants.

Par cette démarche que je fais, le premier, vous pouvez vous rendre compte que les sympathies de la France à votre endroit sont réelles et effectives.

TABOUIS.“

**(Військова Французська Місія
в Росії**

Фронт П.-С.

Київ 5/18 грудня 1917

Текст слів адресованих Панові Винниченкові, першому генеральному Секретареві, генералом Табуї з французької Військової Місії південно-східного фронту 5/18 грудня 1917.

Союзницькі Держави ще не прийняли офіційного рішення відносно України, але мені вже було доручено передати п. Шульгину симпатію союзників до тих зусиль, які робить Український Уряд в цілях установаження порядку, відновлення опірної сили й бажання лишитись вірними союзникам.

Я вважаю своїм обов'язком не чекати офіційного мандату й прохати побачення з вами, щоб не губити дорогоцінного часу, щоб не бути захопленим зненацька, коли б прийшов час акції, й значить приготувати матеріали

евентуальної дискусії що до фінансової та технічної допомоги, яку союзники могли б дати Україні, щоб допомогти її велетенській роботі організації та відродження.

Я є щасливий тим, що виявив цю ініціативу, бо вчора ввечері я одержав наказ по-прохати вас, в цілях фінансової та технічної допомоги, яку Франція може дати Україні, зазначити точніше й передати в французську амбасаду якомога швидше програм, який Український Уряд гадає реалізувати й відповідні потреби.

Мій захід, котрий я роблю перший, може вас запевнити в тому, що симпатії Франції відносно вас суть реальні та дійсні.

ТАБУЇ.)

Отже, як видно, в цій „записочці“ ще помітно обережність ловкого, досвідченого ловеласа: нема, наприклад, ніякого звернення й у підпису нема ніжностей. Але вже є деякі натяки на можливість чогось „серйознішого“.

І от те серйозніше вже є в другому листі. Тут уже джентельмен, очевидно, докладніше розвідався про хуторяночку, про її чудові лани, про отари, про цукор і т. д. і одважився заговорити виразніше. Уже є й звернення й ніжність у підпису.

Точний текст цього документу такий:

„Le Général
Commissaire de la République

République Française

Kiev, le $\frac{21 \text{ Décembre } 1917.}{3 \text{ Janvier } 1918.}$

Le Général Tabouis, Commissaire de la République Française auprès du Gouvernement de la République Ukrainienne, à Monsieur le Secrétaire Général aux Affaires Etrangères de la République Ukrainienne.

Monsieur le Secrétaire Général.

J'ai l'honneur de vous prier de porter à la connaissance du Gouvernement de la République Ukrainienne, que le Gouvernement de la République Française m'a désigné comme *Commissaire de la République Française auprès du Gouvernement de la République Ukrainienne.*

Je vous demanderai, en conséquence, de bien vouloir me faire savoir quel jour et à quelle heure je pourrai faire au chef du Gouvernement ma visite solennelle de présentation officielle.

Veillez, Monsieur le Secrétaire Général, agréer l'assurance de ma haute considération.

TABOUIS.“

(Генерал
Комісар Республіки

Французська Республіка

Київ $\frac{21 \text{ грудня } 1917}{3 \text{ січня } 1918}$

Генерал Табуї, Комісар Французської Республіки при Уряді Української Республіки, Пану Генеральному Секретареві закордонних справ Української Республіки.

Пане Генеральний Секретаре!

Маю честь прохати вас довести до відома Уряду Української Республіки, що Уряд Французської Республіки призначив мене яко Комісара Французської Республіки при Уряді Української Республіки.

В наслідок цього я прохаю вас повідомити мене, в який день і час я зможу скласти мою урочисту офіціальну візиту голові уряду.

Прошу прийняти, пане Генеральний Секретаре, запевнення в моїй глибокій пошані.

ТАБУЇ.)

Нарешті, її „оглядини“ відбулися 4-I-18 (н. ст.). Урочисто її парадно з'явилися джентельмени до хуторянки її з усіма відповідними процедурами передали офіціальний папер у руки українського Уряду, яким Франція признавала українську державу.

Після того генерал Табуї, офіційний представник посилав папера, в якому ще раз наводить текст ноти свого Уряду. Цей папер такий:

„Le Général
Commissaire de la République

République Française

Nr. 11.

Kiev, le 29/11 Janvier 1918.

Le Général Tabouis, Commissaire de la République Française auprès du Gouvernement de la République Ukrainienne, à Monsieur le Secrétaire d'Etat aux Affaires Etrangères du Gouvernement de la République Ukrainienne.

Le 5/19 décembre, dans une entrevue à laquelle assistaient M. Vinnitchenko, Président du Conseil, et les Secrétaires d'Etat aux Affaires Etrangères, aux Finances, au Ravitaillement, aux Voies et Communications, à la Justice, j'ai eu l'honneur de présenter la demande suivante:

„Monsieur le président du Conseil,

„Désirant confirmer ses intentions amicales envers la République de l'Ukraine, le gouvernement de la République française m'a fait savoir par télégraphe (le seul moyen de communication existant actuellement) qu'il me nommait représentant

de la République française auprès du gouvernement de la République de l'Ukraine.

„Voici bientôt un an que je me trouve sur le territoire de l'Ukraine. Pendant ce temps, j'ai eu l'occasion d'étudier l'histoire de l'ancienne Ukraine, j'ai suivi avec attention le développement de son mouvement national et j'ai pu constater les efforts accomplis par la République de l'Ukraine dans le but de créer et d'établir les forces morales et physiques nécessaires à l'organisation d'un Etat. Tout cela, je l'ai suivi avec un intérêt toujours croissant et je suis heureux et fier, Monsieur le président, de voir qu'aujourd'hui cet intérêt n'est pas seulement personnel, car en me nommant son représentant, le gouvernement de la République française approuve ma manière d'agir et m'autorise à poursuivre officiellement les excellentes relations qui se sont déjà établies entre nous. Je vous apporte l'assurance formelle que la France, qui est la première à faire ce geste décisif, soutiendra de toutes ses forces morales et matérielles la République de l'Ukraine dans les efforts qu'elle accomplira pour continuer à marcher dans la voie que se sont tracée les Alliés et qu'ils poursuivront sans hésitation à l'avenir en pleine connaissance de leurs droits et de leurs devoirs, devant la démocratie du monde entier et de l'humanité.

„Personnellement, je me consacrerai à cette tâche avec toute l'énergie d'un soldat et avec le coeur d'un Français.“

Depuis cette date, *la France est entrée en relations officielles avec l'Ukraine.*

Vu la marche rapide des événements et pour éviter toute perte de temps, j'ai l'honneur de vous prier de bien vouloir me faire tenir cette réponse aussitôt que possible.

TABOUIS.“

(Генерал
Комісар Республіки
№ 11

Французська Республіка

Київ 29/11 січня 1918

Генерал Табуї, Комісар Французської Республіки панові Генеральному Секретареві закордонних справ Уряду Української Республіки.

5/19 грудня, підчас побачення, в якому брали участь п. Винниченко, президент Ради й Генеральні Секретарі по справах закордонних, фінансових, продовольчих, шляхів і сполучення і юстиції, я мав честь представити слідуєчу заяву:

„Пане Президенте.

„Бажаючи затвердити свої дружні наміри що до Української Республіки, Уряд Французської Республіки повідомив мене телеграфічно (єдиний засіб сполучення, котрий тепер

істнує), що він призначає мене представником Французької Республіки при Уряді Української Республіки.

„Вже скоро рік, як я нахожуся на території України. За цей час я мав нагоду простудіювати історію старої України, я з увагою слідкував за розвитком її національного руху й я міг сконстатувати усилля, виявлені Українською Республікою в цілях утворення й затвердження моральних і фізичних сил, необхідних для організації Держави. За всім цим я слідкував з цікавістю, яка щораз збільшувалась і я є щасливий та гордий, пане президенте, бачити, що сьогодні цей інтерес не є тільки персональний, бо, призначаючи мене представником, Уряд Французької Республіки ухвалює мої заходи й уповноважує мене продовжувати офіційно ті прекрасні відносини, котрі вже утворилися поміж нами. Я приношу вам офіційне запевнення в тім, що Франція, котра перша робить цей рішучий крок, підтримуватиме всіма своїми силами Українську Республіку в тих усилях, яких вона вживе, щоб продовжувати свій хід по шляху, який накреслили собі союзники й по котрому вони йтимуть і надалі без вагань у повній свідомості своїх прав і обов'язків відносно демократії цілого світу й людськості.

„Особисто я віддамся цьому завданню з усією енергією салдата й з серцем француза.

Рахуючи від сьогодні Франція увійшла в офіціальні відносини з Україною.

З огляду на швидкий хід подій і для того, щоб не губити часу, маю честь прохати вас дати мені відповідь на це яко мога швидче.

ТАБУЇ.)

Таким чином, говорячи словами генерала Табуї „починаючи з сеї дати (отже, значить з 29/11 січня 1918 року) Франція вступила в офіціальні відносини з Україною.“ Заручини одбулися. Хуторянка затяглася аж до поту в панський корсет, натягла на робочі, мозолясті, червоні руки білесенькі панські рукавички й запишалась на всю губу.

А в тих же днях і від Англії Головою Генерального Секретаріату було одержано та-того документа:

„Représentant
de la
GRANDE BRETAGNE

A Son Excellence le Président
du Conseil des Ministres de la
République Nationale Ukraini-
enne.

Excellence!

J'ai l'honneur de Vous informer que le Gouvernement de Sa Majesté Britannique m'a nommé, par la voie télégraphique, la seule possible actu-

ellement, Représentant de la Grande-Bretagne en Ukraine.

Mon Gouvernement m'a chargé de vous donner l'assurance de sa bonne volonté. Il appuyera de toutes Ses forces le Gouvernement Ukrainien dans la tâche qu'il a entreprise de faire oeuvre de bon gouvernement, de maintenir l'ordre et de combattre les Puissances Centrales, ennemies de la Démocratie et de l'Humanité.

En ce qui me concerne en particulier, j'ai l'honneur, Monsieur le Président, de Vous donner l'assurance de mon entier concours pour la réalisation de Notre idéal commun.

PIGTON BAGEE

Représentant de la Grande-Bretagne en Ukraine."

**(Представник
Великобританії**

Його Ексцеленції Президенту
Ради Міністрів Української На-
родньої Республіки.

Ексцеленціє!

Маю честь повідомити вас, що Уряд його Великобританської Величності призначив мене телеграфічною дорогою, яка зараз оди-ноко можлива, представником Великобританії на Україні.

Мій Уряд доручив мені запевнити вас у його добрих намірах. Він підтримуватиме з

усіх своїх сил Український Уряд у завданнях, які він розпочав що до створення доброго управління, підтримання порядку й поборювання Центральних Держав, ворогів демократії й людськості.

Що торкається мене особисто, я маю честь, пане президенте, запевнити Вас у повній відданості для реалізації нашого спільного ідеалу.

ПІКТОН БАҒЕ

(представник Великобританії на Україні.)

Отже, значить, українська державність була офіційно й недвозначно визнана нами двома головніщими державами „союзників“. (Чого варті такі признання й як ґалантні кавалєри, не червоніючи, можуть цілковито забути всі свої присягання й запевняння хуторяночкам, це ми побачимо далі).

А цим самим уже остаточно вирішалося питання про самостійне існування України. Необхідно було тільки це зафіксувати офіційним державним актом, що й зроблено було 4-м Універсалом.

Це необхідно було зробити ще й для того, щоб докінчити мирові переговори в Берестю: без оголошення себе самостійною державою ми не мали в повній мірі права заключити мир.

Отже в результаті всіх цих обставин і причин з'явився 4-й Універсал Української Центральної Ради.

Його було видано ще за Генерального Секретаріату. Але в йому вже Генеральний Секретаріат переіменовувався в Раду Народніх Міністрів. Есерам хотілося почати своє державне провідництво з нової назви, але соціалдемократична фракція не дозволила мені, як я того хотів, виступити з Уряду раніше, ніж станеться ця зміна, щоб тим заманіфестувати, що й перша Рада Народніх Міністрів почалася під впливом і провідництвом соціалдемократії. Отже перша Рада Народніх Міністрів мала ще старий склад Уряду, й тільки через кілька днів я здав свої обов'язки голови Ради Народніх Міністрів перед Комітетом Ц. Ради. Головою нового кабінету було призначено есера Голубовича, при чому більшість у кабінеті стала також есерівська.

Всі вирішені на цій сесії питання й прийняті постанови, висловлені в 4-ому Універсалі, мав виконати вже новий Уряд.

Четвертий же Універсал звучить так:

2. Четвертий Універсал У. Ц. Ради.

„Народе України!

Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській Землі вільна Українська На-

родня Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю й право робочого люду!

Та в трудну годину народилась воля України. Чотири роки жорстокої війни обезсилили наш край і народ. Фабрики не виробляють товарів. Підприємства здержують свою працю, залізні дороги розбиті, гроші падають у ціні. Скількість хліба зменшується. Наступає голод. По краю розмножилися вагаги грабіжників і убийників, особливо, коли з фронту рушило російське військо, творячи криваву різню, безлад і руїну на нашій землі.

З приводу всього того не могли відбутися вибори до Українських Установчих Зборів у визначенім нашим попереднім Універсалом реченці й не могли відбутися ті Збори, визначені на нинішній день, щоб перебрати з наших рук тимчасову найвищу революційну власть над Україною, установити лад у нашій Народній Республіці й зорганізувати нове Правительство.

А тим часом петроградське Правительство Народніх Комісарів виповіло війну Україні, щоб повернути вільну Українську Республіку під свою власть, і посилав на наші землі свої війська — червону гвардію, большевиків, які граблять хліб у наших селян і без ніякої заплати вивозять його в Росію, не зоставляючи навіть зерна, при-

готовленого на засів, убивають невинних людей і сіють усюди анархію, убийство й злочин.

Ми, Українська Центральна Рада, робили всякі заходи, щоб не допустити до тої братовбийчої війни двох сусідніх народів, але петроградське Правительство не пішло нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою.

Крім того те ж саме петроградське Правительство Народніх Комісарів починає проволікати заключення мира й закликає до нової війни, називаючи її „святою“. Знов поллеться кров, знов нещасний робочий люд буде мусіти приносити в жертву своє життя.

Ми, Українська Центральна Рада, вибрана з'їздами селян, робітників і салдатів України, в ніякім разі не можемо згодитися на те, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ бажає мира й мир повинен прийти можливо як найскорше.

Та для того, щоб ні російське Правительство, ні ніяке инше не ставило перешкод Україні в установленню того бажаного мира, для того, щоб повести свій край до ладу, творчої праці, закріплення революції й нашої волі, ми, Українська Центральна Рада, оповіщаємо всім горожанам України:

Віднині Українська Народня Республіка стає самостійною, від нікого не-

залежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу.

З усіма сусідніми державами, а саме: Росією, Польщею, Австрією, Румунією, Туреччиною й іншими ми бажаємо жити в згоді й приязни, але ніяка з них не може вмішуватися в життя самостійної Української Республіки.

Власть у ній буде належати тільки до народу України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу — селян, робітників і салдатів та виконуючий орґан, який віднині буде називатися Радою Народніх Міністрів.

І отсе, перш усього, поручаємо Правительству нашої Республіки, Раді Народніх Міністрів, від сього дня вести початі вже мирові переговори з осередніми державами вповні самостійно й довести їх до кінця, не звертаючи уваги на ніякі перешкоди з боку яких небудь інших частей бувшої російської імперії, та встановити згоду, щоб наш край почав своє життя в спокою й мирі.

Щодо так званих большевиків і інших напасників, які розграблюють і руйнують наш край, то поручаємо Правительству Української Народньої Республіки твердо й рішучо взятися за боротьбу з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо, щоб вони, не

жаліючи свого життя, обороняли добробут і волю нашого народу. Народня Українська Держава повинна бути очищена від насланих з Петрограду набмних наїздників, які нарушують права Української Республіки.

Безмірно тяжка війна, почата буржуазними правительствами, вимучила наш народ, винищила наш край, знівечила добробут. Тепер сьому треба покласти край.

Одночасно з тим, коли армія буде демобілізуватися, поручаємо розпускати салдатів, а після затвердження мирових договорів розпустити армію зовсім, на місце постійної армії завести народню міліцію, щоб наше військо служило обороні робочого люду, а не забаганкам пануючих верств.

Знищені війною й демобілізацією місцевости мають бути відбудовані при помочи державного скарбу.

Коли наші вояки вернуться додому, народні ради — громадські й повітові й городські думи мають бути перевибрані в часі, який буде установлений, щоб і вони мали в них голос. Міжтим, щоб установити таку власть, до якої мали-б довірря й яка спіралася-б на всі революційно-демократичні верстви народа, має Правительство додати до помочи місцевим самоврядуванням ради робітничо-селянських і салдатських депутатів, вибраних із місцевих людей.

В земельних справах комісія, вибрана на останній сесії Центральної Ради, вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власності й соціалізацію землі згідно з нашою постановою на 7 сесії.

Сей закон буде розглянено за кілька днів на повній сесії Центральної Ради й Рада Міністрів уживе всіх способів, щоб передача землі земельними комітетами в руки трудящих відбулася ще з початком весняних робіт.

Ліси, води й усі підземні багатства, як добро українського трудового народу, переходять у розпорядження Народньої Української Республіки.

Війна забрала для себе всі трудові сили нашої країни. Більшість підприємств, фабрик і робітень виробляли тільки те, що було необхідне для війни, й народ зостався зовсім без товарів. Тепер війні кінець.

Раді Народніх Міністрів поручаємо негайно пристосувати всі заводи й фабрики до мирних обставин, до виробу продуктів, необхідних для робочих мас.

Та сама війна дала сотки тисяч безробітних і інвалідів. В самостійній Народній Республіці України не повинен страждати ні один трудящий чоловік. Правительство Республіки має підняти промисл держави, має зачати творчу роботу по всіх галузях, де всі

безробітні могли-б знайти працю й приложити свої сили, й прийняти всі міри для забезпечення покаліченим і потерпівшим від війни.

При старім ладі торговці й всілякі посередники наживали на бідних, пригнічених клясах надмірні капітали.

Відтепер Українська Народня Республіка бере в свої руки найважніші області торгівлі й усі доходи з неї обертає на користь народу.

Торговлю товарами, які мається привозити зза границі й вивозити за границю, вестиме сама наша держава, щоб не було такої доріжні, через яку завдяки спекулянтам терплять найбільшійшій верстви.

Для виконання сього поручаємо Правительству Республіки виробити й представити до затвердження закони про се, а також про монополі заліза, вугля, шкур, тютюну й інших продуктів і товарів, з котрих податки найбільше обтяжували робочі кляси в користь нетрудових.

Так само поручаємо установити державно-народню контролю над усіма банками, що через кредити нетрудовим клясам помагали експлуатувати трудові маси. Відтепер кредитова поміч банків має йти передовсім на піддержку трудовому населенню й на розвиток народнього господарства Української Народньої Республіки, а не для спекуляції й ріжнородної банкової експлуатації.

На ґрунті анархії, неспокоїв у життю й недостачі продуктів зростає невдоволення серед деяких частин населення. Тим невдоволенням користуються різні темні сили й тягнуть неосвідомлених людей до старих порядків. Сі темні протиреволюційні сили бажають знову піддати всі вольні народи під одно царське ярмо — Росії. Рада Народніх Міністрів повинна безпощадно боротися з усіма контрреволюційними силами й кожного, хто призиває до повстання проти самостійної Української Народньої Республіки й до повороту старого ладу, — карати яко за державну зраду.

Всі демократичні свободи, проголошені Третім Універсалом Української Центральної Ради, потверджується й окремо проголошується: в самостійній Українській Народній Республіці всі народи користуються правом національно-персональної автономії, яку признано за ними законом 22 січня.

Все перечислене в Універсалі, чого не встигнемо виконати ми, Центральна Рада й наша Рада Міністрів, у найблищій тижні виконають, справдять і до остаточного ладу доведуть Українські Установчі Збори.

Ми поручаємо всім нашим громадянам перевести вибори як найбільш енергично, підняти всі зусилля, щоб підрахунок голосів був закінчений як найскорше, щоб за пару

тижнів зібралися наші Установчі Збори, — найвищий господар і управитель нашої землі, й Конституцією нашої незалежної Української Народньої Республіки закріпили свободу, порядок і добробут на добро всього трудового народу її на тепер і на будучі часи. Сей найвищий наш орган має рішити про федеративну зв'язь з народніми республіками колишньої російської імперії. До того ж часу всіх горожан самостійної Української Народньої Республіки зазиваємо стояти непохитно на сторожі добутої свободи й прав нашого народу й усіма силами боронити свою долю від усіх ворогів селянсько-робітничої Української Республіки. Українська Центральна Рада. У Києві. 9 (22) січня 1918 р.“

3. Вигнання хуторянки з хутора.

Бідна хуторянка в буржуазних рукавичках на селянських репаних руках! Як їй хотілось одночасно й з галантними паничками женихатись і свого колишнього коханця простого робітника задобрити. Як вона то перед паничами пудрилась, панію прибіралася, по панськи язика ламала, то з парубком обнімалась, йому надії подавала, навіть до... большевицьких поцілунків доходила. Тільки б не сердився та хутора не підпалив: і соціалізацію йому обіцяла, й монополізацію торгу, й навіть... трохи-трохи не націоналі-

зацію банків: „державно-народній контроль над усіма банками“, бо, мовляв, оті поганці паничі до сього часу страшенно обижали простих парубків, банки, мовляв, до сього часу „через кредити помагали нетрудовим клясам експлуатувати трудові маси“. Ну, тепер, любий мій, уже зась паничам — буде мій (ну, та й твій: „державно ж народній“) контроль над ними.

І що дуже характерно для хуторянки, так це те, що вона все це щиро робила, — не дурила, не обманювала парубка. От що цікаво! І зовсім неправда, що вона цими обіцяннями хотіла обманути, що вона ними тільки заспокоїти бажала парубка, а в дійсності ніякого наміру стати в оборону його інтересів не мала. Ні, це — неправда. Вона цілком щиро хотіла, щоб тому парубкові було добре, вона таки дуже сердита була на паничів і їй од щирого серця хотілось зробити, щоб на її хуторі всім жилося легко, спокійно, щасливо, як в „оазісу“, як в Едемі, де б мирно й дружо паслися собі поруч і овечки й вовки, й парубки, й паничі. Наміри зовсім не слі.

Але біда в тому, що вовки пастися не вміють, їхня природа така, що вони можуть тільки овечок їсти. А в овечок така природа, що вони не люблять, щоб їх вовки їли. З овечок вони часом перевертаються в биків

і, коли можуть, коли захоплюють владу, дуже боляче колять і б'ють паничів.

Цього хуторянка не розуміла. І через те з одного боку хотіла, щоб у неї на хуторі було все „як у людей“, щоб усе було по панському, „по благородному“, щоб увесь лад, усі розпорядки, вся влада була паничівська, а в той же час, щоб усе ніби парубкові належало, щоб він був єдиним хазяїном і розпорядчиком. І через те вона то пудрилась і в корсета затягалась, то надягала свитку й у біленьких рукавичках бігла до парубка в повітку гній викидять.

І що дивного, що парубкові це, нарешті, надокучило, що він, розсердившись, ухопив за панську фрізуру хуторянку, викинув її геть з хутора, а разом з нею й усіх її паничів. І ніякі її Універсали, ніякі найщиріші обіцяння монополізацій, соціалізацій і майже-націоналізацій не привернули його серця до неї.

Між инчим, закон про соціалізацію приймався тоді, як уже парубок тяг за коси з хутора, як шрапнель гармат з того боку Дніпра обсипала дах будинку хуторянки-Центральної Ради. А гармати ті були наші власні, не з Московії привезені, належали вони нашим українським військовим частинам. І більшість большевицького війська складалась із наших же вояків; оті наші

полки імени Дорошенків, Сагайдачних, що стояли в Києві, вони нас тягли за коси й били чобітьми в спину. Лотиші й руські тільки керували ними, тільки командували та гуртували. Без цих „гетьманських“ полків ніякі лотиші й руські нічого не зробили б хуторянці. Це треба чесно й щиро признати.

Хуторянка люто одбивалася, не хотіла з „оазису“ свого виходити. Майже тиждень на улицах і в околицях Києва тягся жорсткий бій. Гармати грохотіли без перестанку над замертвілим від жаху містом. Вулиці, як грядом, були всипані кульками шрапнелів.

25 січня вночі останні українські відділи покинули передмістя Святошин і рушили на Житомир, куди раніше переїхала Центральна Рада й Рада Народніх Міністрів.

А 26 січня я в своїх записках писав: „Тиша чернечої келії. Гукання гармат за-тихло. Чути, як на дах монотонно падає звідкись крапля. Сосни двома жалібними рядами стоять перед вікном, як перед могилою, й тужно похитують гольчастими головами.

„Сьогодні на святошинському шосе вже немає українців. Подвірря, де вони стояли, — порожні й хмуро мовчать. Люди, проходячи повз їх, стараються не дивитись у той бік.

„А в Києві вже розташовуються больше-

вики. Бідна наймичка, захотіла в своїй хаті пожити господиньою. Нещасна нація, з якої так злісно й жорстоко насміялась історія: не донесла скарбу, не стало сили...

„І знову виникає питання: невже ми, самі того не знаючи, не відчуваючи, виступаємо, як контрреволюціонери? А що, як Народні Комісарі мають більше рації, ведучи Росію, а з нею й Україну до соціальної революції?“

РОЗДІЛ XIII.

**Національна політика
руських большевиків.**

РОЗДІЛ ХІІІ.

Національна політика руських большевиків.

1. Обпльована мати. — 2. „Мозговизм“ і націоналізм. —
3. Ні державности, ні національності. — 4. Кому ж це на користь?

1. Обпльована мати.

Хто за тих часів, а надто зараз же по виході Центральної Ради з Київа, був серед народу, особливо ж серед салдатів, той не міг не помітити надзвичайно гострої антипатії народніх мас до Центральної Ради.

Не бажаючи ніяким способом брати участь у дальшій акції Центральної Ради, передбачаючи неминучий характер цієї акції (угода з німцями), я навмисне поїхав не в Житомир, а на другий кінець України, на південь. Я їхав вісім день серед салдатів, селян і робітників, змінюючи своїх сусідів на численних пересадках. Отже я мав нагоду бачити на протязі сих днів немов у розрізі народніх шарів їхній настрій.

Я рекомендував би всім правителям і

Урядам час від часу проїхатись по своєму краєві в скотячих вагонах, набитих „їхнім“ народом і, змішавшись з ним, послухати його. Це — корисніше, ніж кілька десятків нарад з парламентськими фракціями.

Я під той час уже не вірив у особливу прихильність народу до Центральної Ради. Але я ніколи не думав, що могла бути в йому така ненависть. Особливо серед солдатів. І особливо серед тих, які не могли навіть говорити по руськи, а тільки по українськи, які, значить, були не лотишами й не руськими, а своїми, українцями. З якою зневагою, люттю, з яким мстливим глумом вони говорили про Центральну Раду, про Генеральних Секретарів, про їхню політику.

Але що було в цьому дійсно тяжке й страшне, то це те, що вони разом висміювали й усе українське: мову, пісню, школу, газету, книжку українську. Вражіння було таке, наче розлючений матіррю син вивів ту матір на площу, здирав з неї одіж, бив її по лиці, кидав у багно й виставляв її, голу, побиту, розтерзану на сміховище, на глум, на прилюдний сором і ганьбу. І робив то з якоюсь такою надзвичайною, дикою, цинічною славностю й люттю, що мимоволі через те угадувався власний біль сина за сором матері, вчувалася його колишня, велика, гаряча любов, яку було ображено, спровоковано, висміяно.

І то ми, українська демократія, Українська Центральна Рада спровокували велику пробуджену любов сина до своєї матері-нації. Ми своєю політикою хуторянки в панських рукавичках викликали в його недовірря до національної справи, бо то ж ми ту справу найбільше обороняли, ми нею керували, оті самі, що владу соціальних ґенералів також обороняли. То ми з його матіррю приятлювали, оті самі ґенерали. І через те він бив, топтав і ганьбив свою матір, яку ж усе таки в глибині своєї душі любив, за яку тут же в цей момент сам болів, і що більше болів, то більше мучив і глузував.

І то була не випадкова одна-друга сценка, а загальне явище від одного кінця України до другого.

2. „Мозговизм“ і націоналізм.

Большевики, керовники большевицького руху це, розуміється, бачили. І вони це явище зрозуміли так, як воно було для них вигідніше й помітніше, се-б-то: що самі українські народні маси ніякого національного почуття не мають та й не хотять його мати, а до всього українського ставляться навіть з огидою й ворожостю. Вони це зазначали в своїх газетах, промовах і всяких виступах.

А це з свого боку давало їм змогу розперезатись у своєму націоналізмові на всю

зав'язку. Вони не вдумувались та й не хотіли, не мали ніякої користі вдумуватись у те дивне явище, що ті самі салдатські маси, які ще ж так недавно просто палали національним чуттям, які ні за що не піддавались їхній агітації, яких треба було, на думку большевицьких фронткових комісарів, на фронт одсилати, бо инакше справитись не можна було, що ці маси раптом десь і через щось загубили своє таке сильне чуття й загубили до того, що аж до ненависти дійшли. Простолінійним большевицьким політикам не приходило в голову, що велика ненависть часто буває результатом великої любови й що на такій ненависти будувати свою політику є все одно, що будувати дім на вулкані, який здається погаслим.

Проводирі большевицького руху на Україні занадто недоцінили сили національної свідомости в українських масах і занадто перецінили.... своє національне чуття.

От тут і виявився отой самий „мозговик“, що й у меньшевиків, у есерів, у кадетів. На папері й у заявах „право самоозначення“, „вплоть до отдѣлення“ а в емоції — самий примітивний, брутальний, погордливий і нахабний націоналіст. І націоналіст образений у своєму націоналізмові, розлючений, мстливий. Спочатку він ніби ховався за „мозговика“, за „право самоопредѣлення вплоть до

отдѣлення“, він побоювався національної свідомости українців. І через те в початках було підробляння під українську державність. Харківський Совітський Уряд назвався також Секретаріатом, тільки Народнім, а не Генеральним. І делегація в Берестю була ніби від української совітської держави. І офіціальні урядові органи преси друкувались часом по українськи. І в заявах совітського Уряду все були обіцяння піддержки національної культури на Вкраїні.

Але це все, як і все те, що й раніше говорилося великими й малими руськими большевиками, було тільки тактикою, а найбільше — сухим, інтелектуальним прінціпом. Ніколи в цих тактичних чи прінціпціальних виступах большевизму в національному питанню не видно було живого, активного, гарячого чуття, яке б робило ці прінципи дієвими, втіленими в живу плоть і кров, як це було в них у соціальних питаннях. Руський большевизм, як і руський демократизм, не мав сильних, болючих, життєвих імпульсів, для глибокого аналізу суті національного питання й дійсного його розв'язання. У всій большевицькій літературі, як до революції, так і під час неї, національне питання трактувалось або з нехиттю, з деякою зневажливою вибачливістю, а то й гидливістю, або ж немов і прихильно й справедливо, але

сухо, холодно, казенно. Під час революції з'явилась ніби деяка гарячість у тій прихильності. Але це була гарячість тактичного характеру, гарячість полеміки. Большевикам треба було схилити до себе симпатії національних груп. Отже, як тактичний хід проти своїх ворогів, — меньшевиків, есерів, Тимчасового Правительства, — вони вживали гострої критики позиції цих течій у національному питанню й тим самим самі себе підпиляли дуже вліво, „вплоть до отдѣлення“.

Але тут не було, повторю, щирого, глибокого, гарячого переконання, як то було, скажемо, в питаннях про завдання революції, про форму влади, де те переконання було активне, дієве, де воно прагнуло негайної, повної, до кінця послідовної реалізації, перетворення в життя. Вся активність большевизму в національному питанню вичерпувалась винесенням резолюції. На цьому вся гарячість і послідовність їх кінчалась.

Це зрозуміло. Насамперед, для живої, жагучої діяльності необхідно участь емоції, чуття, болю або радості. А який біль могли відчувати руські большевики від того, що якась собі там національність терпить кривди? Та ще така національність, в існування якої деякі проводирі большевицького руху не вірили й не хотіли вірити. Вони самі мали національну кривду? Мали емоцію на-

ціонального болю? Ні. Отже ця сфера була їм відома тільки теоретично, з чужих висказувань, більш-менш чужа їм.

Ця ж причина не дала їм можливості глибоко зайнятись національним питанням і розв'язати його так, щоб з тої розв'язки виходили не тільки резолюції, але й відповідні, послідовні акції.

Життя примусило большевиків на признание ваги національного моменту в їхній тактиці. Але вони тоді ще не розуміли, що він повинен мати вагу й у всій програмі й діяльності кожного соціаліста, національно-пригніченого чи вільного. Вони не розуміли тоді, що без національного визволення не може бути й соціального визволення, що національний визиск є одна з форм визиску соціального. Вони не бачили (а, може, й не хотіли бачити), що пануючі класи Росії визискували не тільки працюючі класи Росії, але й усі її нації, що для панування цих клас національний утиск був одним із засобів їхнього панування, що зокрема, Україна раз-ураз була для Росії (а, значить, особливо для її пануючих клас) колонією, яку обдиралося немилосердно. Всякий імперіалізм, захопивши якусь колонію, спішить закріпити свою владу й вплив над нею насадженням своєї культури й нищенням культури тої колонії, спішить асимілювати її з метрополією

всякими способами: засадженням адміністрації своїми урядовцями, введенням своєї мови в усіх інституціях, висміюванням національних форм життя й часто просто репресіями над ними. Брутальний, напівдикунський, грабіжницький імперіалізм Росії з своїми націями-колоніями поводився найпрімітивнішим способом: душив за горло й однімав усе, що йому було потрібно, а щоб такий спосіб „впливу“ метрополії розтягти на якомога довший час, нагайом і кулаком вибивалась усяка національна свідомість і культура й насаждалась „общерусская“ культура. Що така „культура“ робила асимільовані нації недорозвиненими, духовно вбогими й калікуватими, це руському імперіалізмові було тільки вигідно й корисно для його класових цілей і інтересів, — що довше й непроглядніше була би ця національна й духовна калікуватість, то довше й безборонніше тяглося би панування й визиск колонії пануючими класами метрополії, то менше й слабше ставили б опір пригнічені, експлуатовані класи колонії.

Отже, для всякого соціаліста, а особливо для того, який ставить собі метою соціальне визволення поневолених клас не тільки своєї нації чи держави, а всіх націй і держав цілого світу, для такого соціаліста повинно бути ясним, що національне питання є не тільки питанням тактики, а питанням глибоко прін-

ціпіальним, програмовим і активним у такій же мірі, як усяке інше соціальне питання. Як для повного визволення поневолених мас з під духовних засобів визиску не досить було проголосити волю совісти, волю релігії, а ще треба було активно допомогти їм, активно втрутитись у цю справу, відділити церкву від держави, вжити великих засобів і сил на роз'яснення масам сеї сторони їхнього визволення, і часом треба то було робити навіть проти волі тих мас, не зважаючи на вбиті в них забобони й шкодливі для них самих переконання, — то так само, а, може, ще в більшій мірі не досить тільки проголосити волю самоозначення націй, так само й тут для всякого дійсного соціаліста необхідна активна допомога поневоленій, задуреній нації, навіть хоча би часом проти неусвідомленої, при звичаєної до шкодливих собі форм волі поневолених мас.

От такого розуміння національного питання на Україні не було в большевиків під час їх захоплення влади там. Навпаки, вони нечесно скористувались з одного боку темнотою, несвідомістю одної частини українських мас, а з другого боку часовим розчаруванням, часовим болем другої частини їх. Скористувались для затвердження своєї, руської національності на українській землі, а, значить, для затвердження духовної калікувато-

сти й недорозвинености українських мас, для затверження тої темноти колонії, якою користувались пануючі класи метрополії.

Через що?

Насамперед, через те, що кожний руський більшовик є все ж таки руський, є член руської нації, є сопричастник руської культури, яку він хоч-не-хоч любить, цінить, якою навіть гордиться перед другими націями. Кожний індивідуум прагне затвердити в життю те, що він цінить і любить. В цьому нічого злого немає, це є необхідний й здоровий закон усього живущого. Але зло в тому, що й більшовик, як і всякий инчий руський, також звик уважати все українське своїм, руським, що він також не раз криквився й говорив: „Э, какая тамъ Украина! Все это мелко-буржуазныя выдумки. Хохлы — это тѣ-же русскіе“, тільки додавав ще, що „хохлацький“ націоналізм роз'єднує єдиний руський пролетаріат. Зло в тому, що й у більшовика його застаріла, давня емоція брала гору над розумовими виводами й заявами.

А друга причина — чисто економічного характеру. Більшовикам треба було піддержувати й скріпляти в себе соціальну революцію. Треба було за всяку ціну задовольняти найелементарніші потреби своїх мас. Росія вже починала голодувати. Так само

бракло вугілля, цукру, різних сировців, що звичайно вивозились з України. І от це спонукувало большевиків яко мога швидче й повніше захопити Україну з її багатствами у свої руки.

І що менше населення України відчувало б свою національну й державну окремішність від Росії, то легче, охотніше б давало б свої продукти для неї, то менше ставило б опору в реквізіціях усякого майна, — „адже й ми й ви єдиний народ, єдина Росія“. Словом, і тут те саме: що більша національна темнота й забитість, то легча експлуатація колонії метрополією.

3. Ні державности, ні національності.

Таким чином ці дві причини, ці два ґрунтовні мотиви лягли в основу національної політики большевиків на Україні. І через те вся вона явно й недвозначно велася в напрямі знищення перш усього національної української державности (якого б ні було соціального змісту) й удруге — національної української культури.

В першому напрямі було взято тактику роздроблення всієї України, всієї національно-етноґрафічної території її на окремі області, які називалися „федеративними совітськими республіками“. Національний принцип державности для України одкидався цілком

рішуче й отверто. Большевицька преса навіть того не ховала й заявляла, що формування цих окремих федеративних республік зосновується ніяким способом не на національних прінціпах, а на економічних. І таким чином, зовсім по тому самому поділу, як і в кадетської Комісії Тимчасового Правительства, як по Інструкції Генеральному Секретаріату, губернії Харківська, Катеринославська, Херсонська (вугіль, залізо, хліб) творили одну республіку, яка називалася „Донецька Федеративна Совітська Республіка“; Крим і Таврія творили „Таврійську Федер. Сов. Республіку“ і т. д.

Отже, таким робом ідея української державности цим поділом нищилась, зтиралась зовсім. Є собі окремі республіки, — Донецька, Таврійська, Київська, Сѣверо-Западна, — частини „єдиної, невідлімої“, „федеративної“ Росії.

Таким ловким маневром большевицькі мудрії сподівалися вбити зразу двох зайців: і український „буржуазно-націоналістичний“ сепаратизм убить, і серед своїх націоналістичних елементів собі за це симпатій придбати. Бо не тільки серед руської буржуазії, але й серед демократії було невдоволення большевиками за те, що вони допомогли українському сепаратизмові, що вони розбивали велику Росію, розтринькували таку мо-

гутню, багату державу. От тут вони й могли показати, що вони були не гірші за кадетів патріоти, що вони також добре розуміли значіння Харківщини, Катеринославщини та Херсонщини, що вони вміли також „зібрати руську землю“.

І справді, руська буржуазія й руська мозговична демократія оцінили як слід цей патріотизм. Коли большевики під командою Муравйова вступили в Київ, голова Київської думи, правий есер і ненависник большевизму, вітав вступ большевиків у Київ як момент „возсоединенія єдинаго русскаго пролетаріата“ (читай: „єдиної, невідімої Росії“.) А чорносотенна й контрреволюційна преса, оскільки вона могла виходити, цілком отверто це говорила й хвалила большевиків і всю їхню національну політику.

Що ж до національно-української культури, то тут було ще менше церемоній: її всю було підведено під категорію контрреволюції й нищилось без усякого милосердя. Пресу заборонено, українські друкарні конфісковано, книгарні зачинено, школи припинено, а за українську мову на улиці хапано й давано як не до розстрілу, то під небезпечне підозріння в контрреволюції.

І це тим легше було виробляти, що ми самі спровокували українську ідею, що ми її одягли в ліберально буржуазну одягу, що

ми самі поклали на неї печать ворожости до соціальної революції: хто визнає себе українцем, той є ворог соціальної революції, й ворог активний, запальний. І це улекшувало руському націоналізмові розперезатись і під приводом боротьби з соціальними ворогами боротись з українським національним відродженням. Це дозволяло найтемнішим большевицьким елементам зривати з стін портрети Шевченка й топтати їх ногами, ловити по селах українських шкільних учителів і знущатися з них, і розстрілювать їх тільки за те, що вони були свідомими українцями.

Розуміється, такими засобами й при таких умовах можна було примусити все українське зникнути, сховатися як найдалі.

4. Кому ж це на користь?

Але ясно також, що така політика не тільки не могла бути корисною тій соціальній справі, яку провадили большевики, але й шкодила їй. Ясно, що така політика справу соціалізма, справу визволення пригноблених мас від усяких форм утиску не тільки не посувала вперед, а гальмувала.

Бо, припустімо, що влада большевиків на той раз задержалась би на Україні. Припустімо, що їм такими драконовськими заходами удалось би спинити й забити розвиток національної культури й усього національ-

ного життя, що маси без особливого протесту, а навіть цілком спокійно й охоче прийняли би руську культуру, — школу, книжку, мову й т. д. Як би ж це одбилось на справі соціалістичної революції? Тільки негативно. Для успіху цієї справи всяка темнота, всяка задержка духовного розвитку пригноблених мас тільки на шкоду, бо темнота задержує в психіці старі впливи, старі навички, старі способи думання й оцінки явищ. Українські маси, що мали би оперувати чужими формами й засобами культури, задержувались би в своєму духовному розвитку, задержували би в своїй психіці старі нахили й поняття. І вийшло б те, що большевики, коли б щиро провадили справу революції на Україні, мусіли би раніше чи пізніше прийти до національно-українських форм духовного розвитку, як самих економних, швидких і природних. Отже результатом було би тільки шкідливе упущення часу й задержка самої революції.

Крім того: така політика не так то вже приймалась спокійно й охоче самими українськими масами, не кажучи вже про національно-свідомі й активні елементи українства. Все ж таки чуття пробудженої ніжності було в них, все ж таки ті самі салдати, які лаяли, проклинали й гнали разом з большевиками Центральну Раду, все ж таки вони

колись почували себе українцями, почували свою гідність, свою національну гордість, свою ніжність до рідного оточення. І хоч це тепер уважалось „буржуазним“, хоч воно й топталось і запльовувалось, хоч це запльовування похвалялось большевиками, то все ж таки все це було десь там у глибині душі, воно все ж таки жило й, може, не раз спалахувало образою, коли хтось чужий плював на його. І та образа закіпала болючими ранками.

Крім того: така політика одштовхувала від справи соціальної революції ті національні українські елементи, які вже починали хилитатись на своїх соціальних позиціях, які вже сумнівались у справедливості їх, які готові були стати в ряди активних борців за соціалістичну революцію. Коли б большевики до кінця були послідовними, коли б справу національного визволення так само гаряче, активно й рішуче поставили на Україні, як вони ставили справу соціальну, коли б принаймні не виявили себе такими безпардонними ворогами її, багато людей з рядів української демократії перейшли би на їх бік. І можливо, що серед самої Центральної Ради упало б її стремління всякою ціною вигнати большевиків, коли б вони показали, що для них є одна ціль: соціальна боротьба й що справу національного визво-

лення й розвитку національної культури вони провадять з неменьчою ініціативою, енергією й активністю, як сама Центральна Рада. Тоді в багатьох членів Ц. Ради, я певен, виник би сумнів, чи варто боротися з большевизмом, а тим паче боротися тим способом, до якого вони вважали себе змушеними звернутися, — силою німецького війська. І багато б даних гадати, що до цього способу не дійшло би, а тим самим революція на Україні не потерпіла би такої великої, тяжкої й шкодливої задержки.

Але большевики не тільки не привернули до себе симпатій настроєних до них прихильно елементів, але одштовхнули навіть тих, які, не вважаючи ні на що, все ж таки не пішли за Центральною Радою й лишилися з большевиками, щоб разом з ними працювати. Лишилися і не видержали: брутальне, розперізане нищення всього українського поставило їх у трагічне становище, бо вони, працюючи з большевиками, мусіли тим самим немов би згожуватись з їхньою національною політикою, мусіли немов би покривати їхнє злочинство проти своєї нації. І вони мусіли тікати від них. Одним з таких був укр. с-д. Неронович, який один час був військовим Народнім Секретарем і який мусів покинути всяку активну роботу з большевиками. (За цю спробу він заплатив своїм

життям: його було розстріляно Олександром Шаповалом, начальником одного з гайдамацьких відділів, який потім був міністром військових справ за доби Отаманщини.)

Я не кажу вже про те, що ця політика надавала величезної сили в руки національних елементів, виразно ворожих до большевизму й до соціалізму. Вони користувались нею, щоб викликати недовіря в мас до самої ідеї соціальної революції. Доведені до люті сею політикою вони використовували всяку помилку, всяку неудачу, всяку несприятливу для большевиків обставину, щоб висміювати їхню діяльність соціальну, їхні наміри й дальші цілі.

А большевики ж не можуть похвалитися великими успіхами в своїй соціальній роботі на Україні за цей час їхньої влади. Причини цих неуспіхів, звичайно, для об'єктивного глядача можна було зрозуміти й пояснити. Перш усього, стан війни по всій Україні. Друге: знесилення й надірвання транспорту, фінансів, індустрії й взагалі всього господарства за часи війни й революції. Смішно було гадати, що за кілька тижнів можна все це було відновити й поставити на ноги та ще на нових підвалинах. Третє: цей період совітської влади як раз ішов на ламання й руйнування старих державних і буржуазно-класових органів. А це

ще побільшувало хаос, розгордіяш і безлад. Четверте: сила всякого дезорганізаційного, хижацького, подлого елемента, що зразу ж налип до большевиків; усякі авантюристи, жулики, шарлатани й уголовники підфарблювались під большевизм і ловили велику рибку в тій зкаламученій, безладній воді. П'яте: самі большевицькі організаційні, творчі сили ще не встигли скрісталізуватися, повиходити на поверхню, а правили й руководили люди випадкові, на швидку покликані. Шосте: влада большевицька почувала себе непевно на Україні, бо сподівалася з моменту на момент приходу німецьких військ, запрошених Центральною Радою, про що чутки почали ходити на другий же день по виході Ц. Ради з Київа. Большевики, розуміється, не мали надії перемогти своїми безладними, дезорганізованими групами салдатів, що пазивались червоногвардейцями, регулярні, залізнично-дисципліновані німецькі війська з усією їх високою військовою технікою. Через те вони більше зайняті були тим, щоб якомога більше вивезти з України в Росію всяких продовольчих продуктів і різного майна, аніж займатися усталенням і організацією совітського ладу.

Об'єктивному глядачеві все це видно й зрозуміло було. І такому глядачеві ніколи на думку не прийшло би вимагати від боль-

шевиків при таких умовах соціалістичного раю або принаймні якихсь виразних позитивних наслідків від їхнього панування. Але люди не об'єктивні, а особливо роздратовані, ображені або переслідувані, ті вживали ці обставини й наслідки їх як засоби для антибольшевицької агітації.

Українські ж елементи цими соціальними неудачами й труднощами користувались для національної пропаганди, а разом з тим і для антибольшевицької. Особливо агітація їхня почала мати успіх серед селянства, у якого большевики, хапаючись швидче й більше вивезти, забирали без відповідних компенсацій хліб, худобу й навіть деяке господарське знаряддя, вроді плугів, борін і т. п.

І коли почався наступ закликаних Ц. Радою німецьких військ на Україну, ці українці організовували в тилу большевиків повстанські відділи й дуже шкодили совітській владі. І то робив не тільки антисоціалістичний елемент, але й той елемент, який уже хитався до приходу большевиків, який належав до революційних верств українства. Так, наприклад, на Катеринославщині головними організаторами й складовими силами повстанського вільного козацтва були українці робітники катеринославських заводів, головним чином соціалдемократи тої течії, яка найбільше в цій партії мала нахилу до большевизму.

Отже в результаті такої націоналістичної й імперіалістичної політики большевиків явилось те, що українські національні елементи, соціально-прихильні до них, одхитнулись; що елементи, які вагались, сумнівались у вірності своїх соціальних позицій, тепер на них утвердились у противний до большевиків бік; що елементи, які ставились вороже до соціальних цілей большевиків, а цю ворожість прикривали й виправдували недовіррям до большевиків у національному питанню, тепер торжествували: а бачите, хіба ми не мали рації, борячись з ними? а бачите, хіба їм о соціалізм на Україні ходило? Хіба це соціалісти? Це — такі самі імперіалісти й насильники нашої нації, як і монархісти, як чорносотенці.

І виникає питання: чи корисно все це для справи соціальної революції? І далі: чи може справжній соціаліст дивитись на національне питання тільки як на питання тактики? Чи можна в цій сфері обмежуватись тільки прінципiальними, хоча би найліберальнішими резолюціями? Чи не є національне питання питанням соціальним, питанням великої ваги, в якому справжньому соціалістові треба бути не тільки холодно, сухо безстороннім, але й активним, гарячим, рішучим чинником, навіть тоді, коли ця активність зачіпає власне чуття соціаліста, несправедливе чуття члена пануючої нації?

РОЗДІЛ ХІV.

Закликання німців.

РОЗДІЛ ХІV.

Закликання німців.

1. Мировий договір з почвірним союзом. — 2. Великодушний лицарь. — 3. „Визволитель“ України.

1. Мировий договір з Почвірним Союзом.

Проголошенням самостійности України український Уряд улекшував і собі й почвірному союзові справу довершення мирового договору. Будучи самостійною, ні від кого незалежною, суверенною, Україна мала повне право вступати в усякі міжнародні зносини.

Під час підписування миру майже вся Україна була під владою большевиків а також столиця української держави. Український Уряд Центральної Ради не мав уже ніяких сил і ніякого значіння в краю.*)

Але почвірний союз, не зважаючи на це, зро-

---

*) Після перебрання влади есерами склад Ради Народніх Міністрів був такий: Голова Р. Н. Міністрів: Голубович (у. с-р.); військовий м. — Немоловський (у. с-р.); м. освіти — Григорів; м. вн. справ — Христюк (у. с-р.); м. фінансів — Перепелиця (у. с-р.); м. шляхів — Сокович (у. с-р.); м. хліборобства — Терниченко (безп.); м. продовольчих справ — Ковалевський

бив поважний, урочистий вигляд і провадив справу так, ніби мав діло з самим могутнім і поважаним урядом. Не звертаючи ніякої уваги на те, що большевики прислали своїх делегатів від українського совітського Уряду, доводячи, що величезна частина території України є під цим Урядом, німці трактували Уряд Центральної Ради яко єдиний правомочний, законний і дійсний Уряд української держави.

Розуміється, це робилося, як сказано вже, не ради прекрасних очей молоді хуторяночки, а ради її хліба, цукру, вугілля й тому подібних прекрасних річей. Від хуторянки вони могли дістати всього цього далеко більше й вигідніше, ніж від пришелепуватих

(у. с-р.); м. судових справ — Ткаченко (у. с-р.); м. морських справ — Антонович.

Цю Раду Міністрів було сформовано неповно й провізорично й потім перекопстроувано по повороті до Київа таким способом: голова міністрів — В. Голубович (у. с-р.); м. внутрішніх справ — М. Ткаченко (у. с-д.); військових і морських — О. Жуковський (у. с-р.); судових — С. Шелухин (у. с-ф.); земельних — М. Ковалевський (у. с-р.); харчових — П. Коліух (у. с-д.); державний секретарь заграничних — М. Любинський (у. с-р.); праці — Л. Михайлів (у. с-д.); пошт і телеграфів — Г. Сидоренко (с. сам.); залізничних шляхів — Сокович (у. с-р.); фінансів — Перепелиця (у. с-р.); державний контролор — Лотоцький (с-ф.); просвіти — В. Прокопович (с-ф.); торгівлі й промислу — І. Феценко-Чоцовський (с-ф.).

большевиків, які заключали мілітарний мир і в той же час оповіщали їм соціальну війну.

Та грали ролю в цьому й инчі, вищенаведені міркування. Крім того, Рада Народніх Комісарів, стараючись виговорити собі кращі умови миру, затягала мирові переговори. Україна ж готова була підписати зараз же, увільнити велику частину всього східного фронту й очинити кордони до своєї багатой країни.

А що до того, що більша чи меньча частина сеї країни була під владою якогось инчого Уряду, німці тим дуже не журились, — вони могли зробити так, щоб там була влада того уряду, який був їм до вподоби й до користи.

І от 9 лютого 1918 року в Берестю було підписано мировий договір Української Народньої Республіки з почвірним союзом Центральних держав, Германією, Австро-Угорщиною, Болгарією й Туреччиною.

Головні його точки такі:

„I. Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія й Туреччина з одного боку й Українська Народня Республіка з другого боку заявляють, що вобний стан між ними скінчився. Заключаючі договір сторони ухвалили надалі жити між собою в мирі й приязні.

II. 1) Між Австро-Угорщиною з одного боку й Українською Народньою Республікою з другого боку, як далеко сі держави межують між собою, лишаются ті межі, які були пе-

ред війною між Австро-Угорщиною й Росією. 2) Дальшу границю зазначить мішана комісія, беручи під увагу етноґрафічні відносини й жадання населення. 3) На випадок, коли б Українська Народня Республіка мусіла мати спільну межу з якоюсь іншою з держав почвірного союзу, застерігається особливі умовини.

III. Опущення окупованих теренів почнеться негайно ж по ратифікації мирового договору. Спосіб переведення опущення та передання опущених країв означать уповновласнені заінтересованих сторін.

IV. Діпломатичні й консулярні відносини між сторонами, що заключають договір, відновляться негайно по ратифікації мирового договору. Щодо найдальше йдучого допущення консулів з обох боків застережено особливі умови.

V. Заключаючі договір сторони відмовляються обопільно від заплати коштів війни, себто від державних видатків на ведення війни, а також від покриття воєних шкід, себто шкід, завданих державам і їх горожанам на воєнних полях шляхом військових операцій, включаючи сюди всі переведені у ворожій державі реквізіції.

VI. Воєнних полонених відпуститься з обох боків до дому, оскільки вони не захочуть дістати дозволу лишитися в чужій державі, або податися до якоїсь іншої дер-

жави. Полагодження получених з сим питань відбувається шляхом окремих договорів, зазначених у VІІІ статі.

В дуже довгій і докладній VІІ статі усталено будучі господарські відносини між державами почвірного союзу й Українською Народньою Республікою на таких основах: на час до 31 липня с. р. обов'язуються сторони, що заключають договір, постачати обопільно надвишки хліборобських і промислових продуктів. Скількість товарів і їх ціни устанавлює комісія, яка сходиться зараз же по заключенню миру. Виміна товарів відбуватиметься почасти через державні централі або стоячі під доглядом держави, а почасти шляхом вільної торгівлі. До заключення остаточного торговельного договору, а в усякім разі по заключенню загального миру обопільні торговельні зносини управильнить провізорична умова, яку можна виповісти протягом шістьох місяців від 30 червня 1919. Ся провізорична умова усталює обопільні договірні мита, які мали силу до вибуху війни в торговельнім русі між Австро-Угорщиною та Росією, також для зносин між монархією та Україною. В ній є також усі важніші точки старого торговельного договору з Росією, оскільки вони мають відношення до України. Поза тим забезпечено вільний провіз до Азії, а особливо до Персії, який раніще замикала Росія.

Нарешті дійшло до умови в справі ось чого: „В господарських зносинах між краями обох держав, охопленими митовим договором, Австро-Угорщини з одного боку й України з другого боку, не буде Україна жадати полегкостей, які робить Австро-Угорщина Німеччині або якій иншій країні, полученій з нею митовим союзом, що межує з Австро-Угорщиною безпосередньо або через якусь иншу, получену митовим договором з нею або з Німеччиною країною“. Такі ж постанови є важними й відвортно для України.

VIII. Усталення публичних і приватних правних відносин, виміна полонених та цивільних інтернованих, справа амністії, а також справа захоплених противником торговельних кораблів — усе те усталиться в окремих договорах з Українською Народньою Республікою, які творять значну частину теперішнього мирового договору й, оскільки се можливе, одночасно з ним вступлять у силу.

IX. Умови, заключені сим мировим договором, творять єдину неподільну цілість.“

Для української держави цей мир безперечно був би з ріжних боків дуже корисний. Перш усього, ним українська державність визнавалась такими поважними суб'єктами міжнароднього права, як центральні держави. А маючи до цього на увазі ще признання Англії та Франції, можна було

би тепер уважати її цілком повноправним, рівним членом світових держав.

Далі, цей мир досить справедливо й корисно для України розв'язував питання про територіальні межі, особливо що до Польщі (Холмщина, Підлясь).

В фінансовому відношенню також для України була реальна користь від цього миру: наприклад золота валюта українського карбованця стояла тоді дуже високо (100 німецьких марок = 46 українських карбованців).

Навіть торговельні умови було складено досить вигідно для України.

Словом, мир цей був би дуже корисним і для української держави й для її Уряду, коли б... коли б при цьому була одна умова, а саме: коли б цей мир явився не результатом збігу сприятливих обставин, а наслідком нашої сили й волі, коли б ми тою силою самі могли реалізувати, охоронити й затвердити за собою всі наслідки миру. При такій умові це був би дійсний і корисний мир.

А коли український Уряд тої сили не мав; коли розбиті невеличкі військові відділи його безпорадно одступали на самий краєчок української території й не було ніякісенької надії своїми силами вернути загублену владу над державою; коли без чужої сили реалізації того миру не можна було й сподіватись, — то весь мир набірав уже ин-

чого характеру, він весь був у руках тої сили, яка мала переводити його в життя.

2. Великодушний лицарь.

А хто ж мав його переводити, як не ті, що робили його, для яких він був і корисний і необхідний, се-б-то центральні держави, Німеччина й Австро-Угорщина.

Національна політика большевиків на Україні дуже сильно підпихнула українську демократію в обійми німецького імперіалізму. Коли в одній частині її до остаточного виявлення сеї політики було ще вагання й огида до цих обіймів, то після нищення української культури це вагання пройшло й Центральна Рада свідомо кинулась на груди німецького мілітаризму й запросила його помочи. І без того хистка й непевна у своїх соціальних симпатіях, і без того з великим нахилом до паничів, хуторянка тепер з повним ніби правом заручалася з бравим німецьким генералом, щоб у його знайти охорону й оборону нищених прав української нації.

Отак розхрістаний, безшабашний націоналізм ріжних Муравйових, „собирателей земли русской“, допомагав розвитку соціальної революції на Україні й гуртував прихильників її!

Німцям же, розуміється, було дуже приємно й вигідно взяти на себе ролю благородних оборонців молоді держави й ніве-

чених її національних та державних прав. Перш усього ці великодушні лицарі справедливості мали за це добру платню по договору (одного хліба Україна мала дати мільйон тон!). Потім це лицарство давало їм змогу пустити на спочинок та розкішну українську пашу свої зголоднілі й перетомлені армії. Далі, ця їхня великодушність давала їм змогу окупувати величезний край без усякого напруження сил, володіти ним і використовувати всі багатства його до схочу.

Отже справу уладнали надзвичайно швидко й легко. Німеччина й Австро-Угорщина навіть мало не посварились між собою, хапаючись одна поперед одної взяти на себе якомога більший тягар сього лицарства перед молодого беззахисною хуторяночкою. Нарешті, поділилися: Австро-Угорщина взяла під свою опіку південь України, Німеччина всю останню її територію.

Хуторянка ж з хусточкою в руках і заплаканими очима звернулась спочатку до народів усього світу з жалями й прокльонами на большевиків, так промовляючи:

„Ще перед двома місяцями говорили скрізь у Росії про Україну, як про оазис у російській пустелі. В нашому краю був лад і порядок. Радість, гордість і повага огортали нас перед першим народнім парламентом, Ц. Радою, яку вибрав сам народ. Ми

старалися не нищити, але відбудовувати собі самі на руїнах війни наш край. Большевики в Петрограді, Москві й інших російських містах з заздростю та ненавистю дивилися на поступ українців. Та це була мала причина. Головною причиною їх заздрости було природне багатство України на збіжжя, цукор і все інше, що наш рідний край мав у себе. Це стара, історична звичка захлано-го, ненаситного руського народу, нашого поневольника, нас грабувати й висисати... Чужинці! тепер ви бачите правдивий характер большевиків. У Харькові, Полтаві, Катеринославі й Київі тепер убивають і палять. Кожного українця, який брав участь у соціальній революції, щоб підперти нову волю нашого краю, переслідують, витягають з хат і розстрілюють червона гвардія...“ (Відозва У.Ц. Ради „до народів світу“, лютий 1918 р.)

Отак чисто по хуторянськи та по баб'ячому розказавши про большевиків, як про ворогів соціальної революції, хуторянка повернулась тоді до німецького народу й знов розповівши про большевиків, як про банди грабіжників та злочинців, а себе виставивши дійсною соціалістичною владою, закінчила:

„У сій тяжкій боротьбі за наше існування ми шукаємо помочи. Ми глибоко переконані в тому, що німецький народ, який любить спокій і порядок, не зостанеться

байдужим, коли дізнається про наше лихо. Німецьке військо, що стоїть з боку нашого північного ворога, має силу, щоб нам допомогти й своїм втрученням охоронити наші північні межі від дальшого вдирання ворога. Це є те, що ми мали сказати в тяжку годину, й ми певні, що наш голос буде почуто.“ (Відозва У. Ц. Ради „до німецького народу“, лютий, 1918 р.)

Ну, розуміється, його було почуто. „Німецький народ“, а іншими словами німецький імперіалізм дуже був зворушений і розжалоблений словами хуторяночки. Закрутивши вуса догори й клацнувши тяжкими гарматами він у пориві шляхетних лицарських почувань одважно кинувся на північного ворога хуторянки.

Ну, звичайно, перед цим було зроблено невеличку умову що до „подяки“ за це лицарство й та подяка мала бути зроблена переважно хлібом, цукром, жиром, шкурою, словом усім тим, що водилося на хуторі.

3. „Визволитель“ України.

Не треба бути військовим ґеніальним стратегом, щоб зразу ж угадати, чим мала скінчитися боротьба німецької дисциплінованої, ідеально озброєної, п'ятьсот-тисячної армії з нещасними, обдрипанними, незорґанізованими частинами червоної г'вардії. Для німець-

кого війська це був собі військовий променад по Україні. Вони собі йшли, пострілювали, а большевики при одному наближенню їх, часто не пробуючи навіть для проформи ставити опір, одступали й тікали.

А для декорації, для символу, що большевиків виганяє українська влада, попереду німців виступали ті дрібочки українського війська, яке було при Центральній Раді. Коли большевики очищали перед німецькою силою якесь місто, українці старались першими вступити в його й прийняти на себе всю честь визволення.

Так було визволено й столицю української держави, Київ. Большевики, розуміючи, що на одбиття Київа німцями буде кинено значну кількість своїх сил і що боротись з цими силами є справа цілком безнадійна, рішили здати місто без бою. Але іменно для Київа й треба було утворити вражіння, що виганяють большевиків українські війська, а німці, мовляв, так собі, десь там ззаду, як малозначні, непомітні свідки цієї боротьби.

І от для такої декоративно-рекламної, дутої справи виступив майстер по цій часті, бувший ґенеральний секретарь військових справ, а тепер тільки отаман (ґенерал) С. Петлюра. Йому роздути свій рекламний пузирь до надзвичайних розмірів було тим легче, що большевики самі його до цього часу з усіх

сил рекламували. Не знаючи, що його вже було позбавлено посади військового секретаря, й думаючи, що він і далі є військовим міністром, большевики прив'язували до імени С. Петлюри всі військові операції українців, усилено називаючи „петлюровцями“ всіх, хто їм здавався контрреволюціонером. Сотні відозв, промов і статей з лайкою „петлюровець“ робили те, що С. Петлюрі, людині в українському рухові й у політичних колах зовсім незначній, а почасти навіть смішній деякими рисами своєї вдачі, було зроблено, що називається „ім'я“. Для большевиків, для революційного робітництва й селянства це ім'я стало іменем контрреволюційним, а для всіх ворогів большевизму таким іменем, з яким з'язувались надії на визволення від большевиків. Отже можна сказати, що без своєї вини, силою випадкових обставин С. Петлюра „безъ драки попалъ въ большія забіяки“. Будучи гарячим прихильником само-рекламної діяльності, С. Петлюра, розуміється, нічого не мав проти рекламування його большевиками й ще допомагав цьому парадами, молебнями та всякими инчими декоративними „актами“ своєї „політичної“ діяльності.

Таким чином нічого дивного не було, що київські українці, київська буржуазія, розігнане з своїх маєтків поміщицтво, домовласники, спекулянти, дрібне міщанство, словом усі ті

шари населення, які з тих чи інших причин були ворожі до большевиків, що вони з іменем на всі боки лаяного Петлюри й „петлюровців“ з'язували своє визволення й ждали того Петлюру, як бога.

А тут ще „отаман“ Петлюра час від часу візьме та й сипне з німецького аероплану прокламацій на Київ. Або, стоячи з своїми дрібочками „козаків“ поперед тяжких, запанцирених військ німецької армії, стане в позу героя й визвольника й по телефону накаже мійській думі надіятись, твердо триматись і вірити, що славне українське військо з ним на чолі визволить Неньку-Україну з під ярма напасників.

І коли, нарешті, большевики (в ніч на 2 марта 1918) виступили з Києва, то з другого кінця в його вступили українські війська з „отаманом“ С. Петлюрою на чолі. Отже С. Петлюра здержав своє слово: визволив і всю Україну й столицю Київ. І то він прогнав насильників, він, такий непереможний, такий могутній, такий одважний.

А С. Петлюра зараз же на Софійську Площу й давай з попами, з дзвонами, з усією декорацією пресерйозно приймати всю честь на себе й парадувати.

А так над вечір тихенько, скромно, але з тяжким, моторошним і, здавалось, з безконечним гуркотом почали вкочуватись у столицю України німецькі війська.

РОЗДІЛ XV.

Конфлікт двох сил.

РОЗДІЛ XV.

Конфлікт двох сил.

1. Гості й друзі. — 2. Хуторянка й на німецькій гарматі. — 3. „Соціалістично“-хуторянська діяльність. — 4. Ні паничам, ні парубкам. — 5. І „ні туди, Микито, ні сюди, Микито“.

1. Гості й друзі.

В кілька тижнів усю Україну було „вичищено“ від большевицької влади. Муравйов вихвалявся, що її було принесено з півночі „на вістрях штиків“ на Україну. Хвалькувата, поверхова неправда. Без українських мас ніякі північні штики ніякої влади не мали би.

Але що українська влада повернулася на тяжких німецьких гарматах, то тут, хоч ніхто тим не хвалився, була гірка правда.

І цілком природно, що кожний цікавився: а що ж далі буде, що крім українсько-національної влади ще принесуть Україні оті німецькі тяжкі гармати?

Українська влада старалася заспокоїти населення всякими офіціальними й неофіціальними роз'ясненнями, відозвами й опо-

віщеннями. Наприклад, голова Ц. Ради М. Грушевський так говорив: „Військо німцям самим потрібно й тому їхні полки зостануться доти, доки вони будуть потрібні нашому Правительству для очищення України. Їм наказано не грабувати, не кривдити українську людність, бо німецьке Правительство хоче, щоб між Україною й Німеччиною були відносини щирі й дружні та щоб українська людність дивилась на німців, як на своїх приятелів“.

Голова ж Ради Народніх Міністрів давав таке цікаве пояснення:

„Війна, об'явлена Совітом Народніх Комісарів Україні, захопила нашу молоду Українську Народню Республіку зовсім невідготовленою. Большевики наслали на Україну силу свого війська й червоногвардійців (здебільшого грабителей і злочинців), котрі сараною пройшли по нашому краю, беручи місто за містом, і захопили навіть Київ.“

„Центральна Рада та Правительство України — Рада Народніх Міністрів мусіли покинути на деякий час Київ, виїхали на Волинь і почали збирати сили проти насильників і грабіжників. Але одурений большевиками наш народ дуже мляво підіймався на охорону свого краю, своєї волі, свого багатства, а тим часом большевики без ладу, без контролі відбирали та грабували у селян усякий про-

дукт, як то: хліб, худобину, пукор, і вивозили у Великоросію. Руїнували вони все народне багатство, а людність нашу розстрілювали тисячами й десятками тисяч.

„І от, щоб припинити руїну краю, щоб заховати людність від розстрілу, знущання та грабунку, Українське Правительство через свою мирову делегацію звернулося 12 лютого с. р. до німецького народу за допомогою проти грабіжників. Німецький народ згодився допомогти нашому народові й вислав на Україну військо.

„В тих місцях, де загодя роз'яснено населенню про мету приходу німців, там, де малася хоч якась влада, там українське населення віднеслося спокійно й навіть задоволено. Навпаки, в місцях, де агітували большевики, населення зустріло німецькі війська вороже й навіть зі зброєю в руках.

„Що до відношення німецької старшини й Українського Правительства, то се — відношення співробітництва; добрі приятні відносини, без яких-то небудь непорозумінь. Німецьке військо, яко друже, не вмішується у внутрішні діла, в хатні справи Української Народньої Республіки. Німецька старшина не судить, не карає громадян нашої Республіки, а коли кого арештує, то тільки за напад на німецькі війська або за допомогу большевикам. Що до реквізиції хліба, худоби й інших

продуктів, то роблять се німецькі війська не для вивозу в Німеччину, а для потреб походного часу; але при реквізиції німці видають квітки (розписки), по яким буде платити Українське Правительство.

„Нарешті мушу сказати, що на мою думку при нашій зорганізованості дружні відносини з могутньою німецькою державою принесуть лише користь молодій Українській Республіці, зміцнять її й поставлять нарівні з іншими великими державами.“

Які саме були ті „приятні“ відносини й як німці не вмішувались у внутрішні справи, виявилось далі.

Мусіли й самі німці щось сказати для заспокоєння. І представники німецького штабу говорили так:

„Німецькі війська прийшли на Україну на просьбу Українського Правительства, щоб установити знов спокій і лад. Таким чином німецькі війська — гості Українського Правительства й тому відносини поміж ними добрі.

„Українські війська підлягають найблизчій німецькій старшині й під її проводом воюють спільно з німецьким військом.

„Відношення неселення дуже неоднакове, дивлячись по поглядам і відношенню населення. Усі бажаючі порядку, котрі стоять на боці Правительства, бачуть у німцях своїх визвольників і задоволені з їх приходу. Во-

роги Правительства, а так само й усі, хто через непорядки міг багатіти, й насамперед широкі кола, котрих нацьковано й неправдиво освідомлено, ті бачуть у німцях своїх ворогів і бояться через них щось утеряти. Особливо треба підкреслити, що більша частина селян гадає, що німці покликані багатими поміщиками, щоб перешкодити розділові землі. Се — брехня, бо німці ні в яким разі не мають наміру втручатися у внутрішні політичні відносини українців.

„Щодо запитань, як далеко піде німецьке військо по Україні, то се в першу чергу залежить від бажання Українського Правительства.

„В разі, як се було-б потрібне, Німеччина, не дивлячись на важку боротьбу на західнім фронті, цілком у силах надіслати на Україну ще значно більше війська.“

Словом, гості, приятелі й надзвичайно делікатні друзі: скажуть, ідіть собі, й підуть зараз же.

2. Хуторянка й на німецькій гарматі.

Але, не вважаючи на ці заспокоювання, зацитькування й приголублювання, ті широкі народні маси, які, на признання самого Голови Уряду „будучи обурені большевиками, мляво піднімались на охорону свого краю“, ставились з непримиреним недовір'ям і за-

тавною ворожостою до цих люб'язних гостей. Та навіть і не „одурені“ большевиками, а просто більш-менш демократичні й поступові елементи з трівогою поглядали ні мілітарного лицаря, який, мовляв, так любив молоду українську державу й з тої любови жертвував за неї своїм життям. Цей „гість“, який, власне, був справжнім хазяїном краю, не викликав великого довірря.

І та ворожість мас, і недовірря демократичних кол не були безпідставні, а пізніше знайшли як найболючіше підтверження.

В чому ж полягав корінь тої ворожнечи й тривоги?

Не в тому, що ця мілітарна сила, на яку спіралася українська влада, була чужа національно; не в тому навіть, що фактично вся влада була в її руках. А в тому, що вона була соціально ворожа й чужа українській нації. Ця сила була силою німецького імперіалізму, силою визискуючих клас, німецького юнкерства, капіталістів і великої бюрократії. І цілком оправданий був сумнів: чи може ж ця сила ставитись як не прихильно, то, принаймні, хоч толерантно до тих соціальних змагань українських мас, які з природи своєї ворожі інтересам пануючих клас. Та не говорячи вже про ті соціальні завдання, які ставили большевики на Україні й за якими так охоче пішли широкі пра-

цюючі маси, чи можливо було, спіраючись на силу німецького імперіалізму, зберегти хоч деякі соціальні, політичні та демократичні здобутки революції?

Другими словами: чи могла дрібно-буржуазна селянська кляса, яку по суті репрезентувала українська демократія й її влада, порозумітися й згармонізуватися в своїх цілях та інтересах з клясами німецьких капіталістів і юнкерів, яких репрезентувала мілітарна їхня сила на Україні з генеральним німецьким штабом на чолі?

В цьому була суть усього питання. Від тої чи инчої розв'язки його залежало навіть саме існування української влади й держави. Бо ясно, що німецький озброєний імперіалістичний кулак, який у своїх цілях не вагався бити й трощити такі старі й такі соціально-поріднені з ним держави, як Белгія, Румунія, що він через щось буде церемонитись з якоюсь селянською державністю, яку він сам немов би й поставив на ноги.

Отже Центральній Раді треба було з самого початку ясно й виразно це зрозуміти. Коли вона одважилась на такий крок в ім'я збереження національної влади й державности, то повинна була здати собі справу з того, з ким вона має діло й чим має за те платити. І відповідно до того пристосувати всю свою політику. Коли сіла на ні-

мецьку гармату, то повинна пам'ятати: „на чийому возі їдеш, того й пісню співаєш“.

Але хуторянка як була хуторянкою, так нею й лишилась, як співала свою мішанину з паничівсько-парубоцьких пісень, так і на німецькій гарматі, пацаючи ногами, безжурно їх виспівувала.

3. „Соціалістично“-хуторянська діяльність.

Як вела Ц. Рада „свою лінію“, так і далі провадила, навіть ідучи під ручку з німецьким генералом. Бо вона ж, бачите, й усім народам Європи й „німецькому народові“, се-б-то бравому німецькому генералові рекомендувалась як „соціалістка“, й соціалістка найкращої марки, не такої, як анархісти-большевики. Отже, вступивши на Україну, зараз же розпочала свою „соціалістичну“ діяльність.

Насамперед, знищила всі заходи й розпорядження большевиків у всіх сферах. Скасоване большевиками право власності на фабрики, заводи, на всякі засоби продукції зараз же відновила. Вирвані з рук паразитарних і ворожих до нашої нації кляс способи експлуатації й визиску наших мас зразу ж їм повернула.

Націоналізовані большевиками банки, ці фортеці сучасного капіталізму й буржуазної сили, моментально реставрувала.

Розігнаних більшовиками „фаховців“-бюрократів ласкаво покликкала й розсадила на теплих, м'якеньких посадах.

Похована по закутках руська офіцерня й усяка чорносотенна гидь при „соціалістичній“ українській владі зразу ж повилазила й „прикрасила“ міста. За більшовиків уся ця наволоч попідроблювалася під „пролетаріїв“ і ходила в ультра-„демократичних“ лахміттях. Тепер же, коли настав „лад і порядок“, улиці заблищали бриліантами спекулянтських кокоток, пишними капелюхами „законних“ буржуазних шлюх, золотими перстнями, золотими офіцерськими руськими погонами. Одчинились знову закриті більшовиками шантани й різні инчі веселі інституції гулящих людей.

Словом, очинялись усі органи й притони експлуатуючих, „паничівських“ кляс, повернулись їм усі засоби й способи соціального грабіжу, обдурювання, експлуатації й насильства.

Бо українська влада була вищої „соціалістичної“ марки, ніж „злочинці-більшовики“, вона несла „лад і порядок“.

Так само й у сфері політичних і демократичних свобод настав „лад і порядок“. Більшевицькі газети або хоч трохи прихильні до них було замкнено, редакторів і співробітників, як що спіймано, то розстріляно

або кинено до тюрми, чорносотенні ж газети стали зразу ж виходити. Свободу зібрань взято під дозвіл, а дозволялось „по усмотрѣнію начальства“. І через це, наприклад, „по усмотрѣнію“ „демократичного“ й „соціалістичного“ начальства не дозволено було святкувати роковини російської революції.

Словом, ще раз підтвержувалось, що слова про рівність демократичних свобод у клясовому громадянстві є тільки переконання наївних і засоб обдурювання більш практичних людей.

4. Ні паничам, ні парубкам.

Розуміється, такою „соціалістичністю“ та „демократичністю“ могли бути цілком задоволені буржуазні кола. Але... була в української влади одна рисочка, яка крутила їм у носі, а саме: неприємний для них запах мужицької свитки, який, не зважаючи на пудру й усякі панські пахощі та притирання, невикорінимо сидів у хуторянці. Для „вищих“ почувань „законних“ і „незаконних“ соціальних паразитів цей запах неприємний.

А крім того хуторянка мала одну примху, від якої навіть заручення з німецьким лицарем не позбавило її, а іменно „соціалізацію землі“. Їй неодмінно хотілось усе ж таки зробити добро парубкові. І, може, як раз че-

рез те, що заручилась з Ґенералом, її добре серце так щиро й уперто хотіло цього.

Вона тільки, бідненька, того не розуміла, що коли ця справа не могла вдатися тоді, коли вона була ніби повною господинькою на своїому хуторі через женихання з паничами, то тепер, маючи такого виразного жениха й повелителя на хуторі, це тим паче вдатися не могло. Не розуміючи того, вона демонстративно бігала на кухню до парубка й голосно на всіх своїх засіданнях розмовляла про виданий ще до жениха закон про соціалізацію землі.

І це все не подобалось ні буржуазії, ні женихові та навіть і парубкові.

І стало так виходити, що нікому вже не подобалась бідна хуторянка, Центральна Рада.

Мійський пролетаріат, що активно йшов за большевиками, ненавидів її.

Той, що не йшов активно, тепер про це жалів і ставився до Центральної Ради з ворожостю.

Сільський пролетаріат в обіцяння й закони про землю не вірив, більше вірячи реальним фактам, а іменно тим, що німці обсадили всю українську землю, а з під них її вже легко не видереш ніякими законами. І проклинав Центральну Раду.

Заможне селянство (та й почасти дрібне) також було вороже до неї за цей самий за-

кон про соціалізацію. Підбурене великими власниками, воно стало посилати до Центральної Ради й до німців сотні делегацій з проханням одмінити закон про соціалізацію. А вдома лаяло Центральну Раду й агітувало на всі боки проти неї.

Аграрна буржуазія через цей самий закон не могла без піни на устах говорити про Центральну Раду. І робила всі заходи, щоб увійти в найтісніщі відносини з німецьким військовим командуванням на Україні.

Промислова буржуазія сердилась за перешкоди, які ставились їй усе ж таки урядом у безоглядній експлуатації робітництва. Її дратувало те, що в краю все було, властиво кажучи, в її руках, все було встановлено по її законам, увесь лад і основи життя були її, а влада через щось у руках якоїсь купки людей, які невідомо чого хочуть, невідомо на кого спіраються, невідомо яку фізіономію мають. І також робила всі заходи, щоб ближче зійтися з німецькими генералами й „вияснити“ з ними це непорозуміння.

Навіть українська національна демократія не вся була вдоволена. Одній її частині видно було, що минув час революційної фразеології й що треба реально подивитись на справу, се-б-то: признати, що революція скінчилась, що влада на Україні належить німецькому імперіалізму й що треба з ним

порозумітися, пристосуватися до його природи й тим зберегти українську національну державність. Через те владу треба було реконструвати відповідно до цього пристосовання, всякі примхи одкинути й як найшвидче спертися на дрібне селянство, давши йому землі, тільки не „соціалізацією“, а инчим законом, що забезпечував би власність. Так казали соціалісти-федералісти.

Частина українських соціалдемократів також вважала, що далі так лишати неможливо, що, привівши німців, ми привели й реакцію, й що боротись з цією силою ми не маємо ні змоги, ні логіки: адже бачили очі, що купували, їжте хоч повилазьте. Так краще нехай відповідають за цю страву ті, які з самого початку взяли на себе всю відповідальність за державну політику, се-б-то есери, урядова партія. Соціалдемократи ж повинні негайно вийти з уряду й умити руки.

Розуміється, це було несправедливо. Чом же тоді есдеки не вмивали рук, коли рішалося питання закликати німців? Хоч есдеки формально ніби й передали керівництво есерам, але в суті мали й тепер майже рішачий вплив. Отже зпихати все на есерів ніяк не годилось та ще так неделікатно: ми, мовляв, соціалісти повинні вийти, а буржуазія се-б-то есери нехай лишаются. Есери на це з повним правом казали: „Овва! Ми

такі самі соціалісти, як і ви, самі ви — буржуї.“ Та навіть есефи ображались, що їм, як буржуям, хотіли передати владу: „Які ми буржуї? Ми такі ж соціалісти, як і ви.“ Та чого більше: навіть самостійники обурювались: „А ми чим гірші за вас соціалісти? Адже теж називаємось соціалістами, а робили все те, що й ви.“

5. І „ні туди, Микито, ні сюди, Микито“.

І дійсно: всі були й ніби „соціалістами“, й ніби „буржуями“, й усі робили одне. А влади передати не було кому, бо таки, справді, дійсної, справжньої буржуазії, отої, що мала в себе фактичну буржуазну силу банків, фабрик, заводів, лятіфундій, такої буржуазії в української нації не було. Державна ж влада на Україні повинна була бути в національно-українських руках, бо инакше вся справа національного відродження народу буде загублена.

От у цьому й полягала трагедія Центральної Ради. Тримати владу в українських руках, — це значить тримати її в руках „соціалістів“ (есерів, есдеків, есефів). А це значило пристосуватися до фактичного розпорядчика на українській землі — німецького генерала; це значило прийняти його соціальний і політичний світогляд; це значило заплющувати очі на його грабування окупо-

ваної України; це значило нести шлейф ґенеральської реакції на Україні. За це ґенерал згодився б, щоб той шлейф був жовто-блакитного кольору.

Розуміється, за цю ролю „соціалісти“ взятись не могли. Її могли взяти на себе ті класи, які були соціально-рідні з ґенералом, для яких ця реакція була своїм любим ділом, які могли би весело, легко й охоче нести той шлейф. Се-б-то за це могла взятися тільки буржуазія. Але такої буржуазії історія нам і не дала, наша нація була безбуржуазна.

Та ж буржуазія, що була на Україні, ставилась вороже до українського нац. відродження. Передать їй державну владу, значило — загубити справу національного визволення.

Отже, виходило „ні туди, Микито, ні сюди, Микито“.

Правда, для справедливости треба зазначити, що есефи готові були взяти на себе ролю української буржуазної влади. Приносячи в жертву свою „соціалістичність“ в ім'я національних здобутків, вони готові були „порозумітися“ з ґенералом і постаратися нести шлейф з достойним виглядом. Але вони ставили умову, щоб їхні товариші „такі самі соціалісти“ (есери, есдеки) не ляляли їх за це, не називали буржуями та носіями німецької реакції й щоб як не офіційно то

неофіційально помагали їм, бо вони ж такі малосильні були, ті делікатні есефи.

Есери на це не пристали, бо, насамперед, це вийшло б те саме, тільки змінилась би у влади одна літера: замість „р“ стало б „ф“, а все инче лишилось би на тому самому місці. Крім того треба мати на увазі те відоме й цікаве явище, що влада разураз найбільше сама собою задоволена й рідко-рідко коли з доброї волі уступається другій.

Так було й з владою есерів. І самі бачили й почували, що якось воно не так, а відійти нема сили.

А тут ще друга частина есдеків (на чолі з головою хлібного Бюро М. Поршом) енергійно піддержувала есерів і запевняла, що соціальна революція не скінчилась і що ні за що через те не треба уступатися з своїх посад. А з німцями треба поводитись строго, хай вони не забувають, що вони — слуги української влади. Український пролетаріат і революційне селянство вірять українській владі й не дозволять німецьким імперіалістам порушити їхні революційні здобутки.

А есери, слухаючи цю пустопорожню, нещирю фразеологію, задоволено плескали всяким Поршам у долоні й кидали викликаючі погляди на німецьких імперіалістів.

РОЗДІЛ XVI.

Кінець Центральної Ради

(29 квітня 1918 року).

РОЗДІЛ XVI.

Кінець Центральної Ради (29 квітня 1918 року).

1. Світовий можновладець на службі в мужикуватих людей. — 2. Дві причіпки. — 3. Кінець Центральної Ради. — 4. Наука історії.

1. Світовий можновладець на службі в мужикуватих людей.

Розуміється, єдине, чим держалася українська влада, це були оці самі німецькі імперіалісти. І розуміється, поводження з ними політиків à la Порш було чисто хлопчаче й безглузде. Самі покликали, самі шукали в них захисту проти того пролетаріату й революційного селянства, самі розстрілювали той пролетаріат, самі задушили соціальну революцію німецькою шворкою й тут же з наївним цинізмом і глупотою кокетували з тим самим пролетаріатом, сердилися на своїх добросовісних співробітників німців і дратували їх своїм фальшивим, недокровним революціонізмом.

Особливо німецьких ґенералів дратувало

те, що Центральна Рада й її Правительство пресерйозно уявили собі, що вони, німецькі генерали, були їхніми слугами, наймитами. Вони, німці, що трощили європейські трони, перевертали до гори ногами величезні держави, тримали в страху й трепеті цілі народи й от-от мали стати панами й володарями майже всіх країв цілого світу, вони могли бути за наймитів у якоїсь купки мужикуватих людей, які навіть серед своїх мужиків прихильности не мали, які тільки німецькою ласкою й силою істнували на світі й на своїх посадах, які повинні б руки й ноги цілувати їм, німецьким генералам.

Ні, їм, німецьким генералам, рішуче була незрозуміла психологія цих мужикуватих людей. Замість того, щоб, користуючись німецькою силою й допомогою, до кінця боротися з революцією, для чого її й покликано сюди, замість того, щоб наводити обіцяний „лад і порядок“, ці люди займалися тим, що говорили цілими днями революційні промови, виносили якісь кумедні голосні резолюції, видавали дивні закони про соціалізація, ставали в революційні пози й задиракувато вимахували кулаками під носом їх, німецьких генералів, яких самі ж покликали.

Натуральна річ, німецьких генералів це й дивувало, й дратувало, й обурювало.

Вони, звичайно, вважали себе не тільки

не наймитами, а навіть не гостями, як з ввічливости для годиться самі заявляли. Вони почували себе хазяїнами й думали, що це повинно бути й для мужикуватих людей цілком ясно. Хто має силу, той має й право, а все останнє тільки та чи инча форма ввічливости.

Мужикуваті ж люди, очевидно, ввічливости не розуміли й брали все за чисту монету. Коли, мовляв, самі кажете, що ви тільки гості, так і поведьтєся ж, як гості, а не як свині. Коли кажете, що прийшли тільки помагати і служить, так і будьтє ж слугами, а не хазяїнами.

І на цій наївній підставі забороняли німцям забірати й вивозити з України військове майно, чіплялись до них, щоб вони платили за хліб, цукор, сало й т. п.

Мало того, коли такі конфлікти почали ставати частішими, німці стали помічати щось більш серйозне й небезпечне, як революційні резолюції. Їхня контррозвідка стала доносити їм, що в українському військовому міністерстві майже отверто провадяться розмови про те, що німців треба вигнати з України, що хай тільки сформується українська армія, тоді німці побачать і т. д. і т. д.

Звичайно, це було все те саме „революційне“ вимахування кулаком і більше нічого. Але німцям це не могло дати спокійного на-

строю. Треба було якось себе забезпечити. Треба було поставити инчу владу, яка б не була такою чудною, пришелепуватою й точно знала, чого вона хоче.

І німці добросовісно почали шукати способів змінити владу. Хотячи лишити її все ж таки в українських руках, вони пропонували то одному, то другому з відомих українських діячів узяти в одні руки всю владу, розігнати Центральну Раду з її Урядом і робити діло контрреволюції послідовно й спокійно. За це обіцяли українську національну державність.

Але українські політичні діячі не одважувались на такий крок. Як тоді, коли українській демократії пропонувалось стати рішуче на шлях соціальної революції й окремі діячі з лівого крила, хоч того й хотіли, не одважувались виступити проти „єдиного фронту“, так і тепер окремі діячі з правого крила теж не посміли зламати цей фронт, хоч також дуже того хотіли.

2. Дві причіпки.

А конфлікти все повторювались та повторювались. І особливо два з них мали важне значіння для дальшого розвитку подій. Один — з приводу „наказу Айхгорна“, другий — з приводу „історії з Добрим“. І в тому й у другому випадкові українська вла-

да не була бездоганна. Інцидент з „наказом Айхгорна“ вигладає так.

Селянство по приході німців, не довіряючи обіцанням української влади про передачу йому панської землі, ставилось дуже обережно й мляво до засіву панських земель. Наставала весна й лани могли лишитися незасіяними. Німці, будучи заінтересовані в тому, щоб якомога більше вивезти хліба з України, серйозно турбувались цею справою. Міністерство хліборобства робило всякі заходи, щоб посунути селянство до роботи на панських землях, посилало розпорядження земельним комітетам, накази, телеграми. Селянство все ж таки мляво бралось. Та й як йому охоче братись, коли з приходом німців і української влади в економії то тут, то там почали повертатися пани й господарювати як до революції? Адже могли й усі пани вернутись, а хто ж верне селянам їхні видатки й працю, вкладені в панську землю? Не німці ж і не українська влада, яка їх і привела для того, щоб вигнати народню-большевицьку владу й повернути панування „буржуїв“.

Тоді головнокомандуючий німецькими військами на Україні ген. Айхгорн видав од себе наказ, в якому приписував і земельним комітетам і селянам неодмінно засіяти всі поля. І цікавий був один пункт у цьому наказі, який говорив: „Там, де селяне не можуть

засіяти цілої землі й де є поміщики, там ці останні повинні зайнятися засівом ґрунтів... Селяне в тих випадках не повинні перешкажати поміщикам у засіванню ґрунтів“.

Таким чином „там, де були поміщики“, вони вже, спіраючись на цей наказ, могли вступати в володіння землею.

Наказ цей викликав обурення в Центральній Раді, палкі дебати, одставку міністра хліборобства М. Ковалевського й... розуміється, революційну резолюцію такого змісту:

„Вислухавши пояснення міністра земельних справ на інтерпеляцію в справі наказу фельдмаршала Айхгорна про засів нив на Україні й заяву міністра про відставку, Українська Центральна Рада уважала потрібним заявити та вказати: 1) що німецькі війська покликав Український Уряд для допомоги в справі заведення порядку на Україні лише в тих межах і напрямі, які зазначить Уряд Української Народньої Республіки; 2) що ніяке самовільне втручання ґерманського й австро-угорського вищого командування в соціально-політичне й економічне життя України недопустиме; 3) що такі втручання, як згадані накази фельдмаршала Айхгорна, можуть тільки дезорганізувати наше господарське життя, ускладнити соціально-політичні відносини й між иншим зробити неможливим виконання тих економічних до-

говорів між Українською Народньою Республікою й центральними державами, котрі в сі дні виробляються й підписуються представниками згаданих держав. Разом з тим Українська Центральна Рада, відкинувши відставку міністра земельних справ, доручила: 1) міністрові земельних справ оповістити всю людність України, що наказ фельдмаршала Айхгорна не повинен виконуватися; 2) міністру закордонних справ скласти протест проти наказу фельдмаршала Айхгорна, як і проти всякого дотеперішнього самовільного втручання германо-австро-угорських військових властей у соціально-політичні відносини на Україні, 3) голові Ради Народніх Міністрів зробити відповідну заяву-ноту берлінському урядові в справі сього наказу — й перейшла до чергових справ“.

Німці також були обурені цією резолюцією. Адже вони робили майже в згоді з самим міністром хліборобства, він же той наказ Айхгорна читав перед виданням і ухвалив його. Як же це так?!

І довелось голові Ради Міністрів вияснити на Центральній Раді, що, дійсно, наказ ген. Айхгорна, власне, нічим не відрізняється від тих наказів і телеграм, які розсилало міністерство хліборобства, ген. же Айхгорн хотів тільки своїм авторитетом підкріпити ті міністерські накази.

І вийшов з того конфуз та ще більше загострення відносин.

Другий же інцидент з промисловцем Добрим вийшов для української влади ще гірше.

Повернені українською владою до соціального панування буржуазні класи, як сказано, були невдоволені тим ненормальним станом речей, що фактично весь устрій і лад був по їхньому образу й подобию, а державно-урядова влада була в руках якихсь невиразних з соціального погляду людей. Це завважало „ладу й порядкові“. І буржуазія цілком натурально робила всі заходи перед німецькою силою, щоб усунути цю ненормальність, замінивши Правительство мужикуватих людей справжнім, чистим буржуазним Урядом.

Українська влада про ці заходи знала. Одним з енергічних діячів буржуазії був п. Добрий. І от його постановлено було усунути від політичної діяльності. Не маючи змоги арештувати отверто, міністр внутрішніх справ дав таємний наказ викрасти Доброго з його хати, завезти кудись подалі від Києва й там тримати до нового розпорядження. Агенти міністерства внутрішніх справ так і зробили. Піднявся серед буржуазних колгвалт. Кинулись до німців. Німці обурились, почали слідство, яке привело до міністерства внутрішніх справ.

3. Кінець Центральної Ради.

От це й послужило для німецьких генералів приводом покінчити з Центральною Радою.

28 квітня 1918 року, коли Центральна Рада обговорювала накази Айхгорна, коли „революціонери“ типа М. Порша вимахували кулаками й кричали: „Пане Айхгорне, знайте своє місце!“, в будинок українського Парламенту, Української Центральної Ради ввійшли салдати цього самого пана Айхгорна, влетіли в залю засідань, де говорились такі сміливі промови, звеліли всім депутатам підняти руки до гори й наказали видати їм негайно міністра внутрішніх справ М. Ткаченка, міністра військових справ Жуковського, управляючого міністерством закордонних справ Любинського, міністра хліборобства Ковалевського й директора департаменту внутрішніх справ Гаєвського. З названих були тільки Любинський і Гаєвський. Їх було тут же арештовано. Усю ж Центральну Раду вилаяно, загрожено й переписано. Операцією керував якийсь паршивенький, дрібненький лейтенантик. І оперував так, як тільки може оперувати розлючений, брутальний, самовпевнений німецький офіцер. Кричав, лаявся, вимахував револьвером перед лицем членів Ц. Ради.

Це була прелюдія кінця.

Слідуючого дня Ц. Рада знов зібралась, на швидку ухвалила конституцію Української Народньої Республіки й (надзвичайно характерно для всієї політики Ц. Ради!) в останній момент прийняла зміну земельного закону, по якій „соціалізації“ не підлягала власність до 30 десятин.

Але було вже пізно братись нести шлейф пані-реакції, його взяли инчі надійніщі руки.

Того ж самого дня німецькі генерали поставили руського генерала П. Скоропадського за гетьмана, будинок Центральної Ради захопили руські офіцери, озброєні німцями, а українським невеличким частинам, що хотіли виступити на оборону Ц. Ради, категорично було заявлено, що їх буде розторощено й люто покарано. І було їм тільки дозволено сховати до себе в казарми голову Ц. Ради М. Грушевського, на якого вже було зроблено руським офіцером замах. Ц. Рада ще робила спроби нелегально зібратись, але днем її кінця можна вважати 29 квітня 1918 року, день переходу влади з рук національно-укр. дрібнобуржуазної демократії в руки неукраїнської великої буржуазії.

5. Наука історії.

Цим закінчується найбільша по протягу часу доба українського відродження часів революції.

З двох її періодів можна виразно бачити, яка то є помилка вважати національне питання поза сферою питань соціальних.

Історія ніби навмисно вивела спочатку на арену боротьби на Україні з одного боку руську дрібну буржуазію в особі руських есерів, кадетів, меньшевиків, і їхнього спільного Тимчасового Правительства; а з другого українську демократію, властиво теж дрібну буржуазію. Вона в цій боротьбі немов навмисне показала українцям найвірніші способи перемоги: глядіть, мовляв, вас нікчемна купка національно-свідомих людей, ви не маєте ніяких сил, традицій, нічого; проти вас така величезна сила російської держави, руського громадянства; але з вами ваші працюючі маси, вони соціально й національно злиті з вами і — через ту злітність ви непереможні. Отже ваше національне визволення неподільно зв'язане з визволенням соціальним. Сила вашої нації в силі ваших працюючих клас; ваша державність може бути тільки державністю працюючих; коли такої не схочете, не матимете ніякої, бо для інших ви в даний момент не маєте даних.

І от у другому періоді історія захотіла перевірити, чи зрозуміли її науку. На арену боротьби покликано руських большевиків. Вони були озброєні дужче, ніж їхні попередники: лозунгами повної соціальної волі.

І виявилось, що українці не зрозуміли наглядної лекції історії: вони розщепили свою суцільну зброю на дві половини, на соціальну й національну, вибрали останню й почали нею боротися проти соціальної. Через це вони зразу ж одірвалися від своїх працюючих мас і були до щенту розбиті.

Але переможці-більшевики зробили таку саму помилку: вони також розщепили єдину зброю на дві половини й вибрали тільки инчу—соціальну. Це на якийсь час дало їм перемогу, але зараз же й поразку. Знехтувана ними й роздратована національна половина викликала появу нової сили, ворожої обом половинам. І та сила на якийсь час задушила як соціальну, так і національну визвольну справу на Україні.

Кінець Центральної Ради почався не тоді, як вона закликала німців, а як розірвала з своїми масами. Німці ж і гетьманщина були тільки послідовним і неминучим довершенням цього розриву.

Кінець II частини.

Христофа Райссра Сини, Відень V.